

ప్రథమపుష్పము—ద్వితీయము ద్రణము.

ప్రభాతము

పండితవంగూరి సుబ్బారావుగారిచే

వేమన గ్రంథాలయము,
 తేలపల్లి, కృష్ణాజిల్లా.

గ్రంథనామము.. ప్రభాతము.....

గ్రంథము నంబరు.. 2..5..1..

తెటరు... 6..... విభజన నంబరు.. 4..7..

గ్రంథదాత.. శ్రీ. ఎ. సూర్య నారాయణ శాస్త్రి.....

..... గానము.....

గ్రామము.. తేలపల్లి.....

ముద్రణము
శ్రీనవమాలికాముద్రణాలయమున.

ప్రభాతము.

ప్రథమ ముద్రణము—1915.
ద్వితీయ ముద్రణము—1920.
తృతీయ ముద్రణము—1926.
చతుర్థ ముద్రణము—1929.

PRABHATA.

FOURTH IMPRESSION

PRINTED & PUBLISHED

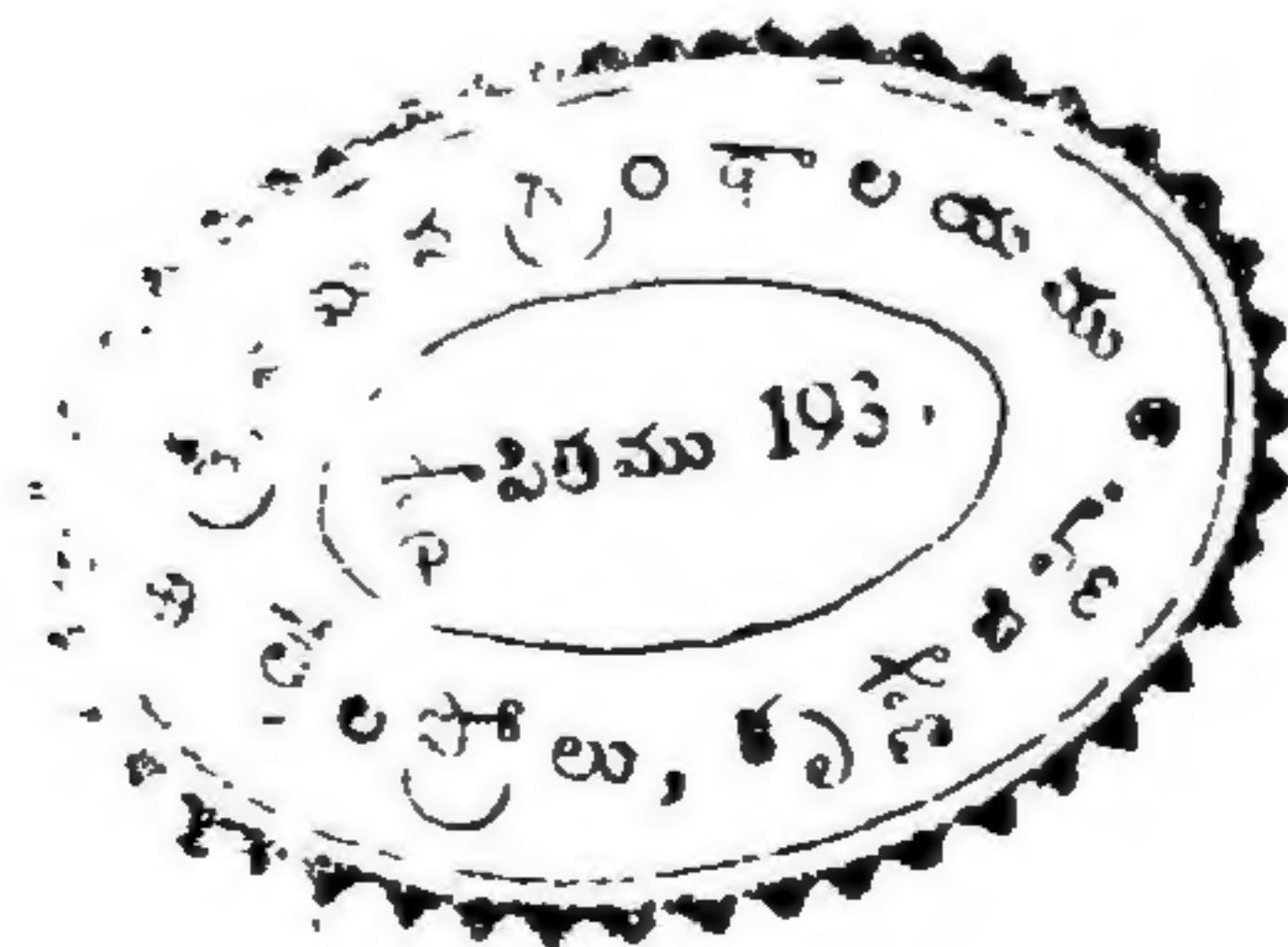
UNDER THE

DISTINGUISHED PATRONAGE OF
SREE SREE RAJAM RAO RAMAYYAMMA RAO

CHADDARVARI

ZAMINDARINI

AKSHAYANARAYANAPURAM

అని వైతాళికులు విజయనగరాంతః పురసౌధ భాగమున హెచ్చరికలు గీతముచేసినవిమ్మట “కర్ణాటాంధ్ర రాజ్యలక్ష్మీ బాహువీరా! మూసురాయరగండా! జగనొబ్బగండా! జయీ భవ! విజయీభవ!” అని శ్రీకృష్ణరాయలవారిని వందిమాగధులు మేలుకొలుపుచుండిరి. బంగరుపిడులఁ గుంచెలుగాఁ గట్టినచమరీ మృగములవింజామరము లరుణోదయసమయమున సేవకుల చేతులయందు పెండితీఁగలకుంచెలనలెధవళ కాంతులతోఁ బ్రకాశించుచుండెను. నెమలికుంచె లింద్రధనుర్వర్ణములనీనుచుండెను. శ్వేతాతపత్రాదిరాజచిహ్నముల భృత్యకోటి హస్తములనలంకరించుకొని ద్వారముకడ వేచియుండెను. “తిమ్మగుసయ్య వారు వచ్చువేళ యైనది. రాయలు నేడింకను లేవలేదు” అని సేవకులు గుసగుసలాడుకొనుచుండిరి. రాయలిప్పుడు లేచునప్పుడు లేచునని యందఱుఁ దొట్ట్రపోటు నొందుచుండిరి.

సార్వభౌముఁ డుదయింప నాతనికిఁ దమితమ రాజ్యముల నుండి కప్పములఁ గట్టి, తమప్రతిభఁ గోలుపోయి రిక్తకరులగు సామంతరాజులవలె దినరాజుదయింప నాతనికాంతిలోఁ గనుకాంతులు లేనమైపోవఁ బ్రతిభఁ దొలఁగి రిక్తకరము లై నక్షత్రములు కాంతిహీనము లగుచుండెను.

మహారాజు లేచునప్పుడు వందిమాగధవర్ణముస్త్రాత్రిసారము లొనరించుచున్నట్లు సూర్యోదయ మహా కౌశూహలాయత్త చిత్తముతోఁ బక్షికోటి పాటలఁ బాడుచు, జెక్కలల్లార్చుచు

మీటల సౌఖ్యముగ నాహారాదికసంపాదనముకై పోవచ్చునని కుతూహల పడుచుండెను.

అరుణోదయసమయమున నుండు ప్రశాంతియు, నిర్మల మందమారుతము నావసంతకాలమునం దుదయభాగమునం దెప్పటివలెనే ప్రబలి యుండెను. అదృష్టవంతుఁడును బరాక్రమవంతుఁడు నగుమహారాజు విజయయాత్రకుఁ బోవసమకట్టు సపుఁడెచ్చటకుఁ బోయిన నచ్చటనే జయము గలుగుననుటకు శుభసూచకముగ దేశమున నుండు ప్రతి వీరకంఠ స్వరము లడఁగి దేశమంతయు శాంతిప్రదమై యుండునటులాసూర్యోదయ సమయమున లోకమంతయు నిర్మలభావ సంపూరితమై యుండెను. ఆసమయమునఁ బ్రకృతి యోగిహృదయముపలెఁ దటస్థముగ నుండెను.

మహమ్మదీయులు పేరునకు రాజ్యముఁ జేయుచు, రాజ్య భాగముల నన్నిటిఁగోలుపోయినపిమ్మట నభిమానముచేఁ దమ చిన్నదుర్గములనుండి తీసివేయని పతాకవస్త్రములపై ముద్రింపఁబడి యున్నమాసినచంద్రునివలె నీలాంబరముపైఁ ప్రకాశ హింసుఁడై చంద్రుఁడొకమూల నొదిగియుండెను.

సహస్రదళములతో పికసిందుచున్నపద్మము క్రమముగఁ బరిమళకాంతులచే నలరారుచుండ సహస్రకరములతో నుదయించుచున్న పద్మినిమిత్రుఁడు క్రమముగఁ దేజఃప్రతాప విభాసితుఁడగుచుండెను.

ప్రభాతము.

కొలఁకుల సున్నాతులై ద్రవిడవేదముల, జమపుచు నైష్ఠిక
బ్రహ్మచారులును, భక్తులును, పట్టణమంతటఁ గల దేవాల
యలములకుఁ బోవుచుండిరి.

తులసీమందారమాలికలను, పూజార్హము లగు నితరపుష్ప
మాలికలను దీసికొని పడుచులు గుడిముంగిళ్ల నిలువఁబడి మం
దహాసవదనములతో భక్తులకును బుణ్యాస్త్రిలకుఁ గుసుమమా
లికల నమ్మఁజూపుచుండిరి.

ఇప్పటికిని రాయలు పగుండిన భవనద్వారము తెరవఁబడి
లేదు. ప్రతిదిన మీసరికి విహారము పోయివచ్చి చెమ్మటలు
పట్టువఱకు సాముచేసి, సున్నాతుఁడై దేశతా రాధనమునకు
రాయలవారు పోవుచుండుట వాడుక! మల్లులు, నాశ్వికులు,
వైతాళికులు, సేవకులు, మంత్రిలు, కవులు మొదలగువారు
వేలకొలఁది “రాయలు లేవలేదు లేవలేదు” అని కారణము
తెలియక గజిబిజి పడుచుండిరి.

ఎవ్వరును బోయి లేపుటకు సాహసింపలేదు. ఎవ్వరికి నా
స్వాతంత్ర్యమును లేదు. క్రమముగా సూర్యకాంతులు మీఱఁ
బొడ్డైక్కుచుఁజెను. తుది కీసంగతి తిమ్మరుసయ్యవారికిఁ దెలి
యపచ్చెను.

ఆనమయమున సుద్యాన పనమువైపునఁ గలగివాక్షము
తెఱచియుండెను. ఆగవాక్షముకడ రాయ లొక వీరముపైఁ
గూర్చుండియుండెను. ఆప్రక్క కెవ్వరును రారు. ఉద్యానవనము

హోసవాది కోసాధాగ్రమునఁ గలరాయ లగపడుటకువీలులేదు
తోటయందైన నెవ్వరు లేరు. ఏమి యీవిచిత్రము! రాయలు
నిద్రించుచుండెననియందఱుఁదలంచిరి. శరీరానారోగ్యమైయుం
డునా యని యంతఃపురపరిచారకులు రాజవైద్యులను సిద్ధముగ
నుంచిరి. క్షణరాయలట్లుమేల్కొనియుండియు భవనద్వారము
తెరివక యాగవాక్షముకడనేమి జేయుచుండెను?

ఆతనినేత్రములు కెందామరలనలె నెఱ్ఱఁబారి, సహజరక్త
వర్ణశోభితములగు జీరలురక్తి మాతీశయముఁగాంచి యుండెను.
భవనమునకుబయట జరుగుసందడి రాయలు గుర్తించియుండ
లేడు. వందిమాగధులసామాన్యగీతము లై సపిమ్మట ద్వారపా
లకులు బయటనిశ్శబ్దముగనుండిరి. అయినను మేలుకొనియుండి
నరాయలు ద్వారమునకీవల భృత్యకోటి సీరిక్షించియుండినట్లె
ఱుఁగకపోడు! అట్లయ్య నాతటస్థభావమేల? ఆతనివదనము
పరిశీలనముగఁజూచినచో నాతఁడు రాత్రియంతయు మేలుకొని
యుండినట్లుఁ దోచును. కపోలహస్తుఁడయిన రాయలొక్కగ
డియకు లేచి ప్రక్కనున్న యుత్తరీయమున, జెన్నుటలుదుడుచు
కొని నిట్టూర్పుఁబుచ్చి మఱల యోజనఁ జేయుచుఁగూగుచుం
డెను. దీర్ఘాలోచనపరుఁడై రాయలు కాలమునెఱుఁగక యుం
డుట కిది ప్రధమము కాకపోయిన నిదివఱకాతఁడెన్నఁడు నీ
ప్రభాతసమయమున నిట్లు ద్వారము తెరివక యుండలేదు.
రాత్రితఁదినవట్టివేరు తడికలవైపునకు రాయలు చూచి తలపం

ప్రభాతము.

కించెను. ఆతఁడు మఱల లేచియటునిటుఁ బ్రచారమొనర్చివచ్చి హంసతూలికా తల్పముపై నొరగి కన్నుల మూసికొనెను. అతఁడు మందహాసము చేయుచుండెను. అట్లే పరుండెను. కదలుటలేదు. ఒక గడియకాల మట్లే యుండెను. ఆతని చిరునవ్వు నట్లే యుండెను. తుద కాతఁడు నిద్రపోయెను. నిద్రకాదు! భ్రమ. కాదు స్వప్నము. ఆతఁడొకవిధమైన స్వప్నావస్థయందుండి నిశ్చేష్టుడై యుండెను.

ఇంతలోఁ దిమ్మరుసయ్యవారు వచ్చుచుండిరని ప్రతీహగుల నిరి. ఆస్రదేశమున నున్న వారందఱుఁ దమతమదుస్తుల సరిచేసుకొనుచు నిటు నటు తప్పుకొని దారిచేసిరి. విజయనగరసామ్రాజ్యమును బొంగరమువలె నాడించి శత్రుభీకరముగఁ గరవాలమును ఝళిపించినమంత్రిశేఖరుఁ డప్పు డారంగమునకు వచ్చెను. “రాయలవారు లేవలేదా?” అని భవనరక్షకుని దిమ్మరుసు ప్రశ్నించెను. ఆతఁడు కృతాంజలితో భూమికటు వంగి “చిత్తము! లే—” అనుచుండ, సేవకులనందఱు దూతమునఁ గలమఱియొక చావడియం దుండుడని యాజ్ఞాపించి యామంత్రిశేఖరుఁడు తన వెంటవచ్చినభృత్యునిచేతి కొకతాళముచెవినిచ్చి భవనద్వారమును దీయించి సేవకులనందఱునచటనే యుండుడని యాతఁడు లోనికిఁ బోయెను.

ఈతాళముచెవీ త్రిప్పుటవలనఁ గలిగినసవ్వడి రాయలుగ్రహించి లేచి “అప్పాజీ!” అనిపిలిచెను. “ఏమిది? నూర్యుఁడు

“కతితప్పినట్లు—” అని ముత్యమనుచుండ రాయలు “వలదు! కాతనిమాలు పిమ్మట తెలియఁ జేయుదును. ఉద్దేశ పూర్వకముగఁ గాని—నిద్దురబద్ధకమునఁ గాని యొనర్చినది కాదు” అని సమాధానము చెప్పుచు బయటికినచ్చెను. “రాయచూరుముట్టడిని గుఱించి యోజించు చుంటిరా?” అని తిమ్మరుస నెను. “కాదు” అని రాయలు పరాకున ననెను. “కవితాకన్య పై దృష్టికాదు కద!” అని తిమ్మరుసు చిఱునవ్వు నవ్వెను. రాయలునవ్వుచు “నభాభననమున కొకగడియలోనచ్చెదను” అనెను. “చిత్తము” అని తిమ్మరుసు మేడదిగెను.

౨

చింతామణి మందిరము.

రాయల పక్షకగదికిఁ బ్రక్కఁ జింతామణి మందిరమును నొక్కభవనము కలదు. అం దనేక చిత్రపటములు గోడలపై వేగిలాడుచుండెను. శయనించుటకు, విలాసార్థముగఁ గూర్చుండుటకు వీలయినపూలపనిచేసినగుడ్డతో నాలుగైదుసోఫాలా మందిరమునఁ గలవు. బాకులుతీరినపనడపుఁగంబములపై బంగారులతలు చుట్టికొని పోషచున్నట్లుఁ జిత్రింపఁబడినవి. పులి చర్మములు, నేనుఁగుదంతములు ననేకములాగదియొక్క గోడ

లపైఁ జిత్రపటములనడుమ నంగముగ నమర్చి యుంచిరి. సజీవ
 ములనిభ్రమగొల్పుదువులతల లచ్చటచ్చట నమరియుండెను.
 చూరు మొగ్గలు తీర్చినట్లుండి స్తంభములపైనమర్చిన సింహ
 పుండలలయందుఁ బ్రతిఫలించుచుండి గదియంతయు వితాసము
 లపై నద్దినపూలచెట్లతోడను, నందందు ఫలించిన వితరంగుల
 ఫలజాతులవలె నమరియున్న పాదరసపుబుడ్లతోడను, ఫలము
 లభక్షించుటకెగిరివచ్చిన వాయనితోఁచు తెక్కలల్లార్చుప
 క్షిచిత్రములతోడను శోభావంతమైయుండెను. రత్నఖచితమగు
 బంగరుపిళ్ళును, శ్యామలములగు పట్టుతాళ్ళను గల రెండుక
 రవాలములు నోడపై మేకులకుఁ గగిల్చియుంచిరి. గదిలో న
 డుగు భాగమున విశాల మగురత్నకంబళము పఱచియుండెను.
 ఛాందినీకంచువలె ముత్యములసరములు వింతవింతగ నమగి
 యుండెను. పాదరసపుబుడ్లయందాముత్యపుజాలరులును, రత్న
 కంబళముపై నున్న రంగురంగుల పుష్పములును బ్రతిఫలించి
 చెక్కడపుఁబనిచేసిన పెద్దగాజుకుప్పెలో సానబట్టిన పెద్దవిచి
 త్రరత్న గోళములో యనిభ్రాంతిగొలుపుచుండెను. నవరత్న
 ములహారములును, రాయలు ధరించుశిరోవేష్టములును, జిలు
 గుసరిగపూల పని చేసినయంగరకాలును, కొలఁదిగ నాగది
 యం దొకసోఫాపైఁ బడియుండెను. బంగరువికారముగలకట్ట
 చట్రములండమర్చిన నాలుగైదు నిలువుటద్దము లాగదియందు
 నొల్లుప్రక్కల నమరియుండి యెవ్వరైన నందుఁబ్రవేశించినచో

నొకదాని యందొకటి ప్రతిఫలించియెందఱో ప్రవేశించినట్లుఁ గనబడును.

ఇప్పు డామందిరములోనికి రాయలు ప్రవేశించెను. ద్వారముకడ వేచియున్న భృత్యులలో నొకని జూచి “నీవీక్షణము పోయి—” అని సందేహించి “తిమ్మరుసయ్యవారి నీదినము సభయందలి వ్యవహారములఁబరిష్కరింపు మనిచెప్పుము—” అని రాయ లాజ్ఞాపించెను. భృత్యుఁడు వినయ పూర్వకముగ వంగి వెనుదిగుగక రాయలవైపునకే ముఖముంచి కొంచెము నడచి నిష్క్రమించుచుండ “ఈమాటలురహస్యముగ నప్పజేతోఁ జెప్పుము. నేఁడు కొంచెము బద్ధకముగ నున్నది” అని రాయలు చింతామణి మందిరములోనికిఁబోయెను. ఆతనిదృష్టి నలువైపులకుఁ బ్రసరించెను. ఆతఁ డామందిరమునంతను గొత్తవానివలెఁ జూచెను. ఆతనికిఁ దనివి కలుగలేదు. ఆతని వదనమునఁ గొంచెము విచారము—అట్లునుటకు వీలులేదు. అసంతుష్టిభావచిహ్నములు ముద్రితములై యుండెను. ఆచిహ్నములైనఁ బరిశీలనముగఁ జూచు బుద్ధిమంతులకు మాత్రమే గోచరమగును. తక్కినవారవి నిద్రబద్ధకమునఁ గలిగిన లోపములని తలంపవచ్చును.

అతఁ డాభవనమున నున్నయొక తాటియాకుల గ్రంథము నుదీసి చదువఁదలంచెను. సూత్రమును విప్పి గ్రంథమునుదెలుచునప్పటి కదిమేఘసందేశ మయ్యెను. ఆతఁడది చదువకయే

ప్రభాతము.

ప్రక్కనుంచి వేసెను. ఆగ్రంథము నాతఁడు చదువఁదలంపలేదు. రామాయణము పట్కాండలు నొకవైపున, భారతయుద్ధము తయు రెండవవైపునఁ జిత్రింపఁబడియున్న పటముల నాతఁడు చూచుట కొంచెము తృప్తి కరముగనుండునని తలంచెను. హర ధనస్సు విఱుచునప్పుడించుక దూరమున నిలువఁబడిన సీత యుద్దు మొగమునందలి వింతభావము లాతని కంటఁ బడెను. ఆతని హృదయమున భావపరంపర లుదయించి కల్లోలము చేయఁ గొంతనడి కొక్కనిట్టూర్పుఁ బుచ్చెను.

గాయలు భృత్యుని బిలిచి యలసాని పెద్దనగారిని బిలుపు మనిచెప్పెను. భృత్యుఁడు చిత్తమని వెడలిపోయెను.

ఇంతలో నాభవవముకడ నున్న మఱియొక సేవకుఁడు తత్తర పాటుతో భననద్వారమునఁ బ్రవేశించి “ప్రభువులను జూచు టకుఁ డిమ్మరుసయ్య వారు వచ్చుచున్నార”ని చెప్పెను.

“మంచిది, గానిమ్ము”ని గాయలునుడివెను.

తిమ్మరుసయ్యవారు సభఁజూలించి గృహమునకుఁ బోవుచు గాయలకడకు వచ్చెను. ఆతఁడు చింతామణీమూదిరమునఁ బ్రవేశించి “ప్రభువుగారిచర్య నేఁడువెంతగ నున్నది. పరిపాలన ప్రారంభమునుండియు నేటివఱ కెన్నఁడు నిట్టివర్తన మొఱుగము. రాజకార్యములయం దశ్శ్రద్ధ నూతనము!” అని నవ్వుచుఁ బలికెను. తగినమంత్రివరులుండిన రాజున కీమాత్రము విశ్వాసి యుదాశ్చర్య మేల?” అని మంత్రివరునకుఁ బీతముఁజూపెను.

తిమ్మరుసు నవ్వుచుఁ గూర్చుండి “ఇంత వఱకు నీవిశ్రాంతి పై బాబుగారికి కోరిక యుండక నేను కలుగుటయం దాశ్చర్యమున్నది. మంత్రీవరులు నూతనముగఁ దగినవారై నట్లు ప్రభువుగారు తెలిసి కొనిరా? మమ్ములను బరీక్షింప నలయు నని కుతూహలమా?” అని పలికెను.

“ఒక్కనాటికింత దూరమేల?” అని రాయలనెను.

“ఒక్కనాటి పైన భయము లేదు. ప్రభువుగారి విశ్రాంతి కొంతకాలమువఱకు హెచ్చునని సందియ మొదవు చున్నది. కాకుండినచో నిప్పుడు మఱల రాను. ఐనను మంత్రులయర్హతను గనుఁగొనుటకుఁ బ్రభువులు రాత్రిల శయనాగారముల యందు నిద్రమానియుండుటమాత్రము——” అని తిమ్మరుసు నవ్వెను.

“నిన్నటిదిన మెండయధికముగ నుండుటచేతను, మొన్న రాత్రి పులివేటయు నేటివిశ్రాంతికిగారణములు!” అని రాయలునుడివెను.

“అందువలననే రాత్రి సుఖనిద్ర కలుగుటకు మారుగ నిద్రలేకపోయినదికాబోలు!” నని తిమ్మరు సనెను.

వారుభయలును నవ్వుకొనిరి. అప్పుడచ్చటికిఁ బెద్దసగారి కొఱకుఁబోయినభృత్యుఁడు వచ్చియాతనిరాకఁ దెలిపెను.

“వారిని రానిచ్చుటకభ్యంతరమేమి!” అని రాయలనెను.

“సత్వరమ తీసికొనిరమ్ము!” అని తిమ్మరుసనెను.

అప్పు డామందిరములోని కాంధ్రకవితాపితామహుడు నవ్వుమొగముతోఁ బ్రవేశించెను. “నేడేమిక్రొత్త వారివలె మందిరములోనికి వచ్చుటకు ముందు భృత్యు నంపినాడు” అనుచు రాయలు లేచి నమస్కరించెను. తిమ్మరుసు కుశలప్రశ్న మొనరించు నవ్వులొలుకుదృష్టులఁ బఱపుచుండెను. పెద్దన “మంత్రిగారితోఁ బ్రభువులు రాజకార్యములను గుఱించి మాటలాడు చుండవచ్చునని యట్లుఁ జేసితిని.” అని తిమ్మరుసువైపు నకుఁ దిరిగి “గ్రంథపాఠకులు ఖడ్గధారులకు భయమొంద వలదా?” అని నవ్వెను.

“అవును! ఘంటపుఁబోటులు ఖడ్గధారుల నతిక్రమించును గదా! అవస్థయు మీకు మేము భయపడవలయును ” అని తిమ్మరుస నెను.

రాయలు నవ్వెను. పెద్దన రాయలవైపునకుఁ దిరిగి “ప్రభువులు మంత్రివరులతో నేకీభవించుట సహజముకాని యనేక ఘంటములను బోషించుకొక్క ఖడ్గమువిలువ నుడువ వలయునా?” అని పలికెను.

“కరనాలమును ఘంటమును గలసిన నుండు శక్తి కేశక్తియుఁ జాలద” నిరాయ లనెను.

“ప్రభువుగారి కారెండు శక్తులును గలన”ని పెద్దన పలికెను. రాయలు మందహాస మొనర్చెను.

“మీకును గలవు!” అని తిమ్మరుస నెను.

“తాటియాకులు గీయుటకు” అని పెద్దన పలికెను.

రాయలునవ్వుచు “అప్పాజీ! మీభోజనమునకు వేళ కాలేదా?” అనెను.

“చిత్తమ్మ! కావ్యకాలక్షేప మొనరింపుఁడు సెలవుదీసి కొందును”ని తిమ్మరుసు వెడలిపోయెను.

అనంతరము రాయలు పెద్దనమహాకవినిజూచి “గురూ త్తమా! నేఁడొకపద్యము రచియించితిని. మీరు చిత్తగింప వలయును” అని రామ లొకతాటియాకును దీసి ప్రక్కబల్లపై నున్న ఘంటముతో నిట్లు వ్రాయుచుండెను.

“ కననియరవిరిగందంబు ♦ కలను గాంచి
భ్రమరరాజంబు వనమెల్ల ♦ భ్రమసి తిరుగు
పలుకబారినఫలముల ♦ పరిమళమాల
స్వప్నమునఁ జూచి కీరంబు ♦ శ్రమల నొందు
స్వర్ణమయపద్మనాళంబు ♦ స్వప్నమందు
గొఱికినట్టులు కలఁగని ♦ కూయు హంస
కులికి ప్రియుఁబిల్వ గోయని ♦ కూసి పికము
మారుమోసిననవి, ప్రియు ♦ మాట లనుచు
వెదకి తల్లడపను మఱి ♦ విసుఁగుఁజెందు
స్వప్నమునఁ గన్నదదియెల్ల ♦ సత్యమగు నె
మారుమోతలు నిజమానె ♦ కోరుకొనిన

ప్రభాతము.

సత్య మెఱిగిన పరమాత్మ ధాయ యైన
బుద్ధి భ్రమఁజెంది బాధలఁ బొదలనేల.

అని చదివెను. పెద్దనగా రందలిభావములను నుజులఁ
జదివి సంతసించెను. పిమ్మట వారు మనుచరిత్రమును గుఱించి
మాటలాడు కొనిరి.

శ్రీకృష్ణ గ్రంథాలయము
శ్రీ లక్ష్మీ

3

చిత్రలేఖనము.

చిత్రలేఖనము మనోహరమైనకళ. ఇది ప్రాచీన కాలమునుండియునార్యావర్తమునఁ బ్రబలియున్నది. దీనికి రాజాదరణము ప్రబలముగ నుండెననుటకు రాజులును రాజబాలికలు నీయుత్తమవిద్య నభ్యసించుచుండెడు వారనుటయే ప్రబల నిదర్శనము. [కవిత, సంగీతము, చిత్రలేఖనము, నివిమూడును మానవహృదయమును గరఁగింపఁగలవు. ఇందేది ప్రధానస్థానమునాకృమించు ననువిషయ మిచ్చట నిర్ణయించుకొనుటకుఁ దగినసమయము కాకపోయినను] చిత్రలేఖనము మనోగతభావములను బ్రేందర్శించుట కొకసాధన మని మన మంగీకరింపవచ్చును. ఈమూడు కళలును బ్రయోజనములయినవేయైనను మనోగత భావములకంటె మనోగతరూపముల నచ్చుగుర్తిన

ట్లీబ్రీదర్శించుటకుఁ జిత్రలేఖనము సులభమైనసాధన మగుచున్నది.

చింతామణి మంజరమున నొకనాఁడు చిత్రలేఖన సాధనములన్నియు సమకూర్చు బడియుండెను. కృష్ణరాయలువంటి సార్వభౌముఁడు కుంచె చేతఁ బూని రంగుల ముంచుచు, యోచించుచు, నొకకోమలాంగిప్రతిమను వ్రాయుచుండెను. ఆతఁడింకను దాను రచియించెడి తరుణీమణి రూపమును సంపూర్ణముగ రచియించియుండలేదు. కొంతలోటుగనుండెను. ఆతఁడు కన్నుల మూసికొని మనోగతరూపమునుధ్యానించి యాపటమును లిఖించుచుండెను. మఱియొక రెండుగడియలలో నాపటము పూర్తియయ్యెను. ఆతఁడు లేచి కన్నుబొమలఁ జిట్టించి పటమును జూచెను. మనుష్యాకారమున జీవకళ పోసినట్లున్న యాచిత్రపటమున నింకను గొంచెము లోటుగలిగినట్లుఁ దలఁచి మఱల రెండుమూడు ప్రదేశముల సవరించెను. సన్నని జిలుగు దువ్వలు నయుమొకమల్ రైకయు, ధరించి సర్వాభరణ భూషితురాలైన నిండుజవ్వనియగు నాపటమునందలివని తయతిరమణీయముగ నుండెను. చక్కనిమోమును, కపోలహస్తయైయున్నతీరును, మృణాలముల వంటి భాహువులును, సన్నని నడుమును, నాసికసౌబగును, నుండవలసినట్లున్న చురుకమును, చిఱునగవును నాతరుణీమణి కనలుచున్న సజీవ యగునెలఁతవలె మనోహరయై యుండెను. గాయ లొక్క నిట్టూర్పుఁ

ప్రభాతము.

బుచ్చిచేతులు గడుగుకొని వస్త్రముతోఁ బట్టిన చిఱుచెమటల్, దుడుచుకొనెను. మందిరద్వారము మూయఁబడి యుండుటచే నేవకు లెవ్వరునులేరు. రాయలిటునటుఁజూచి మఱలఁబటమును దదేకధ్యానమునఁదిలకించి మందహాస మొనరించెను. అతఁడాపటమునం దత్యంతాదరమును గలిగియుండిన ట్లాతనిచర్యలు సూచించుచుండెను. ఆతఁడు రచియించినదగుట నంతయాదరముండునేమోయని యనుకొనుట కాపటము నాకస్మికముగఁ జూచినవారందున్న రూపము సజీవము కాదనికాని దుర్లభతమణీయాకృతియనికాని చెప్పుటకుసందేహింపరు. ఆపటముపై ననేకరీతుల దృష్టులఁ బఱపి రాయలు తుద కందుపై నొకవస్త్రము గప్పి, మందిరద్వారముకడకు వచ్చెను. మఱలఁ బట్టరాని తమకంబున నాపటమును జేరి, యాచ్ఛాదిత వస్త్రమును దొలఁగించి పటము నొక్కగడియవలకు నదేపనిగఁ జూచెను. ఆదివ్యసుందరవిగ్రహము కదలి యాతనితో మాటలాడనుంకించిన ట్లాతఁడు భ్రమఁజెందెను. తానురచియించినపట మనియని యాతఁడు మఱచి యాపటముతో నాతఁడుసంభాషింపవలెనని కుశూహలపడెను. ఇందకుఁ గొన్నిమాట లడిగెను. ఆశాలిక సిగ్గుచే వదనము వంచుచున్నట్లాతఁడు భావించెను. తుద కిస్సీయిది పటమని యాతఁడు రిచ్చపడినట్లాతనివదనము మారెను.

ఎంతసేపు చూచినను దనివి తీరని యా కాంతామణి సౌందర్యము రాయలహృదయమును గలచివైచెను. కావ్యప

ప్రభాతము.

కనమున మనుజుఁ డందు వర్ణింపఁబడిన వనితను మనోరంగ
ములఁ జూచి, యాకాంత రూపగుణ సౌందర్యములకు ముడిసి
తుద కట్టికాంతను బడసినయ. తనిజన్మము ధన్యమని తలంచు
నట్లుఁ గేవలము రంగులకూడిక యగునాదళసరి కాగితమునం
దలి తాను రచించిన రూపముకొఱకు రాయలావేదనపడు
చున్నట్లుఁ జూచినవారికి ద్యోతకమగుచుండెను.

రాయలమన స్పృచ్ఛట లేదు. ఆతఁ డెన్నివిధములఁ
జూచినను జిత్రపటమునందలి బాలిక సజీవమని యాతనికిఁగలు
గుచున్నభ్రమ స్వప్నరూపమున నాతనికి వింత వింతరూపము
లతోఁ బొడకట్టుచుండెను. అలావణ్యవతిపై నెన్నియో పద్య
ముల రచింపనలయునని యాతనికి బుద్ధివొడమెను. పెద్దన
కవికడఁ జదివినపద్యము నాపటముక్తిందఁ జిత్రించెను. అచ్చట
నేల నిలునఁబడెద వీనలకు రమ్మని పాణిగ్రహణ మొనరించి
యూమె నీవలకుఁ దెత్తుమని యాతనికిఁగోరిక లుదయించు
చుండెను.

తుద కాతఁడు విసిరి యుచ్చాదితవస్త్రమును మఱల
మూసి, సగ మొత్తగించి మఱలఁ జూచి, యెట్టకేల కీవలకు
వచ్చెను. ద్వారము ఖోరచునప్పటి కచ్చట నంతవఱకుఁ గునికి
పాట్లు పడుచున్నభృశ్యుఁ డొకడెదరపః లేచి, కత్తుల సవరిం
చుకొని, బల్లెము నిలువఁబెట్టి, కన్నులఁ దుడుచుకొని యప్రమ
త్తుడై యుండినట్లుఁ గనఁబడుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను.

రాయఁ లాతనిఁజూడకయే పడకగదిలోనికిఁ బోయెను. శయ్యపైబరుండి కన్నుల మూసికొనెను. ఒక్క అరగడియ కాల మాత్రఁడట్లుండి మఱల లేచి చింతామణి మందిరము లోనికిఁ బోయి తలుపులు మూసివై చెను.

ఆతఁడుకోరినట్లు— తలంచినట్లు— పటమునందలి బాలిక సోఫాపైఁ గూరుచుండి యాతని జూచి లేచిన ట్లాతఁడనుకొని మఱలఁ గాదని నిశ్చయపఱచుకొని, పటముకడకుఁ బోయి వస్త్రమును దొలఁగించెను. ఆమందీర మంతయు నూతనకాంతులఁ బ్రకాశించిన ట్లాతఁ డనుకొ నెను. నిశ్చయముగ నందఱకు నాచిత్రపటమునందలి రూపమువలన నాభవనము రమణీయాతీతయమును గాంచుచున్నట్లుఁ దోఁపకమానదు.

ఏమియుఁ దోచక చిత్రపట ప్రతి బింబముల వందలకొలదిగఁ జూపుచున్న నిలువుటద్దముల నాతఁడు పరికించుచుండెను. బాలిక నిలువుటద్దములలో ననేక వేషముల సంచరించుచున్నట్లతఁడు తలంచుచుండెను. ఒకచోట శూలినియై విక్రమముఁజూపుచున్నట్లు ఒకచోట వీణ వాయింపుచున్నట్లు, మఱియొకచోట యోగినియైనట్లు, ఇంకొకచో నెన్నియోవేలయు వతీమణుల కన్న దానముచేయుచున్నట్లు, కొండొకచోనొకచిన్న నావపైఁదరంగితసరోవరమునఁ బోవుచు విహారమునకుఁ దన్ను గూడఁ బిలుచుచున్నట్లు—తుదకుఁ గొన్ని చోట్ల శయనించినట్లు పూలఁగోయుచున్నట్లు—అశ్వము నెక్కి విహరించుచున్నట్లు—నిరా

ధారముగ నాకాశమండలమున నడచుచున్నట్లు—కొంతవడి
కేమియుఁ జేయక తపస్క నిలువఁబడి దుఃఖించుచున్నట్లు,
వేలకొలదికరనాలములా మెచ్చుటను మెఱయుచు మినుఁగురు
పురుగువలె నదృశ్యమగుచున్నట్లు—నింక నెన్నియోవిధములఁ
గనఁబడుచుండెను. ద్వారముగాలికిఁ దెరువఁబడెను. అప్పుడాతని
దృష్టియుఁ దెరువఁబడెను. ఎప్పటిచింతామణిమందెరనుయ్యెను.
ద్వారమున కావల భటుఁ డాతని కంటఁ బడెను. రాయలు
దిగ్గున లేచి పటముపై వస్త్రముగప్పి గవాక్షము వైపునకుఁ
జూచెను. అప్పటికిఁ జంద్రోదయ మగుచుండెను. అంతలోనే
సాయంకాలమైనదాయని రాయలు తలంఘించు గుమ్మముకడకు
వచ్చెను. తిమ్మగుసయ్యవా రిచ్చిరని యొక భటుఁ డొక లేఖ
నాతనికిచ్చెను.

దీపము వెలుతురులో నారఁ డాచీటి చమత్కారమునెను.
అందిట్లున్నది.

“ప్రభువర్యా!”

నాడుమొదలు నేటికిఁ బనునేరుదినములై సది. తాము
సభాభవనమున కే నచ్చుటలేదు. దర్శనమైన దుర్లభమగుచు
న్నది. మహమ్మదీయులరాయ బారులఁ బాపివేసెతిమి. పడమటఁ
దొందతలు మిక్కిలి ముఖ్యముగ గమనింపవలసియున్నది. దీని
కిఁ బ్రత్యుత్తరము లేనియవల సల్పాచీని మీరు నిందింపవలయు.
తిమ్మగుసయ్య.”

ప్రభాతము.

రాయ లదిచూచి మారుపలుకక శయనాగారముసకు వెడలి
పోయెను. భృత్యులును వెడలిపోయిరి.

౪

గూఢచర్యము.

రాత్రి మూడవజాము గడచుచుండెను. చంద్రాస్తమయమై
యొకగడియకాలముగడచినది వీరకటులెల్లడల సాంద్రముగ
వ్యాపించుచుండెను. నక్షత్రరాజి ప్రకాశవంతమైనను విజయన
గరాంతఃపురమునందలి చింతామణీమందిరముకడ నంతగాఁబ్ర
కాశమునొదివించుటలేదు. కారణమౌచుట్టుప్రక్కల జీమూత
ములవలె వ్యాపించియున్న తరుచ్చాయలైయుండును. పవనదే
వుఁడు మందమందముగఁ బ్రచారము లొనరించుచున్నను బ్ర
స్థితి యంతయు నిశ్చైతన్యమైయుండెను. నిద్రించుమనఁజుని
యుచ్చాసనిశ్వాసము లాతనినెంతచైతన్య యుక్తముగనుండు
నో యట్లేప్రకృతి జీవచిహ్నములున్నను గమనించుటకు వీలగు
నంతచైతన్యము లేదు. అప్పుడప్పుడు నిద్రించునాతఁడే దోమకా
లునతో యనయనచలనముఁ జేయునట్లు—గాలి రివ్వన వీచి
తరుశాఖలతో నొకటిరెంటినిగడల్చి చల్లారుచుండెను. పట్టణ
మునందలి ఘటికాయంత్రాలయములనుండి యప్పుడేపదునెని

మీది గంటలు కొట్టిరి. సంప్రార్థముగ వికసించినబొండుమల్లియ
లు, పారిజాతములు, చంద్రకాంతములు, మున్నగుపుష్పముల
నుండి పరిమళములుబయలు వెడలి నాతావరణ మంతయు సుర
భిళముగఁ జేయుచుండెను. చింతామణిమందిరప్రాంతములన్నియు
బరిమళసంతములై యుండెను. అంతఃపురముననున్న కావలివాం
డ్రు కొందఱు గూరుచుండియుఁ గొందఱు నిలువఁ బడియుఁ
గొందఱు గోడలకుఁ జేరిగిలియుఁ గునుకుచుండిరి. దీపకాంతు
లు క్రమక్రమముగాఁ దగ్గిపోవుచుండెను.

ఆగాఢాంధకారమున నొకవ్యక్తియెట్లో రాయలయంతః
పురప్రవేశ మొనర్చెను. ఆతఁడు మెల్లగ నాచింతామణిమందిర
ముకడకు వచ్చి తలుపుతోసెను. అది తాళముచే బంధింపఁ
బడియుంటఁ దన మొలనుండి యొకబీగము తీసి తలుపుఁ దెరచి,
యావ్యక్తిలోనికిఁ బ్రవేశించి, చెకుముకి రాల్చి తన యొద్దను
న్న మైనపువత్తిని వెలిగించెను. ఆతనిముఖమున నొకవస్త్రము
వ్యాపించి యుంట వ్యక్తియెవ్వరో తెలియుటలేదు. మఱియు
నాతఁ డాదీపనాహాయ్యముననందురాయలురచియించినపటము
ను చూచి దీసహార్యెను. బయట వృక్షముపై నొకఘూకమర
చి యెగిరిపోయెను. దానికిఁ ప్రశ్న్యుత్తరముగఁగాఁబోలు మఱి
గలుకట్టి వికృతముగఁ గావుకేకలతో నరచుచు దానివెంట నెగి
రిపోయిన ప్తలుకు శయ్యెను.

ఇంతలో నెవ్వరో వచ్చి యాతని వెనుక పాటున నిలు

ప్రభాతము.

వఁబడి కరతలమును జల్లగఁ దాఁకిన ట్లాతఁడు గ్రహించెను. ఇరువురుభటులావ్యక్తిని బట్టుకొని యీవల కీడ్చిరి. వ్యక్తినిర్భయముగఁ దాళమువై చెను. భటులాతనివింతచర్యకు భయాశ్చర్యముల నొందుచు, రాయలు లేచుననుభయమున నాదొంగ నుగుటించి కేకలువై వకయేయాతని దూరమునఁగల యంతఃపురరక్షకునికడకుఁ దీసికొనిపోయిరి. అంతఃపురరక్షకుఁ డాతనికడ కొకదీపమును దెచ్చెను. ఆతనివదనమునుబరికింప నాతఁడుతిమ్మరుసు అందఱు భయమునొందిరి.

అప్పుడు తిమ్మరు నంతఃపురరక్షకునిచెవిలో నెద్దియో చెప్పి క్రిందకు వెడలిపోయెను. ద్వారరక్షకుఁడు లేచినిలువఁబడి మంత్రీకి వందనము చేసెను. “మంచిది! కావలయుం దప్రమత్తులై యుండుఁడు! ఏది? నేఁబోవునప్పుడిచ్చిన వస్తుచయము!” అని తిమ్మరుసు తనదుస్తులను గరవాలమును దీసికొని వెడలిపోవుచుండెను. భటులందఱు నాతనివింతచర్య లెఱిగినవారగుట నాశ్చర్య మొదకపోయినను భయమునొందిరి.

అంతఃపురద్వారమును గడచి తిమ్మరుసు ప్రక్కనున్న యొకవిహారమందిరమునకుఁబోయెను. ఆమందిరము సుధాధవళ కుడ్యయుతమైవిరాజిల్లుచుండును. రాయలిచ్చవచ్చినప్పుడందుఁ బ్రవేశించి సుఖకాలక్షేపము చేయుచుండును. విద్వద్గోష్ఠి సలుపుచు రాయలందొకప్పుడు నెలలకొలది నివసించును. ఆమందిరమునకుఁ గ్రిందిభాగమునఁ బరరాష్ట్రములకును, సరిహద్దులఁగల

యల్లరజాతులవారికిని సంబంధించిన కార్యాలోచనమున కను
వగు నుద్యోగులును గాగితములునందుండును. అప్పటికిఁ బవిత్ర
ముగ నెంచఁబడు పారాయణ యోగ్యము లగుగ్రంథరాజము
లన్నియు వాడుకననుసరించి తాళపత్రములపై వ్రాయుచుండి
నను, రాజకీయము లగువ్యవహారము లన్నియుఁ గాగితములపై
జరుగుచుండెను. అప్పటికేకొండపల్లిపీఠము కాగితములును, బుడత
కీచుల [Portuguese] దేశమునుండి కొత్తగవచ్చునీలిగోవా
కాగితములును వాడుకలోనికి వచ్చుచుండెను. కాగితములగుడై
ప్రియమగుట నెల్లవారలు నింకను గాగితములనుపయోగించుట
లేదు. ఈమందిరమున కించుకదూరమున రాయలహరి గూఢ
చారులకార్యస్థానముండెను. ఆర్యావర్తమునందు రాజు ప్రజా
భిప్రాయమునుదెలిసికొనుటకును, శత్రుసామంతరాజులకుట్రిల
భేదించుటకును విరివిగఁజూచుట నుపయోగించుట పురాణకాల
మునుండియు వాడుక గలదు. రాష్ట్రపరిపాలనకు ముఖ్య
సాధకులగు గూఢచారులు రాయలకాలమున నత్యున్నతస్థాన
మును వహించియుండిరి. అధిక వేతనములతో గూఢచారులపై
స్వమునే రాయ లేర్పఱచి, యందుఁ బలువురున్నతోద్యోగుల
నియమించెను. దక్షిణహిందూస్థానమునందలివార్త లన్నియుఁ
బ్రతిదినమును దెలిసికొనుచుండుట రాయలువంటిసార్వభౌము
నికివిధాయక మగుట నీశాఖయొక్కవిపులులును బుద్ధిశాలురు
నగుగూఢచారుల నెడఱునోయూని గొప్పముననుచుకొనెను.

తిమ్మరుసు విహారమందిరప్రవేశ మొనరిం పైయంత
స్తుమీఁద నున్న యొకవిశాలప్రదేశమునకుఁ బోయి యచ్చట
బలచియున్న కంబళముపైనాసీనుఁడై యోజించెను. అతఁడొకటి
రెండుగడియ లాచీకటిలోఁ గూర్చుండి, తుదకొక భృత్యునిఁ
బిలిచి గూఢాచారాధిపతిని దీసికొని రమ్మని చెప్పెను. ఆభటు
దొకగాజుగోళమునం దున్న సుగంధ తైలదీపికను ముట్టించి
చారాధిపతిని దీసికొని వచ్చుటకుఁ బోయెను. ఉచితకాలమున
నాతఁడటకు వచ్చి మంత్రీయాజ్ఞ నాతని కించుకదూలమునఁ
గూరుచుండెను.

“నీవతినిపుణు లగుచారుల నియమించి, దేశమందున్న
సౌందర్యవతులగు రాజకన్యలరూపపటములఁ దెప్పింపవలయును.
సౌందర్యగాళి యగుపటమనందలికన్నియచేకుటెన— కాని
విజయా! నీవనానాఁడు గజపతీతనూజాతపటమని పంపితి వది
యెచ్చట నున్నది?” అని తిమ్మరు సడిగెను.

విజయుఁడు స్మృతి నభినయించి “చిత్తము! అది దేవర
కడనే విడిచిపెట్టితిని.” అని బదులు పలికెను. పిమ్మట తిమ్మరు
సాతనిఁ జిత్రపటసంగ్రహణము పక్షముదినములలోఁ బూర్తి
కావలెనని చెప్పిపంపివేసెను. కొంతవడికిఁ దిమ్మరుసు తిలపం
కించి “ప్రశ్నుత్త మక్షత్రియ రాజ్యమున నీచిక్కు పోలేదు. నగ
సింహదేవరాయలు నాగాంబను విడిచి యొకవత్సరము గడ
పుటయు, సవతితోఁ బంతమువైచి యామె యోడిపోవుటవలన

నాఁజూమాసములు పేరునకు దాసియగుటయు, శత్రువు లీభా
నుని ప్రకాశమున శోర్వజాలక కుట్రలువై చుటయునీ వివాహ
మునకాటంకములుగ నున్నవి. సుక్షత్రియులగు సాగివారిబిడ్డ
యగు నాగాంబికాపుత్రుని కీకలంకముపలనఁ గొన్నిచిక్కులుతట
స్థించుచున్నవి. ఒకమనుజుని మంచివాఁడని ప్రఖ్యాతమొనర్చుట
కష్టముకాని, దుష్టవంశజుఁడనిగాని, వ్యభిచారియనిగాని, దొంగ
యనిగాని, త్రాగుబోతనిగానిసులభముగఁ బ్రకటింపవచ్చును. ✓
దుర్వార్తజలముపైఁ దైలబిందువువలెరక్తముచేడినశరీరముపైఁ
దామరవలెనిట్టేప్రాకిపోవును. కానిమ్ము! విజయనగరసార్వభౌ
మునిపైఁ గలిగినవింతవార్తలనే భేదింపలేమా? కాని—యొక్క
టిభయమగుచున్నది. వ్యాసకాళిదాసాదిమహాకవులకీర్తి కసూ
యపడి శత్రువులు ప్రబలఁజేసినదుర్వార్త లిప్పటికిని శిలాక్షర
ములనలెసముద్రములగు శాసనములవలె నిలిచిపోయినవి. అట్లే
యీవార్త—కాఁగలవానిని కుఱించి యిప్పటినుండియుఁ గలఁత
పడినఁ బ్రయోజనమేమి? జ్ఞప్తియున్నది. బహుశః గజపతితనూ
జాత యైయుండును. పటమునందలిబాలిక నిర్ణయమైనచోఁ
బిమ్మట వివాహవిషయము విచారింపనగును. ప్రభాతమగుచు
న్నది. అదిగో కోడికూశ!” అనితిమ్మరుసు లేచివెడలిపోయెను.
సేవకుఁడు దీపమార్చెను. ఇంక నచ్చటఁ నేమున్నది? మహామం
త్రియాజ్ఞలేనిదే యామందిరమునఁ బ్రభాతకాంతులైనఁ బ్రవే
శింప వీలులేదు.

౫

తిరస్కారము.

“అవును! నాటకముల ననుసరించి ప్రబంధములు వ్రాసియుండిరి. పినపీఠన్న గారిశ్చర్యగార శాకుంతలమును, నిటీవల రచియింపఁబడిన ప్రబోధచంద్రోదయము నందులకుఁ దాగ్ధాణములు!” అని పెద్దన పదునాల్గువత్సరములవయసు గలభట్టు మూర్తితో ననెను.

“చిత్తము! తాముకూడినట్లే—” అని భట్టుమూర్తి యనుచుండ నడ్డమువచ్చి—

“అట్లుకాదు. రాయలవారికి వస్తువు ప్రాచీన మైనను, పురాణగాథల నెత్తివిపులముగఁ బ్రబంధశైలి ననుకరించుట సమంజస మని యభిప్రాయము. ఇప్పుడు ప్రబంధములే వన్నె గాంచుచున్నవి. ఇందుఁ గవికి స్వేచ్ఛకలదు. శక్తియుక్తులఁ జూపుటకు భావప్రకటనము, రసప్రకటనముఁ జేయుటకు, నిచ్చ వచ్చినటులు స్వభావమును వర్ణించుటకు వీలు గలదు. కావుననే పురాణములు, యక్షగానములు, రగడలు, ద్విపదలు మాని కవులందఱుఁ బ్రబంధములకై పయత్నించుచున్నారు.” అని పెద్దనగారు నుడివిరి.

“ఇదివఱకై దాఱుప్రబంధములకు రాయలవారు బహు

మానములొసగిరి కాని యగ్రహారము లిచ్చుట లేదు.” అనిభట్టనెను.

“ఓయీ! చెప్పుటతో సరియా! ప్రబంధము వ్రాయుట యనగ భాసాంబోనరణమా! ఉచితరీతి దగుమాత్రము పెంచి నాయికానాయకగుణపోషణమున నవసరమగు స్త్రీగతుల గల్పించుకొనవలయును. ఇదినట కే నియమింపబడిన సాత్రుల యదార్థస్వభావములఁ బ్రకటింపవలయును.” అని పెద్దన పలికెను.

“చిత్తము! మీరెప్పుడు ముగింతుగో ప్రబంధము! ఆరెం డాశ్వాసములు వ్రాసి యల్లైయుంచిరి.” అని భట్టనెను.

“చూతమేడి! సూరన—” యనిపెద్దన పలుకుచుండఁ గొత్త తాటియాకులను గీయుట కొకకత్తిని దీసికొని యొక బాలుడటఁ బ్రవేశించెను.

“పిమ్మటఁ దాటియాకుల గీయవచ్చును. కేతన దశకు మారచరిత్రమునుదీయుఁడు భట్టా! సూరన్న నిన్నటిదినమున మేం సందేశశ్లోకములను గాని పాణినిసూత్రములను గాని యొప్పగింప లేదు. అచురముకూడ మట విపోపునీతఁ డేమిపనికి వచ్చును.” అని పెద్దన యనుచుండ—

“తాతగామా! మీచేఁ దిట్లు దినుటకంటె—” యని ముఖము చిట్లించుకొనునాతనిఁ జూచి—

“పింగళివానిచిన్నవాఁడ హమాత్ర ముండవలసినదే!

పెద్దయుఁ బిన్నయు లేదా? విద్యగఱపుట తీట్టుటయా? చూడు మాభట్టువానిని— ఎంత విద్యాప్రియుఁడో— రాయలవారి వైణికునికడకుఁ బోయిసంగీతవిద్యకూడ నభివృద్ధిపఱచుకొనఁచు న్నాఁడు. మేమిట్లేచదువుకొంటిమా? పిల్ల ఎదిగినది. మామ నుమరా లాశువున నీపై నొకశతకముఁ జెప్పును. ఆఁడుదాని కంటెనైనఁ బోడిమి యుండవలదా? రెండుముక్కలువచ్చిన రాయలకడ నేదైన నింతయుపయోగమని చూచుచుంటిని.” అని పెద్దన యూరకుండెను.

“నాకంతదాదిద్రవ్యము లేదు. రాయలు మాతండ్రిగారి కొసఁగిన నిడమనూరగ్రహణమే చాలును. కాల్పిపైఁ గాలు వైచికొని కూరుచుండిన జరుగును.” అని నూరన పలికెను.

“విద్య ధనార్జనమునకుఁ గాకపోయినను, రాయలస మ్ముఖివర్తనమునకు విద్యావ్యాసంగ మవసరము.” అని పెద్దన యనెను.

భట్టు వికసితశ్రేత్రముల నీసంభాషణము వినుచుండెను.

“రాయలసమ్ముఖివర్తనము గౌరవాస్పదమే. దాని కీచిలుకపలుకులు బండవల్లెలు నవసరము లేదు” అని నూరన పలికెను.

“అవును! సహజకవితాధార గలపోతనామాత్యాదుల వలెఁ బ్రతిభ యుండినఁ జాలును. కాని పాండితి లేనికవిత యార్యాదరణమునకుఁ దగియుండదు.” అని పెద్దన పలికెను.

“స్వామీ! పాండితిలేనికవిత ప్రకాశించునా?” అని భట్టుమూర్తి యడిగెను.

పింగళిసూరన చిన్నతనపు వెట్టియో— హేళనమో— వికవిక నవ్వుచుండెను.

“తాతగారూ! కవితకుఁ బాండితికి సంబంధములేదు. మీరు చెప్పినట్లు పోతనార్యునిభాగవతము గౌరవింపఁబడక పోవుట కాతనిపాండితికి లోటు కావచ్చును. కాని సహజప్రతిభ గలకవితయందుండు గుణమునే గ్రహింపవలయునుగాని గ్రంథకర్త యమరశ్లోకముల నెల్ల వల్లెవేసెనా? నాటకాంతము గురుకులవాసము చేసెనా? అలంకారశాస్త్ర మంతయు హస్తగతమై యుండెనా? అని విచారింపరు.” అని మఱల నవ్వెను.

“తెలియనివాని కైనఁ జెప్పవచ్చును— తెలిసినవాని కైనఁ జెప్పవచ్చును. తెలిసియుఁ దెలియనిమూర్ఖునితో నేమి చెప్పను.” అని పెద్దన కోపపడెను.

అంతట సూరన యాగృహములోనికి వెడలిపోయెను. చావడియందున్న తనబట్టలపెట్టెను దెమ్మని యత్త నడిగెను. అప్పు డొకవితంతు వదియేల! నీవుపోయి తెచ్చుకొమ్మనెను. ఆతఁడు చిందులువొక్కుచు మఱలఁ జావడిలోనికి వచ్చి తన వస్త్రములఁ దీసుకొనుచుండెను.

“ఆబట్టలు తీయుచుంటివేల?” అని పెద్దన యడిగెను.

“మాగ్రామముపోయి రావలెను.” అని సూరన చెప్పెను.

“ఇంతమూర్ఖునకుఁ జదు వెట్లు వచ్చును? స్వచ్ఛమైన సంస్కృతపాండితి లేనినాఁడీతనిమొగముఁజూడను. ఓరీ! సూర నా! నీభార్యకడఁ గాఢదాసత్రియముఁ జదిపి నన్నఁజూడ రమ్మ!” అని పెద్దన హేళనము చేసెను.

ఇంతలో లోపలనుండి యత్తగారు “నాయనా! బాబ య్యగారిమాటలకు వ్యతిరేకింపకుము. బుద్ధితెచ్చుకొనవలదా? ఎన్నినాళ్లు చిన్నతనము! ఆఁడుదాసవైన నిద్దఱుపిల్లలతల్లివై యుండువు.” అనిపలికెను.

సూరన కెంతయో కోపము వచ్చెను. మఱుమాటఁ జెప్పుటకు నాలుక తొణుకనంతయాగ్రహము వచ్చెను. ఆగ్రహము దుఃఖముగా మారిపోయెను. ఆతనికిఁ గుఠస్ఫూర్తిమైన పిమ్మట నాపెట్టెలోనాతనికిఁ దీసికొనవలసినవస్త్రాదికము లగ పడలేదు. ఆతఁడు దొడ్డిలోనికిఁబోయి పెంకుటింటి పెణకపైనార బెట్టిన రెండుతాటియాకుగ్గింధములను దీసికొనెను. అందొక టి యాతఁడప్పుడు రచియించిన చాటుపద్యమణిమంజరి. రెండ వది గరుడపురాణము. ఆతఁడా రెండుగ్గింధములను దీసి పెరటి లోనున్న నూతిలోనికివిసరివైచెను. ఆతఁ డాదొడ్డిదారిని భోజ నము చేయకయే వీధిలోనికి వచ్చి జనసమ్మర్దములను విజయన గరపువీధుల నెందేని వెడలిపోయెను. ఆతఁడు పిగళి పోయి యుండునని వారనుకొనిరి. సూరనభార్య యీసంగతుల విని

“అమ్మా! కృష్ణవేణితీరమునఁ గలపింగళిపోవలయునన్న సులభమా? వారిని బోయితిసికొనిరమ్మని తాతతోఁ జెప్పుము.” అని తల్లిని బ్రతిమాలుచుండెను. ఆమెతల్లితనతండ్రియగు పెద్దనతో నీసంగతులఁ జెప్పలేకపోయెను. ఏమైన నేమి సూరన రెండు మూడుదినములైన నింటికి రాలేదు. ఆతఁడుపోవుచు “అత్తింట నాణునెలలున్న నంబటిగట్టు తెగు” నన్నమాటలు సూరన భార్య వినెను. ఆమె మిగుల దుఃఖించెను. ఆమె బాలిక! ఏమి చేయఁగల దప్పుడు?

కథకుడు

గోదావరినదిమొదలు త్తరముగనున్న కళింగదేశమునకుఁ గజపతినగరము ముఖ్యపట్టణము. ఆపట్టణముపెద్దకోటయు, దుర్గమ మగుపరిఘయుఁ గలిగి శత్రుదుర్గమమైయుండును. ఆదేశమును గజపతి యనురాజు పాలించుచుండెను. ఒకనాఁడాపట్టణమునందున్న పూటకూటిఁటియరగుపై గొందఱుస్త్రీపురుషులు చేరి యుండిరి. వెన్నెలదినము లగుటఁ గొందఱారు బయటఁ గూరుచుండియుండిరి. ఎవ్వరోనలువదివత్సరములపురుషుఁడు దేశమునం దిప్పటికినచుశ్రుతముగ వచ్చుచున్న కాశీమ

ప్రభాతము.

జిలీలలోని యొకకథ చెప్పుచుండెను. అరగ్గుపై నాముదవుదీపము వెలుగుచుండెను. రాత్రి యేడెనిమిదిగడియలు దాటియుండుటచే బట్టణమంతయు మాటుమణగుచుండెను. కథచెప్పునప్పుడచ్చటనున్నవృద్ధుఁ డొక్కఁ డూకొట్టుచుండెను. కథయందొకరాజకొమరిత వర్ణింపబడుచుండెను. ఆమె మిక్కిలిసౌందర్యవంతురాలనియు నంతటిరూపవతి యీభూలోకమున దుర్లభయనియు రంభాద్యప్సరోంగనామణు లామెపాదసేవకై నందగమని సురలోకమునకుఁ బారిపోయిరనియుఁ గథకుడు యథాప్రకారోత్తేక్షాలంకారాదులతో వినువారివీనులకు విందుగఁ గథ చెప్పుచుండెను.

అప్పు డందున్నయువకుఁ డొకఁడు “మాయూరిరాజు గారిపుత్రకకంటె నందమైనవారు కలరా?” అని ప్రశ్నించెను.

కథకుఁ డాగి “ఏమిది నాయనా?” అని యడిగెను. ఆపడుచువాఁడు మఱలఁ దననందేహమును దెలియఁ బఱచెను. కొందఱు నవ్వి కథసాగనిం డనిరి.

“అట్లుకాదు! బుద్ధిమంతుఁడు ప్రశ్నించినాఁడు. ప్రత్యుత్తరము సెప్పకుండనుండుట మంచిదికాదు.” అని కథకుఁ డాపడుచువాని వైపునకుఁ దిరిగి “నాయనా! నేఁజెప్పినరాజకన్య సౌందర్యమున కప్పరసలే తీసిపోవుదురన మనుష్యాంగన లొకలెక్కయా?” అనెను.

“అట్లనుటకు వీలులేదు. మీఱుమారాజకన్యను జూచిన

నట్లనరు. ” అని యాపడుచువాఁడనెను.

“అట్లయినచో మనమిరువురము రే పాకస్యను జూతము!” అని కథకుఁడనెను.

“రాజబాలికను జూచుట యెట్లు?” అని సభికులలోఁ గొందరని కథననుసరింపు మనిరి.

“రూపపటమును జూచినఁ జాలదా?” అని యువకుఁడనెను.

“నీయుదయమున నాకస్యచిత్రపటమును సంపాదింపుమ”ని కథకుఁడనెను.

“చిత్రపట మూరక వచ్చునా? మాయూరిచెవిటిముచ్చివాని కేఁబదివరాల నిచ్చినచో నాబాలికరూపమును దిలకింపనగును. నేనచ్చటఁ జూచితిని.” అని యువకుఁడనెను.

“మంచిది. ఉదయమున మనము మాటలాడుదము. ” అని కథకుఁడు కథ ననుగఱుంచెను.

అందొక వీరాగ్రేసకుఁడగుబాలకుఁడు చేసినసాహసకార్యములును, పామొకటి యాతనిబాల్యమునఁ దేనెబిందువుల నోటఁబడునట్లుచేసి కాపాడుటయు, వేటకువచ్చినరాజాబాలకుని దీసికొనిపోయి పెంచుకొనుటయు, రాజ్యహీనుఁడైన యాతఁడాబాలకుని చెచ్చినప్పటినుండియు ననేక రాజ్యముల కధికారి యగుటయు, బాలకుని కైదేడ్లు దాటిన వెంటనే సౌందర్యరాశి యగుకన్నియను బెండ్లియాడి యెత్తుకొనివచ్చు

టయు, మామగారిరాజ్యమున సాకశ్యకుఁ బుట్టినపుత్రునికిఁ బట్టాభిషేక మొనరించుటయు కొద్దిమార్పులతో నాశాలకుఁ డట్లనుమా గాఱువేలమందిభార్యలకు మగఁడై సుఖముగఁ దండ్రుమరణానంతరము రాజ్యమేలుటయు దివ్యగమనములు దివ్యదృష్టులు పరకాయప్రవేశము నాదిగాఁగలసమస్తకలాకుశలుఁడగు నారాజుఁ జాఱువేలయొకటవసారి మఱలఁ బుత్రినిగనుటయుఁ గథకంచికి నెల్లటయు, మేమిఁటికిసచ్చుటయు నాదిగాఁగల సర్వవృత్తాంతములఁ బూసగుచ్చినట్లు కథచెప్పి ముగించెను. సభ్యులందఱు లేచి తమతమయిండ్లకుఁ బోవయత్నించుచుండిరి. చల్లగాలికి నిద్రపోయిన సంతానముల లేపుకొని స్త్రీలు శేషీబాబుగారుండి మఱియొకకథ చెప్పిన బాగుగనుండుననియు, మాయప్రపంచమనియు, మహారాజులనియు, జెప్పుకొనుచుఁ దమకుఁ దోచినట్లువిమర్శించుకొనుచు నందఱు నిండ్లకుఁ బోయిరి. మహారాజపుత్రిక సౌందర్యనతి యని చెప్పినయునకునితోఁ గథకుఁ డుదయమున రమ్మని చెప్పి పూట కూటింటియవ్వ యమర్చిన ప్రక్కపైఁ బరుండఁ బోయెను.

మరుచటిదిన ముగయమున యునకుఁడు కథకునికడకు వచ్చెను. ఆతఁడింకను లేవలేదని పూటకూటింటియవ్వ చెప్పగాత్రి కొందఱు పామరజనులు “ఈబాబు దేయూరో? రెండు కీర్తనలు పాడఁగలరేమో?” అని యడిగిన సర్వసాధారణ ప్రశ్నములు స్మృతికిరా నాతఁడు నీకథకునివాసస్థాన మేదియై

• యుగమునని యూరక కూరుచుండునప్పు డొదవుపనిలేని యర్థముమాలినయాలోచనములఁ జేయుచుఁ గూరుచుండెను. ఇంతలో నాకథకుఁడు లేచి వచ్చి యువకునిజూచి సంతసించి యూరుబైటి కాతనితోఁ గలసి పోయెను. వారిరువురును గొలని యావలకుఁ బోయి కాలకృత్యముల నెఱవేర్చుకొనిన పిమ్మటఁ బిచ్చయుఁ బాటియు మాటలాడుకొనుచుఁ బట్టణములోనికి వచ్చి ముచ్చియింటికిఁ బోయిరి.

అప్పుడు యువకుఁడు నవ్వుచు రామలింగమునుజూచి “అన్నా! మిత్రులు వచ్చినారు. ఎచ్చటకుఁ బోవుచున్నావు! కూరుచుండుము.” అని యడిగెను.

“నక్కపల్లిబొమ్మలా? అవి మేముమ్మము. అంగడిరానికిఁ బొండు!” అని యాచెవిటిరామలింగ మనెను.

“అది కాదు. కూరుచుండుము.” అని యువకుఁడు చెప్పి చుండ—

“వానిధరలా? మాకుఁ చెలియవు. మేము గిలక ముప్పాది చేయుట మానితిమి. పిల్లముల్లఁ జేయుట కిప్పుడు మాకు ముక్తమారలేదు.” అని రామలింగ మనెను.

కథకుఁడు నవ్వు నాపుకొని “అయ్యో! వేము విండ్ల కొరికు రాలేదు.” అని గట్టిగా నెఱచెను.

“ఇండ్లనెకు దొరకుట బహుకష్టము. మాయము లేదు.” అని రామలింగమనెను.

ఇక గార్యము లేదని యువకుఁడు లోని కరిగి యాతని భార్యను బిలిచెను. అప్పు డొక బాలిక యావలకు వచ్చి “ఏమ”ని యడిగెను.

యువకుఁ డామెతోఁ జెప్పి రాజబాలిక పటమును దెప్పించెను. రామలింగ మదిచూచి “మనకొంప మునుఁగును. ఇది యెందులకు?” అని యడిగెను.

“ఏబదివరా లిత్తును చూపి మఱి రహస్యముగఁ దెచ్చెద” నని యువకుఁ డనెను.

“అమ్మా! అట్లు వీలులేదు. మాయమ్మను బిలిచెద నుండుడఁ”ని బాలిక లోనికిఁ బోవుచుండ—

“అయ్యవారిపటము కాదు, రాజుగారి పెద్దకూతురిది.” అని రామలింగ మనెను.

“నానెత్తి!” అని యువకుఁడు లోనికిఁ బోయెను. మఱియొక పాతికగడియలో రామలింగముభార్య కేబదివరా లనిచ్చి యాపటమునకు నస్త్రముఁగప్పి యువకుఁడీవలకుఁ దీసి కొనివచ్చి కథకుని రమ్మని తీసికొనిపోయెను.

“రాజుగారిసెల వైనదికాబోలున”ని రామలింగ మను కొనుచు నంగడికిఁ బోయెను.

ఇది మఱల స్వప్నము కాదుగదా!

“బాబుగా రీదినమున సెలవిత్తు మనిరి. దేశమునందలి ప్రబలశత్రువుల నందఱి జయించి విజయ లక్ష్మీకటాక్షవీక్షణ చంద్రికల విహారించు ప్రభువుగా రథాంగిని గైకొనకుండుట ప్రజలకు సంతోషదాయకము గావ.” అని తిమ్మరుసురాయ లవారితో విహారమందిరమునఁ బ్రసంగించుచుండెను.

“అప్పాజీ! ప్రస్తుతము వివాహముచేసికొనునిచ్చలేదు. మన మాలోచించిన విజయయాత్రకుఁ బిమ్మట యోజింపన గును.” అనిరాయలనెను.

“ప్రభువువా రట్లు సెలవిచ్చుట ధర్మముకాదు. విజయ యాత్రకును బోవచ్చును—” అనితిమ్మరు సనెను.

“ఇంత తొందరగ నిప్పుడు వివాహము కాకుండిన నేమి” అని రాయలడిగెను.

“అయ్యో! ఇప్పటికిని దొందర యనుచుంటిరా? దేశమునఁ గలప్రవాద మీకారణమునఁ బ్రబలుచున్నది. దేవర వారుత్తమక్షత్రియకాంతకు జనింపలేదనియు నందువలన నేక్షత్రియుఁడును తనబాలికనిచ్చుట కంగీకరించుట లేమి వివాహ మిట్లాఁగిపోవుచున్నదనియుఁ బ్రజలయం దొకప్రతీతి వ్యాపించు

ప్రభాతము.

చున్నది. అది మనరాష్ట్రాభివృద్ధికి క్షేమకరముకాదు.” అని తిమ్మరు సనెను.

“ఈశత్రువుల ప్రవాదమునకు భయము నొందవలయునా? కాని యట్టిపలుగాకుల శిక్షింపవచ్చును.” అని రాయలనుచుండఁ దిమ్మరును నవ్వుచు “లోకమును మూఁయఁ గలమా?” అని పలికెను.

“కాని యప్పాజీ! మనోహారిణి యగుకన్య దూరకని పట్ల ప్రవాదములకుభయమంది యిష్టములేనికాంత నెట్లుపరిణయము కాఁగలము.” అని రాయ లనెను.

“బాబూ! మీరట్లు సందేహింపనక్కఱ లేదు. మీకిష్టమైన యాబాలికామణి యెవ్వరో—విజయనగర సామ్రాజ్య మహాలక్ష్మి కేమహాశ్రీమంతురాలు సోదరి కావలసి యున్నదో—ఆ యదృష్టవంతురా లెవ్వరో—సెలవైనచోనొక టిరెండుమాసములలో దేవరవారికిఁ బరిణయ మొనగింతును.” అని తిమ్మరు సనెను. “అప్పాజీ! మీబుద్ధి విశేషమునఁ గాఁగల కార్యముల నంటిది కాదు. ఇది మానవశక్తులకు మించిప కార్యము” అని రాయ లనెను.

“బాబుగా రప్పరోంగనలఁ బ్రేమించుచుంటిరా?” అని తిమ్మరును నవ్వుచుండెను.

“అప్పాజీ! నేను ప్రేమించుకన్య లభించుట దుష్ట భము.” అని రాయ లనెను.

“మీరొకకన్యను ప్రేమించుచుండినయెడల మనము ప్రయత్నించినచో నసాధ్యము కాదు ఆకన్య యెవరు ” అని తిమ్మరుస నెను.

“ఆకన్యయెవరో తెలియదు.” అని రాయ లనెను.

“తెలియనికన్యను ప్రేమించుట యెట్లు ? ఆధార ముండవలయును ” అని తిమ్మరుస నెను.

“అప్పాజీ ! దాపరికమేల ? మీకడ రహస్యముగ నుంచిన లాభమేమి ? నేను స్వప్నముగ దొకకన్యను గని ప్రేమించితిని.” అని రాయ లనెను.

“ఉషాకన్య యనిరుద్ధనివలె ! ” అని తిమ్మరుస నెను.

“అవును. ఇంచుక భేదమున్నది. అప్పాజీ చిత్రలేఖ కావలెను.” అని రాయ లనెను.

“ప్రభువుగారియాజ్ఞయైనచోఁ దిమ్మరుసు చిత్రలేఖకుఁ జేయున్నాఁడు. మనభరతఖండమునందలి ప్రభువుతికలపటము లన్నియు దేవర పరిశీలింపనగును.” అని తిమ్మరుస నెను.

“నేను చూచినకన్య యధార్థరూపమును బటమున లిఖియించితిని.” అని రాయ లనెను.

“చిత్తము ! మీరు స్వప్నమునఁ గనికన్యరూపపటము నాకడఁ గలదు.” అని తిమ్మరుస నెను.

“మీరారూపపటమును జూపఁగలిగినచో మీయాజ్ఞ ననుసరించి నేనాకన్యను వివాహమాడెదను. కాని—” అని రాయ లాగెను.

ప్రభాతము.

“కాని యేమి? మీకాపటమును జూపుట నాపని మంచిది.” అని తిమ్మరుసు సేవకుని బిలిచెను. అతనితో నాతఁ డెద్దియో చెప్పి పంపి “బాబుగారు స్వప్నమునఁ గనినకన్య కంటె సౌందర్యవతి యగుమఱియొకకన్య యుండినఁజాలదా?” అని తిమ్మరుసుడిగెను.

“పెద్దలు. మీరెఱుఁగనివిషయ మేమికలదు? నేనా కన్యను స్వప్నమునఁ గనుటయే దైవికము. మఱియు సౌందర్య మొక్కటియే మనము కోరఁదగినదా? ఇంతకు నేను స్వప్న మునఁ జూచినకన్యపటమున్న మీరు చూపుట యెట్లు? అని రాయ లడిగెను.

“మీరు చిత్తగించి మీమంత్రశక్తి యుపాకన్యకు సాయ మొనర్చిన చిత్రలేఖ ప్రజ్ఞతోఁ బోల్చి చూచెదరుగాక!” అని తిమ్మరు సనెను.

“ఈకార్యము మనుష్యశక్తికి మించినది. నేను నమ్మఁ జాలను.” అని రాయ లనుచుండ నొకపటమును దీసికొని తిమ్మరు సంపిన సేవకుఁడరుదెంచెను.

అంతటఁ దిమ్మరు సాపటమును దీసికొని రాయలువామ భాగముననున్న యొకసువర్ణమయవీరముపై నుంచెను. పటము నకు వస్త్రమాచ్ఛాదించఁబడి యుండెను. వీరముపై నుంచిన పిమ్మటఁ దిమ్మరుసు “దేవరవారు వాగ్దానమును నిలుపుకొని యీపటమునందలికన్య దేవరస్వప్నమునఁ జూచినకన్యయే యై

నచోఁ దప్పక కడుశీఘ్రకాలమున వివాహమున కంగీకరింప వలయును.” అనెను.

“సందేహ మేల? కాని మీరు నాస్వప్నమునుగుఱిం చియే యెఱుంగనిసమయమున నందు నేజూచినకన్యను పట మునఁ జూపుట మర్థము. ఈపటము మఱియొక సుందర బాలి కది కావచ్చును.” అని రాయ లనెను.

“తినఁబోవుచు రుచి యడుగ నేల? స్వయముగఁజిత్తగింప నగును.” అని తిమ్మరుసనెను.

“ఇది నిజముగ నాకన్యరూపపటమే యైనయెడల మిమ్ముల దైవసములని యారాధింపవ—” అనుచు రాయలు పటము పైనున్న వస్త్రమును దొలఁగింప నటుచూచుచు నని యింక మాటలాడక యాఁగిపోయెను. రాయల కన్నులుమిఱుమిట్లు గొలిపినట్లు చలించెను. “అప్పాజీ! ఇది మఱల స్వప్నముకా దుగద!” అని పలుకుచుఁ బటము నదేపనిగఁజూచెను. ఈపట మునందలికన్యరూపము చింతామణీభవనమునందలి రాయలు రవియించిన పటమున నచ్చుగుద్దినట్లుండెను. ఈపటముక్రింద నాగరాక్షరములతో “తుఱ్ఱారామ్” అని లిఖియింపఁబడియుం డెను. రాయ లది చదువుకొని “అప్పాజీ! మీకెట్లీరహస్య ము తెలిసినది.” అని యడిగెను.

“ప్రభువర్యా! చింతామణీమందిరమునందలి పటమున కిదిప్రతియని మీరెఱుంగకపోరు.” అని తిమ్మరుసన రాయ

ప్రభాతము.

లాశ్చర్యముతోఁ దిమ్మగుసును జూచెను. తాను తప్పఁ బరులె
వ్వరు చింతామణి భవనమునందలిపటముగూడవ యెఱుంగరని
రాయల నమ్మకము.

అప్పుడు తిమ్మరు సాశ్చర్యమునొందుచున్న రాయలఁ
జూచి “ప్రభువర్యా! మీచింతామణిమందిరమునఁ గలపట
ముసంగతి నాకుఁ దెలియుటకంటె నేనీకన్యగలదేశమును దెలి
సికొని, యాపటము నిటకుఁ దెప్పించుటకుఁ మీరాశ్చర్యము
నొందవలసియున్నది. ఆప్రజ్ఞయంతయు మనగూఢచారులకుఁ
జెందవలసి యున్నది.” అని తిమ్మరు సనెను.

పిమ్మట రాయ లడుగఁ దిమ్మరు సాపటము నెట్లు
చూచినదియు, బిమ్మటఁ గథకునిబంపి పటమును దెప్పించిన
యుసాయములను జెప్పెను.

“నగరమున మాసమ్ముఖమున గుండియు నప్పజీమీర
లొనరించినకార్య మాశ్చర్యజనకముగ నున్నది.” అనిరాయ
లనెను.

“నామనవి నాగరించి ప్రభువులు వివాహప్రయత్న
ముల ననుజ్ఞయిచ్చినచో నికనానందజనకముగఁగూడనుండు”
నని నవ్వుచుఁ దిమ్మరు సనెను.

“నాకీరూపపటమునందుఁ జూపిన కన్య కలదనునమ్మ
లేదు. నేనామెను జూచినపిమ్మటఁ బరిణయముకావచ్చు”
నని రాయలనుచుండ నాసమయమున కిరువురుభృత్యులు

వచ్చి చారాధిపతికడనుండి యొకరహస్యలేఖను దెచ్చి తిమ్మరుసున కిచ్చిరి. ఆతడది చదివి “ప్రభావర్యా! గూఢచారమందిరమునకుఁ బోవలయును. విజయయాత్రాసంబంధములగు దేశములనుండి చారులు, బహుశీఘ్రముగ విసవలెను.” అని తిమ్మరుసనెను. వారిరువురూ భావసముననే క్రిందయంతస్తునఁ గల రహస్యమందిరమునకు వెడలిపోయిరి.

౨

విజయయాత్ర.

అప్పుడు ప్రభాత మయ్యెను. అతీవిశాలమును, రమయమునగు నావిజయనగర పురవరంబున జనులందఱును లేచి తమతమ కాలకృత్యంబుల నెఱవేర్చుకొనుచుండిరి. ఎప్పుడో బట్టణమునందలి రత్నరాసులయంగడులు తెరచి శేరనారములకు బేరులు దిగుచుండిరి. పుష్పములు, ఫలములు, చిలుకలు, పక్షులు, భోజనపదార్థములు, శాకములును జుట్టుపట్టులనుండి బండ్లపైఁ బుటికేలపైఁ, గావిల్లపై, నగరమునకుఁ జేరుచున్నవి. రాజకీయవ్యవహారములకొఱకు, వర్తకవ్యాపారిములకు, సైన్యసామగ్రి సంరక్షేయటకుఁ గొలువునఁ జేరుచు వేలకొలది జనము గుంపులుగుంపులుగ వచ్చి యా గుమ్మరం తెరచినకొటగుమ్మములకడ నుండి తాము ముగదు బోవలయు

దాము ముందుఁబోవలయు నని యాత్రముతో నేగుచుండిరి. దధిఘృతోక్షీరములఁ దట్టల నిడి తలలపై నుంచుకొని గొల్లపిల్లలు, వృద్ధులు నెందఱో వచ్చుచుండిరి. కమలమిత్రుఁడు కరకర లేచితనసహస్రబాహువులను నెమలిపురివలె విప్పచుండెను. వీధులలో వెండిబంగారునాణెములు, నవరత్న రాసులును ఫలములప్రోవులవలెఁ బల్లెరములఁ బోసియమ్ముచున్న యాయంగడుల సొంపును, మృదులహస్త పద్మమాల మనోహరపుష్పమాలికలనిడియమ్ము నాపుష్పలావికలను, శివ కేశవాలయముల వెలువడుఘంటానినాదములను, భక్తుల కేకలను హారతిఘాపఘామముల నొకకవి చూచినచో నాపట్టణము నమరావతితోడను నలకాపట్టణముతోడను పోల్చి మింటికంటుసౌధముల, నింగికంటుధాన్యపురాసులఁ దారలఁబరిహసించు రత్న రాసులను జేసి యొక ప్రబంధమునందుఁగూర్చి పుగవర్ణన మొనరింపవచ్చును. ఎంతయథార్థముగ వ్రాసినను మనప్రబంధములయందతిశయోక్తులని మనము తలంచున వన్నియు నిందు రావలసివచ్చును. అసత్యములు వ్రాసిరని పలువురచే నిందనొందకుండ నున్నది. యున్నట్లు వ్రాయవలసినమే మీసంధియం దేమిచేయుటకును దోచక యిట్లు వ్రాయఁదలంచితిమి. పదిపండ్రెండుక్రోశముల చతురము గలయొక గొప్పతటాకమునం దడవివలె నల్లుకొని పోయినతామరలు, హంసలు, పద్మములు, మత్స్యములు, నితర జలచరముల నొక్కసారి చూచి నర్జించుట యెంతకష్టమో,

నడుమనున్న పట్టణమును గుఱించి వ్రాయుట ముగియగ నుండెను. అటునిటు కదలుచున్న జనులెల్లరు సారి యాగిన వివరముగ నన్నియును యథారీతి నిందుఁ త్రొంచి యుందుము. తటాకముననున్న వేలకొలఁదిపక్షులు చలింపకయుండనట్లే, యాపట్టణమునందలిజను లెల్లరు నటునిటు దిరుగుటమానరని యాపట్టణవర్ణనమును జరిత్రకారునకు వదలి మేమిట వ్రాయుట మానితిమి.

ఇంతలో నొకభేరినినాదము విసఁబడెను. పురమెల్లడ నెందఱో డప్పులవాండ్లు బయలుదేరి “రాయలవారు నేటి దినము సాయంకాలము నాలుగుగడియలవేళఁ దురకలపై నుత్తరదిగ్విజయ యాత్రకుఁ బోవుదురు.” అని చాటించు చుండిరి. పట్టణమునందలిజను లందఱు మఱింతకదలికతో నటు నిటుఁ బోవుచుండిరి.

విల్లమ్మలఁ జేయుపనివాం డ్రెందఱో కట్టలుకట్టలు బండ్లపై వేయుచుండిరి. రంగురంగులగుడ్డలు, పట్టు, కంబళీల తోఁ జేయబడిన కుటీరసాధనముల నగరమావలకుఁ జేర్చుచు డిరి. గజములు, అశ్వములు యుద్ధసామగ్రిలతో వేలకొలఁది సగరమున కావలకుఁ బోవుచుండెను. అమ్మలకుఁ బూయువిష కండ్లములు, అగ్నిగోళములు, మందుసామగ్రిలు, స్త్రీగము లకు గోవులు, ధాన్యములు, ఫలములు, నగరమున సాఁబాలు పట్టణమున కావలకుఁ జేర్చబడుచుండెను. రణభేరులు, ముఖవీ

వ్రథాతమ.

ణలు, సొన్నాయిలు, బూరలు, బొకాలు, డోళ్లు
మనుజులూఁదుచు వాయించుచుఁ దీసికొనిపోవుచుండెడి
లపై, వృషభములపై థక్కాడమరుకధారు లగుమను
పోవుచుండిరి. శంఖారావములు మిన్నముట్టుచుండెను. తప్పె
టలు, తాళములు, “గోహింసాపరులగుమహమ్మదీయమారణ
మహోత్సవ” మనుకేకలు ! రక్తవర్ణాంబరములు, రక్తపుష్ప
మాలికలు, వీరగంధధారములు, ఆహాహా ! ఎంతలో మారి
పోయినది ! పట్టణమంతయు నెంతలోఁ గలవరము చెందినది !
ఎంత యుత్సాహము ! ఎన్ని వేలమందిజనులు ! ఏమని వర్ణింప
ము ! సామాన్యముగ నుండునప్పుడే వర్ణనాతీతమని విడిచిన
యామహానగరము నీసమయమున ఎట్లుండె నని చెప్పము ?

పుత్తుల నీవించి పంపువీరమాతలు, భర్తలఁ బూల
మాలికల నలంకరించి పంపుపుణ్యస్త్రీలు, శూరులపై సేనలు,
పుష్పములు చల్లు బ్రాహ్మణవనితలు-అంతయు నుత్సాహము!

ఈమహాకలకలములతో నగరమంతయుఁ దలక్రిందైన
ట్లుండెను. రెండుజాము లగుసరికి నగరబాహ్య ప్రదేశమున
నాపటకుటీరము లన్నియు వినిర్మింపఁబడియున్నవి. వేలకొలది
బండ్లొకను సామాగురిలఁ దెచ్చుచున్నవి. ఎచ్చటఁ దొందర
లేదు. కలహము లేదు, పొరపాటు లేదు. అపాయము లేదు.
విశాలము లయ్యుఁ గిక్కిరిసినబాటల నాజనమేమి ? ఆబుద్ధి
రాకపోక లేమి ? ఆనగరరక్షకులజాగరూకత యేమి ?

ప్రభాతము.

సాయంకాలము నాలుగు గడియల పొద్దువేళకు రెండు వేలగజములదండు బయలువెడలెను. పిమ్మట నైదాటువేల మంది కమ్మవా రశ్వములపై నుండిరి. రెడ్లు రాయలయంగర క్షకులై నడచుచుండిరి. మంతు లెందఱో—సేనానాయకు లెవ్వఱో—దండనాథులెవఱో—తెలియుటలేదు. తుదకుఁ బది పండ్రిందుగజము లుత్తమములగు పశుదాలలో నుత్తమాధి కారుల నెక్కించుకొని కోటవెలుపలకు వచ్చెను. వానివెనుకఁ గొందఱాశ్వికు లుండిరి. శ్వేతాతపత్రాది రాజచిహ్నములతో నాలుగేనుఁగులువచ్చుచుండెను. వందిమాగధులు, భట్టాజులు, విజయగీతములు, హేచ్ఛరికలు పాడుచుండిరి. తుద కందఱు “రాయలవారు వచ్చుచున్నారు !” అనిలేచిరి. రాయలెక్కిన గజముకోటదాటుసరికి రెండువేలశిరంగులొక్కనా రిప్పేల్చిరి. ప్రజలచెవులు గింగురుమనిపోయినవి. గజాశ్వములుకాని, గోన్య షభములుగాని బెదరక యెప్పటియట్ల నిశ్చలముగ నడచు చుండెను. ఆసైన్యసముద్రముతయుఁ బయటికి వెడలినను పట్టణ మంతయు నిండుగనే యుండెను తొణుకు లేదు. లోటులేదు. వేసవియందు భానుఁ డెంతద్రావినను దరుగనిసముద్రముపలె నానగరతటాక మింకనుఁ దొటుకుతొటుకుమను నిండేటివలె జనసంక్రీర్ణమై యెప్పటియట్లే యుండెను.

తుద కొక నడిమివయస్సు గలపురుషుఁ డొక పారశీక తుగంగము నెక్కి నగరరక్షకసైన్యములకు రాయలు చెప్పి

ప్రభాతము.

పుత్తెంచినవార్తలఁ జెప్పి వెడలిపోయెను. ఆపురుషుని యుత్సాహము వర్ణనాతీతము ! ఆకారము శత్రుభయంకరము. ప్రసన్నవదనమును, వింతదుస్తులును డరించిన యాతని నెవ్వరును బరిశీలనముగఁ జూచినఁగాని పోల్పఁజాలరు. కరకునఁ గరవాలము నెత్తి వాయువేగమున నశ్వమును వదలి రాయలగజమును సమీపించెను. ఆతఁడు తిమ్మరుసని ద్వారరక్షకు లొకరితో నొకరు చెప్పుకొనిరి.

నిగ్రీతకాలమునకు సైన్యమంతయు నానిగ్రీతస్థానమునకుఁ జేరెను. ఆనాఁడా సైన్యమంతయు నక్కడనే యుండును.

ఉత్తమపటకుటీరమును జేరినరాఘలవారికి భృత్యులు సర్వోపచారములఁ జేయుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. రాయలండుఁ బ్రవేశించెను. మఱల ఫిరంగులు కాల్పఁబడెను. సైన్యపరీక్ష యొనరించి రాత్రికిఁ బయన మని రాయలు ప్రకటింపు మనిరి. లోటులేమియు లేకుండునట్లు సైన్యమునకు వెనువెంట విజయ నగరమునుండి యేదినమున కాదిన మాహారపదార్థములు, యుద్ధసామాగులు, వచ్చు నేర్పాటులను జూచుఁడని యాయా యధికారులకు మఱల హెచ్చరికలంపఁబడెను. చిత్రమేమన? ఆసమయమునఁ గూడ రాయలతోఁ గవులు గ్రంథములతోఁ గూడఁ బోవుచుండిరి.

ఆ సైన్యఘోషసముద్రమున కొకమూలనున్న పటకుటీరము డ నుపచారాధ్యక్షుఁడు విడిచి యుండును.

• ఆగుడారమున కీవల మువ్వరు సైనికులు గూరుచుండిరి.
హరిట్లు మాటలాడుకొనుచుండిరి.

ప్రధ—మొదలేకాయలకువిజయయాత్రయందభిలాషకలనట.

ద్వితీ—కాదోయి ! మొన్నఁ జారులు వచ్చిరి.

తృతీ—వాళేమి చెప్పుకొనిరి ?

ప్రధ—సీతీగాఁడు చెప్పినాఁడురా !

ద్వితీ—నేను విజయదేవరాయలకడ నుండువాఁడనునదా?

అధ్యక్షునికంటె నితరుల కెక్కువ తెలియునా ?

ప్రధ—కాదులే ! చెప్పరా !

ద్వితీ—భోజనానంతరము మాటలాడు కొనవచ్చును.

తృతీ—ఇంకను గంట కాలేదు.

ద్వితీ—పరాకులు చెప్పినాగా ?

ప్రధ—లేదు.

ద్వితీ—అబ్బ ! నాభార్య నదలిపెట్టినది కాదుగా ?

గాయలవారికడ సెలవు తీసికొమ్మనును. తురకచీరలు కొల్లి

గొట్టి తెచ్చెదననియొప్పించి వచ్చితిని. పుట్టినింటికిఁ బోవునలే!

ప్రధ—ఇప్పుడాప్రసంగ మేల ? శస్పించుకొనక నిజము చెప్పరా ?

ద్వితీ—అబ్బ ! ఏమన్నది ? కాలము కర్మముఁ గూడివచ్చినది తురకలకు !

ప్రధ—అది యెట్లు ?

ద్వితీ—నీవన్నది నిజమే ! నేజెప్పినదియు నిజమే !

ప్రథ—అనగా ?

ద్వితీ—పోదలఁచుకొన్న గాయల. కిదివఱకు నంక దొరకలేదు. ఇప్పుడు తురకగాజు లిద్దరును ఆమదునగరపువారితోఁ గలసినారట ! ముగ్గురుఁ గలసి గజపతికి రాయబార మంపి యాతనికొంప ముంచినారట !

ప్రథ—ముగ్గురు కాదు ఐదునార్వరు కలసి వచ్చినా—రాయలవారిని జయింపఁ జాలరు.

ద్వితీ—అది నిజమేలే—పాండ్యరాజులకడఁ జూడలేదా? కాని యిందు—గజపతి నేమిచేయుదురో—

“ ఏమి జేయుదురా? బుద్ధిహీనులారా ! అంతనడిగ మాటలాడుకొనుచుఁ జారధర్మములనువిడిచినమిమ్ములను నేను దన్నినటులు రాయ లాతని దన్నును. చీ ! లెండు. నోట నువు గింజ నాసనిమీరాచానవృత్తికిఁ బనికివచ్చువాకు ? పొండు!” ని చారాధ్యక్షుఁ డనెను.

విమ్మగుసువారో—మఱియొకరో—పక్షిక్షకు వచ్చియు దురనియో—ప్రయోజనాంతర మేమియుండునో యనియో వారుమువ్వురు మఱులఁ బఱచి యాకటికి నేలపైఁ బరుండినిద్ర నభినయించిరి. ఇంతలో భోజనములకు గంట యయ్యెను. దూర మునుండి గుఱ్ఱపువానివేషమునఁ విమ్మగుసుపోవుచుండెను. కంట నాచారు లాతని దూరమునఁ జూచి కదలక మెదలక

పడియుండిరి. 'భోజనములు గాకుండ సైసకులు నిద్రింపరాదు' అని గంభీరముగ వినబడెను. అందఱు సప్పుడు లేచి భోజనములకుఁ బోయిరి.

౯

అశ్వేనము. =

మిక్కిలి భయంకరమైనయరణ్యము. అందు నది రాత్రి భాగము. మబ్బు క్రిమ్మియుండుటచే జీకటి సాంప్రద్యమై యుండెను. ఇరుప్రక్కల రెడుకొండ లున్నతములై భయంకరములై యుండెను. స్త్రీగాలము లొకటివెంబడి మహిరెంకటి విశ్వతముగ నతిమడుచుండెను. అప్పుడాదారి నొకబండి పోవుచుండెను. బండివాడు త్వరగ దగ్గఱనున్నట్లై జేరినలము నని యెద్దులను హెచ్చరించుచుండెను. ఆదారిని దొంగల భయముభీకముగ నుండెను. అప్పుడప్పుడు దూరమున మేఘములు మెఱియుచుండెను. ఆబండియం దొకబాలిక యున్నది. పది పదాఱువత్సరములనయస్సు మీగి యుండెను. వెంట నొకవృద్ధుడు- ఇంకను వచ్చిపూర్తియైయుండెను. చేత నొక కట్ట పొడుచుకొనుచు రామకీర్తనలు పాడుచు నాంజనేయ ప్రదకములఁ జదువుచు బండివానిని హెచ్చరించుచు గిరిం ద నడచి బండికెగుక వచ్చుచుండెను.

“తాతా ! రాయలవారు విజయయాత్రకు బోయిపోసముదినము లెనట్లున్నది?” అని బండియందున్న బాలికయడిగెను.

“ఆహా ! మహమ్మదీయుల సంపూర్ణముగ నోడించినారు. ఇదిగో ! ఇచ్చట కరయామడదూరముననే యుద్ధము జరిగినది. మూడురాజ్యములవారిని హూరెత్తఁ గొట్టినారు.” అని వృద్ధుఁ డనెను.

“బాబూ ! గోలుకొండనవాబు గొప్పవాడని వాడుక పడి యుండెను. బాబూ ! కూరలబండ్లు తోలుకొని పోయినప్పుడు చూచినాము. రాయలవారి సైన్యములోఁ బెమ్మసాని లింగయ్య గారంట ! బాబూ ! కమ్మదొరలనాయకుఁడు— రాయలపక్షమునఁ జేసినయుద్ధము బాబూ ! చూడఁ గన్నులు లేవు. ఏమి యుద్ధమండీ ! మావార “లాబాణములుపడి చచ్చి పోవుదవు; ఫిరంగిగుండ్లు పన్నము కురిసినట్లు కురియు ” నని భయపెట్టినారు కాని బాబూ ! యుద్ధము చూడవలె నని కూరలు దోలుకొని వెళ్లినాము. కరణముగా రంపఁగా ! బాబూ ! ఏమియుద్ధమండీ ! ” అని బండివాఁ డొకమహిళాపన్యాసము చేసెను.

బాలిక యానందముతో వినుచుండెను. వృద్ధుఁడొకొట్టుచు “వెంకటస్వామీ ! తురక లేమాత్రముజనమున్నారోయి ? ” అని యడిగెను.

“జనమా ! జనమేమి ? ఇసుక నైచిన రాలదు. మనవా

రికంటె నెక్కువలేరు. అయిన నేమి ! కృష్ణకీవల కడుగు పెట్ట నీయలేదు. పరుగులె ! టోపీలు పారవైచుకొని, తుపాకులు విడిచి పెట్టి, గుట్టములను ద్రిప్పలేక— యురికి పారిపోయి నారు. పారిపోవువారిని గొట్టఁగూడదని రాయలవారి యానట కాని బాబూ—లేకపోయినఁ దరక పురుగు లేకుండ— బల్లెములనుగ్రుచ్చి పార వేయక పోయినారా మనవారు !” అనిబండివాఁ డుత్సాహముతో వర్ణించుచుండెను.

బండిరాళ్లపై ఖటఖటధ్వనులతోఁ బోవుచునే యుండెను. బండివాఁడు కృష్ణరాయని సైనికుల ధైర్యోత్సాహములను, యుద్ధవిశేషములను జెప్పుచునే యుండెను. మబ్బు పట్టుచుండుటచే వర్షము వచ్చుననుభయమున బండి త్వరగఁ దోలుమని వృద్ధుఁడు బండివానిని హెచ్చరించుచుండెను. తుదకు వారికొక కూతవేటు దూరమున నొకదీపపు వెలుతురు చెట్లమాటున మిగుకుమిగుకుమనుచు నగపడెను. అదియేపింగళిగ్రామమని బండివాఁ డనెను. త్వరగ నాయూరుజేరుదుమని బాలిక యుత్సాహముతో నాదీపమువైపునకుఁ జూచెను. పొలమునుండి యాలస్యముగఁ బోవుచున్న యొక రిద్దఱుకర్షకులొబండిని గలిసికొనిరి. వారు దొంగ లని వృద్ధుఁడు భయముఁ జేందెను. “మీదేయూర ” ని బండివాఁడు వారలఁ బ్రశ్నింపఁ బింగళి యని వారుత్తర మొసంగి బండి దేగ్రామమో చెలికొని బండివెంట వారును నడచి వచ్చుచుండిరి. వృద్ధుఁడు

ప్రభాతము.

కొంతవడికి ధైర్యముఁ జెంది “పింగళి యమరయ్యగారింటనందఁ
లుఁగూశలమా?” అని వారల నడిగెను.

“చిత్తమ” ని కర్నకులు బదులు పలికిరి.

పిమ్మట “బాబూ! వారు మీకు బందుగులా?” అని
కర్నకు లడిగిరి.

“అవును! ఈబాలిక వారికోడలు——” అని వృద్ధుడనెను.

“బాబూ! ఆసూరయ్య బాబుగారి పెండ్లమా? అమ్మ
గారు——సీతామహాలక్ష్మి” అని కర్నకు లుత్సాహముతో
నడిగి మన బాటసారులబంధుగుల దా మెఱిఁగియున్న సంతస
మును వెలిబుచ్చుచుండిరి.

ఇటులు పల్లెటూరికర్నకులు తమగ్రామములో నేరిబం
దుగులు వచ్చినను సర్వసాధారణముగ నుత్సాహముతో
నొనరించు సర్వసాధారణ ప్రసంగములతో వారుగ్రామము
కడకువచ్చిరి. సూరన విజయనగరమునుండి పింగళి వచ్చెనే
మో తెలిసికొనవలయు నని బాలిక కడుగవలెనని కుతూహల
ముండెను గాని యామెకుఁగలసి గ్గాప్రశ్నయు నడుగనిచ్చి
యుండ లేదు. బండి గ్రామముఁ జేరుటతోడనే కర్నకులు
సెలవు తీసికొని వెడలిపోయిరి. బాలిక మనస్సునవారి నాప్రశ్న
మునడుగఁ గుతూహల మినుమడించి యడుగఁదలించియునడు
గలేదు. బండివాఁడు తాను పోవలసినగృహ మెచ్చునని
పోవుచున్నకర్నకుల నడిగినప్రశ్నములున, వారు చెప్పిన యాన

వాళ్లను, బాలిక చేవులఁ బడినను, పాప మామె కామాటలు వినఁబడలేదు.

ఇంతలో బండి యాగెను. గుమ్మములో మాటలాడుచున్న వితంతువు లిరువురు ప్రసంగమాపి యేయూరి దీబండి యని యడుగఁదలఁచి నిలువఁబడిరి. బండినుండి బాలిక దిగెను. ఒక వితంతువు లోనికిఁ బోయి యాముదపుదీపము నెగసేనఁ దోసి గుమ్మమున కీవలకుఁ జెచ్చుచుండెను. వృద్ధుఁడును బాలికయు గుమ్మములోనికిఁ బోయిరి. వృద్ధుఁడు పెద్దనగారి పెదతండ్రికొడుకగు ముసలిరామయ్యతాత యనియా, బాలిక తనకోడలనియు వితంతువు తెలిసికొని, బాలికచేయి పట్టుకొని లోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. కొంతవడి కావితంతువు కన్నులనీరు పెట్టుకొని యేడువఁజొచ్చెను. నచ్చినవారిరువురును దెల్లపొయిరి. “అమ్మా! ఏమియివెట్టి!” అని తాతగా రామయ్యచుట్టుకుఁ గలకారణ మెఱుంగఁజేయఁబడారెను. “మాసూరన్నతండ్రి కాశికి లేచిపోయినాఁడు నాయనా! తాతగా రామయ్యదానికినచ్చినచదువైన గాదని యాక్షేపించిరట! నాయనా! ఈయెదిగిస పిల్లమాట యేమి?” అని వితంతువు బాలికను కౌఁగిలించుకొనెను. బాలిక యాలోచన మెచ్చటకుఁ బోయినది? ఆ సెయ్యఁ గంటఁగడవెట్టిన ప్లాదీపపుఁగాంతులు వెల్లడిచేసెను.

కావడిపెట్టె యొకటి నీసికొని గుమ్మములోనికి బండి వాఁడు వచ్చెను. “అందఱు క్షమమా? ఎప్పుడు బయలుదేరి

న్నారు? మనవా ధైక్కడనున్నారు? సుందరిపుట్టినింటికిఁ బోయినదా? ఆరు నెలలనుంచి కబురు తెలుయుటలేదు.” అనుసర్వ బంధుసహజము లగుప్రశోత్తరములు యధావిధిగ జరుగుచుండెను. కన్నులనీరు పెట్టుకొని బంధుమర్యాద లొనరించుస్త్రీలస్థితి పైవారికిఁ గొంచెము నవ్వును గలిగింపకపోదు.

లోపలనున్న స్త్రీపురుషు లందఱు నీవలకు వచ్చిరి. రాత్రియైనది. అన్నయ్యా! కాళ్లకడుగుకొనుడు” అని యొకరనిరి. వారందఱు లోనికిఁ బోయిరి.

౧౦

భేద తంత్రము.

క్రళింగరాష్ట్రపరి సరారణ్యముల తిదుర్గమములు, కూరక జంతు సంక్షేరణములు నైయుండెను. మనుజు లొక్కొక్కరు పోవుటకే దారులుండవు. లావుగఁ బెరిగినయడవిజాతి చెట్లకల్లు కొనినదట్టముగలతీగలు, ముండ్లపొవలు, వృగములకుఁగూడ నొక్కొక్కచోట దుర్భేద్యములై యుంట నాయడవులు కళింగరాజ్యమునకుఁ బెట్టనికోటలై యుండును.

ఈయరణ్యములను భేదించుకొని మార్గము లేర్పఱచుకొని రాయలసైన్యము లిప్పుడు గజపతినగరమున కించుక దూరమునఁ బటకుటీరముల వినిర్మించుకొని విడిసి యుండెను.

కార్యణాంతరములచే మరయొక చిన్న సైన్యమును దీసికొని
 తిమ్మరుసింకొక వైపునకుఁ బోయియుండుటచే గాయలే స్వయం
 ముగ నీ సైన్యము నిట్టి రాష్ట్రముపైకిఁ దీసికొని వచ్చెను.
 మహమ్మదీయ రాష్ట్రముల మూటిని జయించిన పిమ్మట రాయలు
 ను తిమ్మరుసును వెలుపడిరి. రాయలీదేశమువైపులఁ గలస్థితి
 గతుల నెన్నఁ జెలుఁగకయుండుటచే నరణ్యము దుర్భేద్య
 మయ్యుఁ జలింపక మార్గ మేర్పఱచుకొని వచ్చి గజపతినగ
 రముముట్టడించుటకు సిద్ధముగ నుండెను. వెనుకనుండి వచ్చు
 నాహారపదార్థములు రాకుండ గజపతిమిత్రులగుపదార్థగుపా
 త్రులను మాండలికప్రభు లేకమైవచ్చి గజపతిరాజునకు గాన
 టయై, వారులు గట్టిరి. మహమ్మదీయులకు సాయమొనర్చు
 టకు వేగునడిపిన గజపతిరాజుపై రాయలు కినిసి యిటులు
 దాడివెడలి వచ్చెను. కాని ప్రబలశత్రు వగురాయల నెదిరి
 చుపాటి మగటిమి లేని గజపతి పదార్థగుపాత్రులఁ బిలిపించి
 వారివారి సైన్యములతో రండని కోరుటచే నిప్పుడు గజపతి
 రాజుబలము ప్రబలతరమయ్యెను. తిమ్మరుసు లేకయుండుట
 చేత రాజును, సైన్యములోఁ గొంతభాగము మహమ్మదీయ
 యుద్ధమునందు మడసియుండుటచేతను, కొంత సైన్యము తిమ్మ
 రుసుతోఁ బోయియుండుటచేతను, సైనికులును నిరుత్సాహ
 ముఁ జెందియుండిరి. గాయలు స్వయముగ నడపుచు, బలగ
 ములకుఁ బోత్సాహము నొసఁగుచుండుటచే నింతవఱకు

సైన్యమునందు నిరుత్సాహ మగపడుటలేదు. రెండుమూడు దినములనుండి వీరేర్పరుచుకొనివచ్చిన సన్ననిమార్గము కట్టు వడుటచే నాహారపదార్థములు లేక వారు కొంచెము చిక్కు పడుచుండిరి. “చేయి కాలినపిమ్మట వస్త్రముఁ బట్టినట్లు వచ్చెన” నిరాయలు తొందరగ జరిపినదానికిఁ బశ్చాత్తాప మొందకపోయినను, ముందుస్థితి భయావహమై యుండెను. వెనుక మార్గములు కట్టుపడినట్లు సైన్యమునకుఁ దెలిసిన గొప్ప చిక్కు! ఈసంగిద్ధావస్థయందు మఱిల నెట్లొదాదులఁ జేసి కొని తిమ్మరు సటుకు రావలయునని గాయలు కోరుచుండెను. ఆతఁడు వచ్చువఱకు ముట్టడి కాజ్ఞానొసఁగలేదు. విలుకాండ్ర నాయుధధారుల నరణ్యమంతట వేలకొలఁది గజపతి నిలిపి యుంచునట్లు గాయలవేగులవాండ్రి చెప్పిరి. ఏమి చేయుటకుఁ దోచదు.

ఇంతలోఁ దిమ్మరు నెట్లొ సైన్యముతో గాయలఁ జేరెను. వారిరువురు నాలోచించుకొనిరి. తిమ్మరును భేదోపాయమునఁ గాని కార్యము కాదని గాయలతోఁ జెప్పెను. ఎట్లయినఁ గార్యసిద్ధి కావలయునని రాయ లనెను.

“సరియే! రేపుసాయంకాలమునకు గజపతి దేవరవారి పాదములకడ నుండును.” అని తిమ్మరుసనెను.

“అది నిజమే! ఇందాపదునార్గురుపాఠ్శ్రీలుఁ జేరకుం డిన నట్లే! మనకు స్థలపరిచయము లేదు. సైన్యము లలసి.

యున్నవి. పాత్రుల సహాయములు లని వేగులవాండ్రు
దురు. ఈవిజయయాత్రయందు విజయ నగర రాజ్యమున
కప్రితిష్ఠ సచ్చిన—” అని రాయలనుచుండ,

“ ఏమిది? దేవరవా నెన్నఁచులేని దిట్లు మాటలాడుచుండి
రేమి? సింహాక్షిశోరము పఠఁకుచున్న దేమి? కూజరయూథ
మొంతయుండిన నేమి?” అనితిమ్మరుస నెను.

“ భయముచేత మాటలాడుట లేదు. శత్రువులఁదైని
కులు మనకగపడరు. మనభటులు నిష్కారణముగ మరణముఁ
జెందుట నాకిష్టము లేదు. మఱియు నాహారములే రాకుండిన
మనము చేయునదేమి? ఈహారవిషనములోనికినిజయనగరము
నుండి నూతనసైన్యముల నైనఁ దెప్పింప వీలుకాన్పింపదు. అం
దువలన నప్పాశీతో నాలోచింపకుండఁ జేసిసయూతొందిరపని
మనకు హానియు నపకీర్తియుఁ దెచ్చునేమోయని సందియము
కలిగి మాటలాడితిని.” అని రాయల నెను.

“ దేవర యట్లు తలంపనక్కరలేదు. తాము చేసిన కార్య
ము నేనొనర్చినట్లు కాదా?” అని తిమ్మరుస నెను.

“ ఇంతవఱకు నెన్నఁచు నేకము కానిపదార్థము మాండులిక
ప్రభువు లేక మగుటయు నించుక యోచింపవలసినదే!” అని
రాయల నెను.

“ రాజసేవాపరాయణులు సుమ్మఁకుచును చునున
సైనికుల ముందర వారెన్ని వేలుండిన నేమి? కాని దేవర చెప్పి

ప్రభాతము.

నదియు నిజమే! మనపై న్యములు డస్సియున్నవి. ఎదిరిబల మె
లుగకుండ నెదిరించుట పరాక్రమముకానేరదు. ఈమధ్య గజ
పతిరాజు గౌతమీజలస్నానమునకుఁ బోవఁ గొండలపైఁ దాగి
యున్న మహమ్మదీయసైనికులు నందలకొలఁది వచ్చి ముట్టడిం
చిరి. అప్పుడీపాత్రులలో నల్పు రుండి శత్రువుల నందఱ
నురుమాడి రాజును గాపాడిరి వారిబలపరాక్రమములు ప్రశం
సార్హములే! ప్రస్తుతావస్థ ననుసరించి యుద్ధమువలన మనకు
జయము పొసఁగుదారి గాన్పింపదు. చిత్తము ! తాము నిద్రిం
పుఁడు నేను మఱల వచ్చెద న"ని తిమ్మరుసు లేచి బయటికి
వచ్చెను.

అచ్చట కొక బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి సైనికులకు సాము
ద్రోకము చెప్పుచుండెను. తిమ్మరు సాతని బిలిచి—

“ విజయా ! కాగితములు తెప్పింపుమ ” నెను. ఆ బ్రా
హ్మణుఁడు తమవిజయుఁడే యగుటఁ జూచి వారందఱు తెల్లఁ
బోయిరి. “ ఆతఁ డెంతసులభముగ వేషము మార్చెను.” అని
వారనుకొనిరి. తిమ్మరు సాతనితో నెన్నియో రహస్యముగ
మాటలాడెను. పిమ్మట మంత్రి లేకరులఁ బిలిపించి పదాఱు
లేఖల వ్రాయించెను. పిమ్మట మంత్రి భటులఁ బిలువ నంపి,
విలువగలదుస్తులపై టైల నాలేఖల నుంచి “ ఇవి తీసికొనిపోయి
శత్రుసేనాధ్యక్షులగు పదాఱుగురు పాత్రులకు రహస్యముగ

నిచ్చిరండు. పాండ"ని బహిరంగముగఁ జెప్పి, విజయునికి సైగఁ జేసి వెడలి పోయెను. విజయుఁడును వారలతో నెద్దియో చెప్పుచు వారివెంటఁ బోయెను. వారల్లొకఁడు గజపతిరాజుశిబిరము కడనుండి పోవుటకు దారితీసిరి.

—•••—

౧౧

విజయము.

ప్రభాతము

వైష్ణవులును పదార్థులుపాత్రుల కంపిన బహుమానములఁ దీసికొనిపోవుభటులను గజపతిభృత్యులు పట్టుకొని తమయేలిక కడకుఁ దీసికొని పోయిరి. గజపతి వారుపట్టుకొని పోవుచున్న పెట్టెలఁ దీయించి చూడ నందు బహుమానములును లేఖలును గాన్పించెను. గజపతి లేఖలఁ దీయించి శిదివించుకొనెను. అలేఖలయందెట్లున్నది.

* సీ. శ్రీమతుకర్ణాట ♦ సింహాసనాధ్యక్షుఁ

డగుకృష్ణరాయధ ♦ రాధినాథుఁ

డలపదాఱుగురుపా ♦ తులకు, సంప్రీతిఁబం

పిననులేఖంబులఁ ♦ మిమ్ము మునుపు

గజపతి రాష్ట్రదు ♦ ర్గవిశేషములనుండి

మెలపుగాఁ బలికిన ♦ పలుకుబడుల,

తీరువాసితిరి మీ ♦ కోరినట్లనె, ఘనా

భరణదుకూలముల్ ♦ బంపినార,

తే. మట్లనే రేపు జగడాని ♦ కరుగుదెంచి

నట్లుచనుదెంచి మాచేతి ♦ కతిని మీరు

పట్టియిచ్చినయపుడె. మీ ♦ పట్ల మేము.

కొదవపడకుండ నడిపించు ♦ కొనెద మెవుడు.”

తనమిత్రులగుపాత్రులు రాయలలంచముల కాశపడి తన్నుఁ బట్టియిచ్చుట కంగీకరించిన ట్లందు లిఖింపఁబడియుండుట నాతఁడు చూచెను. “కటకటా! ఎంతద్రోహముచేసిరి! మిత్రులను నమ్మరాద” ని గజపతిరా జెంతయు దుఃఖించి యాతఁడుచితపరివారముతో బయలుదేరి కోటలోనిస్త్రిజనమును విడిచి పారిపోయెను. నాయకుఁడులేనియుద్ధ మెట్లని పాత్రులును, సైనికులును నిరుత్సాహము జెంది, రాయలకీర్తి వినియున్నవారు కావున భయపడి వెడలిపోయిరి. అస్పృశు రాయలపై న్యాయులు గజపతిరాజ్యము నాక్రమించుకొనెను. పిమ్మటఁ దిమ్మరుసు తానొనర్చినభేదతంత్రవిజయమునకుప్పొంగుచు, గజపతిరాజునకు వర్తమాన మంపెను. అతని కేమియు నపకార మొనర్పకుండ నాతనిరాజ్య మాతనికిచ్చి యాతని గాగులసామంతుఁగా నొనర్చి, కాపాడుదు మని తిమ్మరుసు.

- చెప్పి పుత్రులైనారు. రాయలధార్మికబుద్ధి నెఱిగినవాఁడగుటను, శరణుజొచ్చినవారిని రక్షించు నని తెలిసినవాఁడగుటను, గజపతి తుట్టఁబడికంగీకరించి రాయలదర్శనమునకువచ్చెను. ఆసందర్భనసమయమున రాయలు చూపినమర్యాదలకు గజపతి సంతసించి, తన రాజ్యమునంతను దిరిగి యిచ్చివేసినరాయలకుఁ గృతజ్ఞుడై గజపతిగాజు, రాయలను దనతనూజాతను బెండ్లియాడి సఖ్యము నటపుమని ప్రార్థించెను. తిమ్మరు సందులకు సంతోషపూర్వకముగ నంగీకరించెను.

అప్పుడు రాయ లొకచీటిని వ్రాసి తిమ్మరుసయ్యకు రహస్యముగ నందించెను. అందిట్లున్నది, “స్వప్నమునఁ జూచిన కన్య యుండ మఱల నీ వివాహ మేల?”

అందులకుఁ దిమ్మరుసు నవ్వి “తినఁబోవుచు రుచియేల?” అని మఱల వ్రాసియుచ్చెను.

పిమ్మటఁ దిమ్మరుసు గజపతికన్యను రాయలు వివాహమాడుట కంగీకరించినట్లు మంత్రీ చెప్పివేసెను.

తదనంతరము గజపతిగాజు, రాయలకడ సెలవుతీసికొని వెడలిపోయెను.

అప్పుడు రాయలు “అప్పాజీ! ఎందుల కీవివాహము” నెను.

“ప్రభువుగారు స్వప్నమునఁ జూచిన బాలిక గజపతి కన్యయే!” అని తిమ్మరు సనెను.

“అది మేము నమ్మజాలము. స్వయముగ మేము చూడవలయును.” అని రాయల నెను.

“చిత్త మట్లే!” అని తిమ్మరు స నెను. వారిరువురును పై న్యపక్షకు వెడలిపోయిరి.

గజపతిరాజు రాయల సెలవు తీసికొని కోటకుఁ జేరి బాలికను రాయల కిచ్చి వివాహ మొనర్చుటకు వలయుప్రయత్నములఁ జేయుచుండెను. అప్పు డాతనివుత్త్రుఁడు గజపతి జేరి యిటులు మాటలాడఁ జొచ్చెను.

తండ్రీ! తాము రాయలతో సంధి గావించినందుల కెంతయు సంతసించితిమి. మీ రాయన మెడఁ గృతజ్ఞులై ధనకనక వస్తువాహనంబు లెన్నియైన నర్పణమూఁ జేసి యుండవలసినది. కాని——” అనుచుండ—

“మేమిప్పుడు చేసిన పనియం దేమి తప్పు కలదు? కాని, యేమి?” అని గజపతి యడిగెను.

“ఉత్తమక్షత్రియసంజాత యగు మన బాలిక తుఖాగ మణీమణిని రాయల కొసంగునట్లు సంధి చేసికొనుట బంధు లోకమున కెంతయుఁ గష్టముగాను——” అనుచుండ

“మేము చెయునది లేదు. వాగ్దానము చేసితిమి. అట్టి సార్వభౌముఁ డల్లుడగుటకంటెఁ గావలసినది లేదు. ఉత్తమక్షత్రియుఁడు మాటమాత్రము తిరుగవచ్చునా? మఱియు రాయ లుత్తమక్షత్రియుఁడు కాఁడనుటకుఁ బ్రజాపవాదము

శ్రీ

ప్రభాతము.

తప్ప మఱి యాధారములు లేవు. ఆమహామహుని ముఖలక్షణములును, శత్రువులయెడఁ జూపుకరుణయు సంగీతమయముల నుండవలసిన మరీయాదలను జూచినవా రాతఁడు హీనకులజుడనరు. ఉత్తమక్షత్రియునకే కాని యట్టిగుణసంపత్తి యుండుట దుర్లభము. మఱియు నెవ్వరియదృష్టదురదృష్టములెట్లున్నవో యట్లు జరిగి తీరవలయును.” అని గజపతియనెను.

“చిత్తము ! ఇదివఱలో నొకసారి రాయలవారిని మన రాజ్యాంగములయం దుండుముఖ్యాధికారి హీనకులజుడని నిందించెను. అది వారికి వేగుదెలిసినది. అందావేగిలవాండు) మీరే రాయలవారిని నిందించునట్లు చెప్పియుండిరట ! కావుననే యీదండయాత్ర సంభవించినది. ఇట్టివిషయమున మీరిట్లు సంగీచేయుట మంచిది కాదు—” అని యాతని కొడుకనెను.

“అది యెంతయు ! విషాదకరము రాయల నట్లు మన యుద్యోగులలో నొకరు నిందించుట శుభము ! కావుననే మన సైదండయాత్ర సలుపుటలో రాయలన్యాయ మొనర్పలేదు. పూజ్యులగు రాయలవారియెడ మనము కావించిన యపరాధ పరిహారముగ మనబాలిక నాయన కిచ్చి పరిణయ మొనరించుట మఱిమంచిది ! ఏమైనను వివాహము జరిగితీరవలయును.” అని గజపతి యనెను.

“మీయంతరాత్మకు వ్యతిరేకముగ— కుటుంబ గౌరవ

ప్రభాతము.

మనకు ధంగకరముగ—అంతఃపురహాసుల యంతరంగములకు విరుద్ధముగ—మీరీవివాహ మొనరించినచో మిగుల దొసఁగులగును. నామనవి నాదరించి మఱియొకవిధముగ సంధి నడుపుడు.” అని గజపతివుత్తర డనెను.

“అట్లొనర్చ వీలులేదు. పరులమాటలు మాకేల? ఇందు నాయంతగాత్మకు వ్యతిరేక మేమియులేదు. మనరాజ్యమైన బోవుట కంగీకరింపనచ్చును. కానిమనబాలికను సార్వభౌమున కీయక మానవలదు. సత్యపథమును వీడవచ్చునా?” అని గజపతియ నెను.

“అవమానింపఁబడియున్న రాయలవలన మీబాలిక సౌఖ్యము నొందదు. ఆమెకు దుర్భరము లగుబాధల నొదవించిన వా రగుదురు.” అని గజపతిసుత్తర డనెను.

“అవమానము కన్యనిచ్చి పోఁగొట్టఁదలంచి యుంటిమి. ఎవ్వరును మారుమాట పలుకవలదు. ఆమెయదృష్టమును బాలించులోకనాథుఁ డగు జగన్నాథమూర్తి మనపాలిటఁ గలఁడు. చక్రరక్షకుఁ డగు నాతఁ డామెకు సుఖజీవితము నొసంగునుగాక ! ఇట్టిభయములఁ గల్పించుటవలన గజపతులు మృషావాదులు కానేరరు. మీరందఱేకమై వివాహము సర్వశుభములతోఁ గొనసాగునట్లు మాకు సాయపడుడు.” అని గజపతి యనుచుండ నొకభృత్యుఁడు ప్రవేశించి తిమ్మరుసయ్య వారిచ్చిరని యొకలేఖ నిచ్చెను. అందిట్లున్నది.

శ్రీమన్నహమండలేశ్వర రాజపరిమేశ్వరకళింగాధీశ్వర
గజపతి రాయలవారిని సార్వభౌమమూడురాయరగండ రాజా
ధిరాజశ్రీ కృష్ణరాయప్రధానమంత్రీశ్వర సాళువతిమ్మరుసయ్య
వారు సకలైశ్వర్యమనోవాంఛితఫలసిద్ధికా దీవించి వ్రాయించి
యొసినలేఖ—

అఖిలకర్ణాటాధ్య రాజ్యమునకు భవిష్యత్పట్టిమహిషి
యగు మాజననిని దర్శించువేళకు గలదు. నేటిదిన మిరువది
నాలుగుగడియలకు శుభసమయము. అప్పటికి లగ్ననిశ్చయ
మునకుఁ బ్రధానమునకు సచ్చెదము. అప్పటికే సర్వము సిద్ధ
ముగ నుండవలయునని కోరుచున్నాము.

చిత్తగింపుఁడు,

సాళువ తిమ్మరుసయ్యపాళులు.”

ఈలేఖను జూచుటతోడనే గజపతిపుత్రుని కాగ్రహ
మువచ్చెను. మీరట్లుగీరింప వీలులేదని వాదించెను. సర్వ
వ్రత నిరతుఁ డగు గజపతి పుత్రుఁ డెంతజెప్పినను వినకయుం
డుటఁ జూచి యాతఁడు కొపఘూర్చితనేత్రములతో వెడలి
పోయెను.

తిమ్మరుసయ్యవారిని మధ్యాహ్న ముదితకాలమున
రానద్వీపని బదులు లేఖ వ్రాయించి పంపి, గజపతి పుత్రు
న్నాహమును జేయుచుండెను. తిమ్మరుసయ్యవారికిఁ బ్రధాన

ప్రభాతము.

మహాత్మవ సమయమున నీయవలసిన కానుకలు, రత్న హారములు, నేలుపలు సన్నియు సమకూర్చుటకు మంత్రుల కాజయ్యెను. తుఖారమణీమణి నలంకరింపుడని యంతః పురములోనికి వార్త నంపెను.

౧౨

పరిణయమహాత్మవము.

“అవును. మనము వెంటనే వివాహ మాచరింపవలయును. మీరు ప్రధానమహాత్మవమునకు వలసినవన్నియు సిద్ధముగనుంచినారా?” అని తమ్మరుసయ్యవారు గజపతికి టయం దొకచక్కనిచావడిలోఁ గూరుచుండి తనప్రక్కను గూరుచుండినయూతనితో ననుచుండెను. ఆతనివేషమునుబట్టి చూడ నారెండవయాతడు పురోహితుడై యుండు నని తోచును. “చిత్తము! సర్వము సిద్ధముగ నున్నవి!” అని యాబ్రాహ్మణుడు నీటువను సవరించుకొని చేతనున్న తాటి యాకులపుస్తకము నట నుంచెను.

ఇంతలో నాచావడిలోని కొకభృత్యుడు ప్రవేశించి గజపతిరాజు తనూజాతను జూడలోనికి రావచ్చునని చెప్పెను. “మూఢవిష్యత్ప్రకటనమిది జూచినపిమ్మటనే ప్రధానము

జరుగవచ్చును. సరియే ! మాకోరిక ననుసరించి యేర్పాటు లొనరించిరా ? తెంచు ! పోయి చూచి వత్తిము.” అని తిమ్మరుసు బ్రాహ్మణుని హెచ్చరించెను వారిరువురు నతఃపురము నకుఁ బోయిరి.

అచ్చట నొకపీఠ ముండెను. ఇరువురు నచ్చటఁజూచి దాసి యొకర్తు తెరచాటునుండి తొంగిచూచి మఱియొకపీఠ మును దెచ్చివైచెను. వారిరువురుఁ గూరుచుండిరి.

“ రాయలవారి జన్మపత్రమును బరిశీలనముగఁ జూచినారా ?” అని తిమ్మరుసనెను.

“ చిత్తము ! ముహూర్తము చక్కగఁ గుదిరినది. జన్మ లగ్నమునకును ముహూర్తలగ్నమునకును ఒక్కనిగ్రహసంపత్తు కలిగినది. ఈముహూర్త బలము—” అని బ్రాహ్మణుఁడనుచుండ, తెరచాటునుండి పరిచారికలయాభరణములధ్వని యయ్యెను. బాలిక వచ్చుచుండవలయు నని బ్రాహ్మణుఁడటు చూచెను. లోపల నవ్వు వినఁబడెను.

“ రాయలవాడు—” అని తిమ్మరు సనుచుండఁ దెరినొక దాసి యొత్తిగించెను.

అప్పుడారంగమునకుఁ గృష్ణరాయఁడు స్వప్నమునఁ దిలకించి పటమున విఖయుచినగూపమున కించుకంతయైన భేదములేని స్వర్ణప్రతిమముబోలు బాలిక, చిలునగవుతో నవ

ప్రభాతము.

నతవదనముతో దాసియొకతె నడపింప నీలమేఘముపైఁ దళుక్కునమెఱయు విద్యుల్లతవలెఁ దెర దాటి వచ్చెను. తిమ్మరు సయ్యవారు బాలికనుజూచి యామె నమస్కరింప సంతసించి దీవించిరి.

ఇంతలో దాసి పురోహితునిపాదము నలంకరించి యున్న పచ్చలకడియమును జూచి బాలికకు పైగ చేసెను. తుఘారమణీమణి గిరుక్కున మఱలెను.

అంతఃపురమున దెరచాటున “అవును”! “సరిగఁ జూడుఁడు” “నేనెఱుఁగనా?” “పురోహితుల కట్టికడియము లుండఁగూడదా?” “కాదాతఁడు రాయలే!” “వంటయింటి కుందేలు” “సేవకుల ద్వారము మూయుఁడనుడు!” అనుగుస గుసలు, కేకలు తొందరగ ననుకొనుట వినఁబడుచుండెను.

“ప్రభానసమయమునఁ దేవలసినబాకును దేలేదా?” అని తిమ్మరుసు పురోహితునిపైఁ గోపపడుచుఁ గేక నైచెను. పురోహితుఁడు లేచి “తెచ్చదన” ని క్రిందకు దిగుచుండెను.

“ఆచారవిరుద్ధముగ బాకును దేలేదట! వీరలనేమి చేయవలెను! ఆస్థానమునఁ గూరుచుండి సొమ్మును దినుటకా? ప్రభువుగారి కార్యములయం దంత ప్రమత్తతయా? అగ్రహారము లనుభవించుటకా? స్తుతివాక్యములఁ బలుకుటకా?” అనుచు నాతని వెనువెంట నఱచుచు వచ్చుచుండెను.

వారీరువురును గోట దాటి యావలఁ బడిరి. గజపతి రాజున కీసంగతి తెలిసి, యంతఃపురమున బ్రాహ్మణవేషధారి యగు రాయలఁ బట్టుటకుఁ జేసినప్రయత్నములను జూచి దురఃపిల్లెను. స్త్రీ లనాలోచితముగఁ జేసినయీకుట్రవలన నేమి కొంప మునుఁగునో యని గజపతి భయముఁజెంది యపగాధ ము క్షమించి వివాహమునకు రమ్మని వార్తనంపెను. తిమ్మరుసు తుళువ వంశపురాజులకు బాకునకు బాసికము కట్టి వివాహ మొనర్చుట యాచార మని బడులు చెప్పెను. గజపతిరాజదిమఱియు మంచిదని సంతసమున నంగీకరించెను. తుదకట్ట వివాహ మొనర్చిరి. ✓

వివాహానంతరము తుఖారమణీమణియు నొకదాసియు నంతఃపురమున నొకభవనమునఁ గూర్చుండి యుండిరి. అప్పుడే బాలిక కా దాసి మొగలిపూలరేకులతో జడవైచి, తుమ్మెద తెక్కలవంటి శిరోజముల నాబాలికశరీరముతో సమమగుకాంతిగలవిగా మార్చుటకుఁ బ్రయత్నించెను. ఆమెకుఁ గస్తూరితొలకము నుంచుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. కుదులకుమెఱుఁగిడు సప్పుడు వదనమునఁ దగిలిన శైలలేశము నొక తడిబట్టతో నాదాసి తుడుచుచుండెను. ఫాలతలమున, జడకింద మెడపై తుద్రీకేశములు విడి చెయ్యివీసోయగమున కాకరమగుచుండెను. ఆమె సౌందర్యమును విలోకించి, దొండపండువంటి పెద

ప్రభాతము.

పులఁ జూచి, దాసి కన్నులనీరు పెట్టుచుండెను. “ఎందులకట్లు వివారిం చెదవు?” అని బాలిక దీనముగ దాసి నడిగెను. “అమ్మా! నీకంగరాగముల రాచి, కురుల దువ్వి, జలకమా డించి, పగిమాళమిళితచందనములఁ బూసి, పూలు ముడిచి, ముద్దాడుట కిఁక నీయంతఃపురమున నెవ్వరు నోచికొని యుండ లేదు. ఈయపూర్వసౌందర్యమంతయునడవినిగాచిన వెన్నెలవలె నిష్ప్రయోజనము కావలసివచ్చిన దని విచారించు చుంటివని.” అని దాసి కళ్యాణపుబ్బాట్లు పెట్టుచు ననెను. బంగరుమిసిమి కాంతులనీను బాలికవదనము జాలిగొలుపుచుఁ దెల్లఁబడిపోవు చుండెను. తుద కామె యొక్కనిట్టూర్పు విడిచి “నీవు నాతో రావా?” అని దాసి నడిగెను.

“వత్తును. ఏమిప్రయోజనము? మీరారాజుతో సుఖ కాలక్షేపముఁ జేయుచు దినములఁ బుచ్చవలసినయోగ్యత లేదు కద! మే మొదట ముండిన లాభ మేమున్నది? ఈ కిట్లయినది.” అని దాసి యనుచుఁ గంట నీరు గ్రుమ్మరించు చుండెను.

“ఇప్పుడు వచ్చినప్రమాద మేమున్నది? తండ్రిగారు మనఃపూర్వకముగ నన్నిచ్చి పగిలయ మొనరించిరి. రాజైన బరమగృహస్థురూపుఁ డని విందుము. వినుటయే కాక ప్రత్యక్షముగ మనరాజ్యము మఱల మన కిచ్చుటలోఁ జూచితిమి.

ఇంతకు నెవరిపురాకృతకర్మము నెవ్వరు దప్పింపఁగలరు? సృష్టి యందెక్కడఁ జూచిన లోపమే, యెక్కడఁ గనుఁగొనిన నత్య ప్తియే! సౌఖ్యమే దుర్లభము. దుఃఖ మనుభవించుటకే మనము జన్మించితిమి. ఇంతకు నేనారాజునం దనిష్టము నొందియుండ లేదు. ఎక్కడకు? ఒరుగవేసికొనిపోయిన దినములు గడవవా? నీపూరక శోభనశమయమున !దుఃఖించి నామనస్సు కలఁతఁ జెట్టకుము.” అని తుఘారమణీమణి యనెను.

“అమ్మా! మీకుఁ జిన్నతనము. మీ కేమియుఁ దెలి యదు. మీదననిదుఃఖమునకుఁ బరిమితి లేదు. హీనకులజుని బెండ్లియాడవలసివచ్చెను. బాలిక యని దుఃఖించుచున్నారు.” అని దాసి యనెను.

“కులము—అవును. ఉత్తమక్షత్రియకాంతకుఁ గులసౌ శీల్యంబులు గలభర్తవచ్చుట యదృష్టము. నాయదృష్టము ననుసరించి నాకుఁ దగినభర్తను జండ్రిగారు నియమించిరి శేనందులకు వినయపూర్వకముగ నంగీకరించితిని. మరియు నేనొక్కతె నొకకులహీనుని కర్ధాంగినై నను, నామూలమున జ్ఞనకునిరాజ్యము క్షేమముగ నుండు ననునిశ్చయము నిర్ణయ మైనది. ప్రజానాశనము తప్పిపోయినది. దేశక్షేమము కలిగి నది. నాకదియె పదివేలు.” అని బాలిక పలికెను.

“అమ్మా! మీరు కులహీనుఁ డగుపురుషుని భర్తయని తలంచుచు నాతనిపరిచర్యలఁ జేయుచు జీవించి కుటుంబగౌరవ

ప్రభాతము.

మునకు మితిలేనిశాశ్వతమైనలోపమును దెచ్చి పెట్టుటకంటె-
తల్లి--వేఱుకట్టముకలదా? తుచ్చమైనప్రాణములను నాబాలిక
విడుచుటకు వెనుదీయదు; మానముకంటె బ్రాణము, మధుర
తర మయిననాఁడు రుచిదేవి నాబిడ్డకానేరదు; మాబాలిక
యీకంటకమును నిర్మూలన మొనరించు నని మీతల్లిగారు
చెప్పుచున్నారు." అని దాసి యనెను.

బాలిక యోజించుచుండెను. దాసి యింక నిశ్లేప్రసం-
గముచేయుచుండెను. బాలికరక్తము వేడివారిపొంగుచుండెను.
ఆమెకన్నుల నశ్రురాశి యపరిమితమై తుదకు శూన్య
మయ్యెను. ఆమె కొకవిధమైన యావేదన మారంభ మయ్యెను.
ఆమె కేఱుచేయుటకును దోచుట లేదు. చుక్కాసిలేనియోడ
యందున్న నావికుఁడు నట్టనడిమిసముద్రమున నేయోజనముల,
జేయునో యట్లే దారికనబడక బాలిక యోజనలో మునిగి
యుండెను. ఇంతలో బాలికను దీసికొని రమ్మని రాణిగారిసెల
వైనట్లు మఱియొకదాసి వచ్చి చెప్పెను. వారందఱు రాణిగారి
కడకు వెడలిపోయిరి.

౧౩

సా. ౧.

అమ్మా దుఃఖింపకుము. ఆఁడుజన్మమెత్తినపిమ్మట నెప్పు-
డోయొకప్పుడు పరులచేతులఁ బెట్టి పరిపవలసినదే! సుఖముగ

వివాహమొనర్చుకొనిసార్వభౌముఁ డగునల్లుని దెచ్చుకొంటివి.
విచారింపకమ్మా! ఆబిడ్డను జూచుఁ జెట్లు తెల్లపోయిదుఃఖించు
చున్నదో! మీరెట్లొ సమాధానపెట్టుకొనవలెను” అనియొక
బ్రాహ్మణముత్తైదువ గజపతిరాజుభార్యనంతఃపురమున నూరా
ర్పుచుండెను.

కోటలోనెల్లెడలఁ బ్రయాణమైపోవు దాసదాసీజనంబులు
నూతనవస్త్రముల ధరించి మిత్రులకడ నిందుగులకడ “మఱల
నెప్పటికో!” అని విచారవదనముల నెడఁబాటును గుర్తించి
వ్యసనపడు పరిచారికల, సార్వభౌముఁ డగునల్లునికంఠకానుక
లగుగజాశ్వరత్న హేమంబుల, తనూజాతకు గజపతిరా జిచ్చు
నరణపుటావుల, వివిధరత్నాభరణముల, ఫలముల, వస్త్రముల,
భృత్యులు సిద్ధముచేయుచుండిరి. గజపతిమంత్రి లెల్లవిధములఁ
గళింగరాష్ట్రమునమాత్రమే దొరకుదంతవుసామగుల, పవడ
పుఁగోళ్లమంచములు, రత్నఖచితసువర్ణాసనములు, సుసర్ణ
పాత్రలు, మొదలగున వెన్నియోబండ్లకొలఁది తెప్పించి కృష్ణ
రాయఁడందుకొనుటకును, గజపతిపంపుటకును, నగినట్లు దర్ప
సహితముగ నుండవలసినట్లు కాన క లేర్పఱచుచుండిరి. భటులు
దాసీవాండ్లు నీవిత్రవివాహముమగూర్చియు, బాలికస్థితిని
గుఱించియు, గుసగుస లాడుకొనుచుఁ జెప్పుకొనుచుఁ, ద్వారగ
విజయనగరపట్టణమునకు రాయల సైన్యముతోఁ బోవుటకుఁ
గుఱూహలముఁ జెందుచుండిరి.

ప్రభాతము.

“ పిల్లలు జాగ్రత్త ? ” “ కూతురువివాహమున కుత్తరమువుదానా ? ” “ మాయయ్యకార్యమునకు వీలు చేసికొని రావలయును. “ పెద్దపట్టణమున నూతనసౌఖ్యము మరగిమమ్ము మఱవక యుందువా ? ” “ దయయుంచుడు ” “ ఉత్తరములు వాఁయుచుండును. ” ఏదియో వంకఁబెట్టుకొని నీవొకసారిరమ్ము ! ” అను భృత్యకోటి పరస్పరము వీడుకొలుపు సమయముల నాడుకొను వాఁకొప్పవాక్యములతో నాప్రదేశమంతయు సందడి గలిగి యుండెను. ఎవరిమూటలు వారుకట్టుకొని యందఱుఁ దలయొక బండిపై సామానులు సర్దుకొనిరి. వేలకొలది శకటములవృషభములు గంటలు గణగణ మని మ్రోయ బండ్లకడనిలువఁబడి ప్రయాణమగువఱకు మేయుచుండెను. బండి కొకరిద్దఱుకూరుచుండున స్టేర్వఱచి యుండుటచే దారిలో సౌఖ్యముగనిద్రలు పట్టవచ్చు ననుకొనుచుండిరి. ఆసమయమున గజపతిరాజ్యమే తరలిపోవుచున్న ట్లున్న రాజబాలికసారెకానల్లు చూచుటకుఁ బట్టణమునందలి యమ్మలక్క లందఱుఁ జంటిపిల్లలఁ జంకల నిడుకొని యెడపిల్లల నెడమచేతఁ బట్టుకొని, నడుమ సుబ్బక్క మాటలువినఁబడకుండ “ అమ్మా ! జీడిలు కొనిపెట్టవు ! ” అని యేడ్చుమూడవపిల్లవాని నొక్క మొట్టికాయతో సమాధాన పెట్టుచు, స్త్రీపురుషులు వేలకొలదిగఁ జేరియున్న కోటద్వారముకడ గుంపులలోనికిఁ బట్టణమునందలిపుణ్యస్త్రీలు మందలు మందలుగ సంతయు మించిపోవునని వచ్చి చేరుచుండిరి.

ప్రయాణసన్నాహమున రాయలసైన్య మంతయుఁబట కుటీరముల పిప్పి బండపై నేనుఁగులపై వైచి సిద్ధముచేయు చుండెను. అప్పుడప్పు డొక రిద్ద తాత్వికసైనికులు కోటలో నుండి రాయలవిడిదిప్రదేశమునకునుఁ మఱిఁ గోటలోనికిని పచ్చుచుఁ బోవుచుఁ ద్వారముకడఁ గూడియున్న జనసంఘము నోసరిలుడని యదలించుచుండిరి.

మేడపైనుండి యీసన్నాహములను జూచుచున్న గజపతి రాజభార్య యగునప్పలనరసమూబ తనూజాత నిన్నిదినముల నూడి యల్లారుముద్దుగఁ బెంచిననాముద్దియ నిప్పుడు రాయ లతో నత్తింటికిఁబంపవలసివచ్చిన దని కావలయును దుఖించెను.

ఊరడించుచున్న బ్రాహ్మణవనిత యామెకంటె నధిక ముగఁ గంటనీరు పెట్టుకొనుచు బైటఁకొంగునఁదుడుచుకొని తడుపుచుండెను. రాణి కుపశమనవాక్యములఁ జెప్పఁదలంచిన యామెనోట మాటరాకుండెను. ఎట్లయిన నామెదుఃఖము వలసినప్పుడు తగ్గింపఁగలశక్తిగలిగియుండుటచేఁ దుద కామె రాణి నెట్లాసమాధానపఱచి పసపుఁగుకును పంచియిచ్చి బాలిక నాందోలిక నెక్కింపవలయును రమ్మని యామెను దోడ్కొనిపోయెను. దాసీజనంబులు, బంధుమిత్రులు నాబాలికను బంపవలసినసమయమున మఱి నొక్కసారి దుఃఖింప కుండఁ జాలక పోయిరి. “ సార్వభౌముని బెడ్లెఱుఁడెను. సంతసింపుఁడు! ” అని మొకరనఁ చెరచాటునుండి “ అందువల

ప్రభాతము .

ననే మఱియు దుఃఖంపనలసివచ్చినది. అమ్మా ! ఇక మా కంటఁ బడవా? మా ఇంటికి గావా? తల్లీ! పదాతేండ్లు పెంచితి మమ్మా! నీవేదీదకడుపుననైనఁ బుట్టినచో నింతకంటెనుఖము నొంది యుందువా !” అనితల్లి యనేకవిధముల వాపోవుచుం డెను. అయ్యగారు మిక్కిలిపామరత్వము నొందుచున్నారు. మీరు మారాజుగారిని బరిణయమై యిటకు వచ్చినట్లే యా మెయు నత్తింటికిఁ బోవుచున్నది. మీయ సుఖపడినట్లేయాయె యు సుఖించుచు.” అని చుట్లుప్రక్కలవారు సమాధాన పఱచిరి.

ఇంతలో గజపతి త్వరగఁ బ్రయాణము సాగింపవలయు ననియు, ముహూర్తము దాటిపోవు ననియు వార్తనంపెను. రాణి యెంతచెప్పినను విలపించుచునే యున్నదని చెప్పుచుండు టచేఁ దానే స్వయముగ వచ్చెద నని యంతఃపురమునకు వచ్చెను. ఆతనిజూచి రాణి క్రిందినుండి లేచి కొఁగిలించుకొని “నునమహాలక్ష్మి వెడలిపోవుచున్నది. మనతల్లి యింక మనకం టఁబడదు.” అని బాలికవలె నేడ్చెను. స్వభావముగ గతిన హృదయమో, గాంభీర్యమో కలిగియుండవలసినపురుషుఁ డగు గజపతిసహితము నాసమయమున దుఃఖము నాపుకొనలేకపో యెను. ఎటు గెంతయదిమినను గంటనీ ల్లెవ రాపఁగలరు ? భార్యనూటడించుట కాతఁడు మాటలాడఁబోయి శ్రుతుబెట్టు తగ్గిన బీణాతంతువువలె మారినస్వరముతో “నూరకుండుఁ

“హారకుండుడు. ఇప్పుడామెకు వచ్చినభయ మేమి?” అని దుఃఖభారమున నొకటిరెండుమాట లాడెను.

అప్పుడు తుభారమణిమణి నలంకరించి పరిచారికలు తలిదండ్రులకు మొక్కింపఁ దీసికొని వచ్చిరి. ఆ బాలికయు దుడ్డివదనమును జూడలేక చివాలున వచ్చి యాతనిపాదములపైఁ బడెను. జననీజనకు లామెను లేవనెత్త నామెయు దుఃఖించుచుండెను. తలిదండ్రు లిరువురు నామె నూటడించి, యత్తింట మెలఁగవలసినరీతుల బుద్ధులఁ గఱపి విడువలేక విడువలేక విడిచిరి.

“అమ్మా! నామాటవినుము! నాముద్దు చెల్లింపుము. నేను సుఖముగ మరణించెదను. ఆమాట వినవలయును.” అని యొకరాజబంధునిభార్య వచ్చి యాబాలికతో మెల్లగా ననెను. “అది మీతల్లిగారి యిష్టము!” అని మఱల ననెను. బాలిక తల్లిని జూచెను. మఱలఁ దల్లి బాలికను గాఁగిలించుకొని తల్లపై నాభరణముల నించుక సనరించుచు “అమ్మా! గజపతులగౌరవము నిలువఁబెట్టము! ఇంతయె నేఁ జెప్పవలసినది.” అని బాలికతో నని పల్వంకిక నెక్కించెను. అందఱుఁ బ్రయాణమైరి. సకాలమున సారెచీగలతో రుచిదేవి గాయల సైన్యమును జేరెను.

క్రైవలము సైన్యబలమే బలము కానేరదు. తమ సైన్యముకంటె పలురెట్లధికముగ నున్న గజపతిరాజు సైన్యము స్వదేశమున నుండియు, మహమ్మదీయ సైన్యము నోడించుటతో నలసియున్న కృష్ణరాయనిస్వల్ప సైన్యముముందర నిరుపయోగమైనది. బాహుబలయుతుఁడగు మనుజుఁడు తనకంటె బలహీనుఁడైనను బుద్ధిబలము గలిగియుండిన శత్రువునకుఁ జిక్కును. బుద్ధిబలముకడ బాహుబలము నిరుపయోగమైన గజపతి రాజుపరాజయము దైవికము కదా ! నాయకులయందుఁ దిమ్మరుసు భేదతంత్రమువలన వైరుధ్యము గల్పించి గజపతిబలవంతమైన సైన్యశరీరమునుండి నాయకశరమును దొలఁగించి నిరుపయోగ మొనర్చెను. మేధావంతుఁడగు మానవునిబుద్ధికుశలత మానవులస్థితిగతులను మార్చి వింతఫలముల నిచ్చి యదృష్టదేవతకటాక్షవీక్షణముల రూక్షవీక్షణములుగ మార్చివైచును. ఈబుద్ధిబలములకు లోకమంతయు విధేయమై కలిగిన మార్పులకు జాలిపడి యాశ్చర్యముగఁ జూచుచుండును. బుద్ధిబలమే యొకప్పుడు దైవబలమగును. భగవదంశ మగు మానవునిబుద్ధికర్మసూత్రమునే మార్చివైచుచున్నటుల మన కొకప్పుడు తొఁచు చుండును.

గజపతి బాలిక యగురుచిదే విట్లు కృష్ణరాయ సైన్య పరివృతయై కతిపయదినములలో విజయనగరముఁ జేరినపిమ్మట గొన్నిదినముల కచ్చట నొకనాఁడు మహావైభవముగఁ బట్టణ మంతయు నలంకరించిరి. పట్టమహిషి వచ్చినదని ప్రజలందఱు నానందము నొందిరి. నాఁడే పునస్సంధానముహూర్త మని పెన్దలు నిర్ణయించిరి. తిమ్మరుసు రాయలఁ బుత్రునివలె నాద రించుచు, రాయలు ప్రేమించినకన్యను దెచ్చి రాణి నొనర్చి నందుల కెంతయు సంతసపడుచుండెను. ఉచితకాలమున బాలి కను శయనమందిరమున కంపుటకు నిశ్చయింపఁబడెను. రుచి దేవికి వేఱుగ నియమించినమందిరమున నామెవెంట వచ్చిన పరిచారికలతో నామె విడిసియుండెను.

సంధ్యావేళ కామందిరోపరిభాగమున నొకగదియందు గుచిదేవికడ నొకపరిచారిక నాలుగుకత్తులను దీసి తల వంచు కొని యొకకత్తిపై నొకకత్తిని బెట్టి రాయుచు, “అమ్మా ! మీరట్లు చేయవలసియున్నది. అదృష్ట మనియు, కర్మఫల మని యు జరిగిన మోసమునకు లోబడుట పిఱికితనము.” అని యనుచుండెను.

బాలిక గవాక్షమునుండి బయటికిఁ జూచుచుండెను. ఉన్నతతరుశాఖాగ్రములపై నంటియున్న ట్లగపడుచుండిన నీలంపుటాకసము నామె కనుఁగొనుచుండెను. ఆమె యేమియు బదులు చెప్పలేదు.

“ఇంతవఱకుఁ బలుమానులు పలువురు చెప్పినయావిషయమును గుఱించి మీకింతయోజన మేల? నరువు ప్రతిష్ఠయు లేని దుర్భరజీవితముకంటె—పవిత్రఖడ్గధారలచే మరణము నొందుట యుత్తమక్షత్రియకాంత కోరఁదగినది.” అని దాసి యనెను.

“అది సత్యమే! కాని నీవు ధర్మసూక్ష్మము యోజించుటలేదు. నాభర్తయే నాకు దైవము! నే నాతని నెట్లు నలుకఁగలను.” అని రుచిదేవి యనెను.

“కులహీనుఁడు భర్తయెట్లుగును? మఱియు మోసముచే ని న్నాతఁడు పెండ్లియాడెను.” అని దాసి యనెను.

“ఇదాతనిమోస మేమియు లేదు. నాతండ్రి యుద్దేశపూర్వకముగ న న్నాతని కిచ్చి పెండ్లి చేసెను. తలిదండ్రులు వెచ్చి పెండ్లి యొనర్చినభర్తయే భర్త కాకపోయిననికభర్తయెవడు?” అని రుచిదేవి యనెను.

“నీవంతపొరుషహీన మగుమాటనాడినచో దాసియగు నేఁ జెప్పున దేమున్నది? నీతండ్రి రావణునకు దేవతలు భయపడినట్లు—రాక్షసులకు మునులు భయముఁ జెందినట్లు—రాయలకు భయపడి రాజ్యసంరక్షణముకొఱకు తనూజాతవ్రాతమును మంటఁ గలుపుట కంగీకరించెను. శుచ్ఛమైనప్రాణముల కాశపడి నీవును పిరికిమాట లాడుచున్నావు. సూర్యదంశిజ్వలమనియు, శ్రీరామమూర్తి సంశయమునుండి యూడి పడితి మని

యుఁ బెద్దప్రవరలుచదువుకొనుగడపతులవంశమునఁ బుట్టినబా
లికపు నీవిట్లు మాటలాడుట కడు విచారికరము.” అని దాసి
కనులెఱుజేసి నిర్భయముగ ననెను. ఆమె చేతనున్న కత్తులు
విసరి యొకమూలకుఁ బారవైచెను.

“ సుందరీ ! నీ కింతయూవేశ ముండవలసినపని లేదు.
రాయలు నిజముగఁ గులహీనుడైన నాతని మనము చంపన
లసినయగత్యము లేదు. మన మనుకొనిన స్త్రీశుఁడు కులహీ
నుఁడు గాకఁ నిజమైన పరాక్రమమువలననే మనల నొడించి
యుండినప్పుడు, మన మాప్రజాపాలకుని జంపిన నాతనికొఱ
కెందఱేస్తురో, ముష్కరతురుష్కు లెట్లు విజృంభించి నులిచే
మును గొల్లగొట్టుదురో—మన మూహించి తెలిసికొనవలసి
నదే ! నే నాతనితోఁ గావుర మొనరించినఁ గదా—గడపతుల
జంశమున కప్రతిష్ఠ ! నేమరణించెద నాకత్తుల నిటు తెఱము!”
అని రుచిదేవి కన్నుల నీరు పెట్టుకొనుచుండెను.

“ అమ్మా ! నాపైఁ గినియకుఁడు ! మీ రాలోచించుఁడు !
పాత్రులను మీతండ్రినుండి వేటుపఱచుటకు రాయలు కప
టము చేసెనట. పరాక్రమవంతుఁ డైనచో స్వనర్పుట
యేమిగితి ! రాజ్యవినాశమును మాన్పఁగదా మీతండ్రి
మిమ్ముల వివాహమొనర్చినది ! తుచ్చుఁ డొకఁడ్లిని చచ్చె
నా—హిందువుఁ డని యీతఁడు మహ్మదీయులకంటె సభి
కదుష్కార్యము లొనర్చుచుండెను. ఒక్కబాలిక యిట్లొన

ప్రభాతము.

రెచ్చనా—మఱల నేరాజు నిట్లు బాలికలయిష్టమునకు వ్యతిరేకముగఁ బరిణయ మాడ సాహసింపఁడు. మఱియు స్వయంవర స్వాతంత్ర్యము గలమీకు మీతండ్రిగారు చేసినవి నాహ మధర్మమైనది. మీ కాభర్త భర్తయే కానప్పుడు మీకు దైవ సముఁ డెట్లగును?” అని దాసి యనెను.

“ నా కేమియుఁ దోచుట లేదు. అని రుచిదేవియనెను.

“ అమ్మా ! మీచీరపై నీకత్తి యొడ్డాణమునలె దగిలించెదను. మిమ్ముల నాశయనాగారమున కంపి యందఱు నీవలకు వచ్చినపిమ్మట రాయలు మిమ్ముల సమీపించును. అప్పు డేమగిపాటున నుండును. మోహతిరేకమున మైమఱచి యుండును. ఆతఁడు పురుషుఁడబల నేనెట్లని యోజింపకుఁడు. మీరీక్షరవాలమున నాతని సమయింపుఁడు. గజపతి వంశశీల మును గాపాఁడుఁడు. చిరకీర్తినిఁ బొందుఁడు. గుక్కెడుపాణము లెట్లయిన నేమి? కాకుండినచో నా కీదుస్తుల నలంకరింపుఁడు. నేఁ బోయి యాకార్యము నెఱవేర్తును.” అని దాసి యనెను.

బాలిక ప్రత్యుత్తర మేమియుఁ జెప్పలేదు.” ఇంతలో నారంగమున కెవ్వరో వచ్చుచుండుటఁ గని పారా సంభాషణ మాఁపి నడిమిచావడిలోనికిఁ బోయిరి.

శ్రీమద్భగవద్గీతా ప్రథమోఽధ్యాయః
౧౫ తోల ప్రా. లు.
పరిత్యాగము.

కృష్ణరాయలు శయనాగారమునుండి యీవలకు వచ్చెను. తిమ్మరుసయ్యవారు ప్రక్కవావడిలోనిలువబడి యుండెను. గాజుకుప్పెలయం దున్నదీపకళికలు సంపూర్ణప్రకాశము నిచ్చుచుండెను. రాయలు తిమ్మరుసును సమీపించి “అప్పాజీ! భాలిక పయోముఖవిషకుండికవలెఁ గంటకసమన్వితలతీకయుంబోలె శయనాగారమునకు వచ్చినది. ఆమె మనమునం దనిష్ట ముండఁగ మన మామెయం ద్యవాజానురాగమున నుండినఁ బ్రయోజనమేమి?” అని పలికెను.

“ఇప్పుడు దేవరవారి యాజ్ఞయేమి?” అని తిమ్మరుసడిగెను.

“భాలికను జనకునింటికిఁ బంపివేయుఁడు.” అని రాయల నెను.

తిమ్మరుసు యోజించి కొంతవడి కొక్కనిట్టూర్పును విడిచి గాయలఁ జూచెను. పరిచారకు నొకని బిలిచి యుచిత పరివారమున పల్లకుల నాయత్తపఱిపు మని యాజ్ఞనొసఁగెను. మఱియొక గడియలో సర్వము సిద్ధము చేయబడెను. తిమ్మరుసు శయనాగారమునఁ బ్రవేశించెను. అచ్చట రుచిదేవి యవనతముఖయై నిలువబడి యుండెను. తిమ్మరు సందుఁ బ్రవేశించిన దామె యెరుగదు. ఆతఁ దామెను జూచి

ప్రభాతము .

“అమ్మా! తండ్రిగారిదేశమునకు దయచేయ నలెను.” అని పలికెను.

ఆమె తల యెత్తెను. ఆశ్రుధార లపరిమితముగ నాబొలిక నదనమునఁ గురియుచుండెను. తిమ్మరుసును జూచుసరి కామెదుఃఖము తీవ్రమయ్యెను. ఆమె గుండెలు తటతట శబ్దించుచుండెను. “ఈమనోహర స్వాదర్యవతి కింత కూర్మి హృదయమా? ఈసుకుమార శరీరమున నిట్టిపాపాణహృదయమా?” అని తిమ్మరు సనుకొనెను. బాలిక నేల్పైఁగూలెను. “తండ్రి! నా కీగత తప్పదా?” అని యావేదనతో బాలికపలికెను. తిమ్మరుసు బదులుచెప్పలేదు. కీలువిడినజంత్ర పుబొమ్మవలె నాతనిపాదముల కించుక దూరమున బడియుండిన బాలిక నాతఁడు గ్రమ్మరించినపుష్పరాశియో యని తలంచుచుండెను. తమకందఱకు శరీరమున దరింపవలసిన యాజ్ఞా లాసఁగుననుకొనిన యాబాలిక యిప్పటిదుస్థితిఁ జూడ నాతనికి జాలి కలిగెను. రాజనీతికొవిదుఁడగు తిమ్మరుసుకన్నలు బొప్పి ష్కారితము లయ్యెను. తా నాబాలికరూపపటమును దెప్పించి రాయలఁ బరిణయమున కంగీకరింపఁజేసి, భేదోపాయమునఁ గార్యము నిర్వర్తించి యుద్ధము లేకుండజేసినవా ట్లాతనికిఁ దిష్టికి నచ్చెను. తుద కాప్రయత్న మంతయు నిష్ఫలమైనదని యాతఁడు విచారించెను. “కర్మసూత్రము” అనుమాట లాతని నోటినుండి బహిర్గతమయ్యెను. “కంటక మోక్షత్వరగఁ దీసి

పొరవేసిన నంతమంచిది." అని గాయలయాజ్ఞయని సేవకుఁ
డొక్కఁడు వచ్చి చెప్పి తిమ్మరుసును జూచెను. ఆతఁ డొక్క
నిట్టూర్పుఁబుచ్చి గజపతినగరపుదాసీలఁ బిలువనఁగి బాలికను
దోడ్కొని మందిరముక్రిందకువచ్చి సిద్ధముగనున్నయాందోళి
కల నెక్కుఁడని మఱియొజ్ఞాపించెను. వారేమియు మాట
లాడక యాతని యాజ్ఞల ననుసరించిరి. ఎవ్వరును మాట
లాడలేదు. క్రిందఁ బడి యున్న బాలికను లేవనెత్తి దాసీలు
తీసికొనిపోయి పల్లకి నెక్కించిరి.

ఆరాత్రిసమయమునఁ బరివారసహితముగ గజపతి తనూ
జాతఁడోగలసి పరిచారిక లందఱు నరణ్యమార్గములఁబడి
వెడలిపోవుచుండిరి. మృదులమై, కోమలమై, ప్రకాశవంతమై,
యున్న కృష్ణరాయని సమాజ్వలమైనమూర్తి రుచిదేవికన్నుల
యెదుటఁ గట్టినట్లుండెను. ప్రేమసంపూరితములగు తరళనయ
నముల చూడ్కులతో, నిలునవ్వుతో, ఆదరణముతో—
రాయలు తనపాణిగ్రహణ మొనర్చి శయనాగారమున
హంసశూలికాతల్పమునకుఁ జేర్చఁ బ్రయత్నించిన సమయ
మామెహృదయమును గలఁచివెచ్చుచుండెను. ఆతఁడుచేయిపట్టి
చేరఁగీసికొనునప్పుడు మొలయం దున్నకత్తి యల్కనలఁ
గ్గిదకుఁ బడినప్పు డాతఁ డదరిపడి తనచేయి విడిచినసంగతి
దలఁచి యలికిపడి, యట్టికష్టము జరుగకుండ నుండిన
దినయదృష్ట మింకాసమయమున కెల్ల ఫలించియుండు నని

ప్రభాతము.

యామె తలపోయుచుండెను. కుటుంబగౌరవము చెడిపోయె
 బోయె నని—కొంప కగ్ని తగిలెదగిలెనని, రాయల సంహరిం
 పకుండినఁ బౌరుషము లేదులే దని పోత్సహించి, పోరిపోరి
 తనచే నిట్టిదుష్కృత్యముఁ జేయింపఁ జీరపైఁ గత్తి నమర్చిన
 తనదాసిపై నాగ్రహమతిక్రమించు చుండెను. మనోహరవస్తు
 నిచయముతో—హృదయానందకర పరిమళములతో—కవి
 కుదయించుభావపరంపరయుంబోలె నగరువత్తులనుండి వెలువడు
 సుగంధధూమములతో—పన్నీటిసువర్ణకలశములతో—నాగవల్లీ
 దళములతో—అన్నిటికంటె నధికముగఁ దన్నుఁ జేరి తన్ను
 ధన్యనుజేయ మాహాకౌతుకముతో సౌఖ్యాపేక్షతో సమీపించు
 భర్తతో విరాజిల్లుచున్న—రెండుగడియలక్రిందటఁ దనదేయగు
 శయనమందిర మామెమనస్సునందుఁ బ్రచలిత మగుచుండెను.
 ఆశయనమందిరమున నుండినస్థితికి—తా నిప్పుడు పోవుచున్న
 క్రూరమృగసంకులమగు—ఘోరకంటకపరివృతంబగు—భయం
 కరస్వరూప కాళవర్ణధారియగు—మహారణ్యమార్గమునం దా
 బోయలమూల్గును మరణించినశవముకొఱ కేడ్చుబంధుమిత్రు
 లవలెఁ దనదుస్థితి కేడ్చుచున్న యేడ్చులవలె నామె వినుచుం
 డెను. భయంకరములును నూతనములు నగుస్మగలధ్వనులమె
 కుమరణమే స్రాప్తించినట్లు—తన్నుశ్మశానవాటికకుఁ దీసికొని
 పోవుచున్నట్లుగ నాబాలికకు ధయముఁగొలుపుచుండెను. మఱ
 లఁదా నాసౌఖ్యజనకశయనమందిరముననే రాయలకించుక

దూరమున నిలువఁబడినట్లు—“కత్తి మాపరిచారకులు కట్టిరి;
 తీసివేయుదు” నని చెప్పనుంకించినట్లు—సిగ్గుచే నట్లు చెప్పఁ
 జాలక యుండినట్లు—ఇంతలో రాయలు తన్ను స్మిపించు
 చున్నట్లు—అతనిమూర్తి నోరకంటఁ జూచి తా నిదివఱ
 కెన్నఁడు నెఱుఁగని పరమానందమునకు లోనైనట్లు—భ్రమ
 జెంది యులికిపడి కత్తికిందకుఁ బడినదని తలంచి తిరుగఁ దన
 ప్రస్తుతస్థితి జప్తికివచ్చి యావేదన పడుచుండెను. “అకటా!
 ఈజన్మమున నిక నామహామహుని చెట్టపట్టి యుండుయో
 గ్యతలేదా? ఆమహాశయునిమూర్తియైన దర్శింప వీలు లేదా?
 నేనిప్పుడే పట్టణమునకుఁ బోయి రాయల పాదపం
 కజములపైఁ బడిప్రార్థించెదను. తిమ్మరుసును దండీ రక్షింపు
 మని ప్రార్థింతమని తలంచి పల్లకిబోయల నాజ్ఞాపింప నుంకించి
 “వారట్లు చేయుటకు రాజాజ్ఞ లేద”ని నిస్సహఁ జెంది—
 తానే యురికి వెనుకకుఁ బోవనిశ్చయించును. పెద్దభయ మా
 వేశించి బాలిక యట్లు చేయలేక పోవును. రాయల నఱకు
 మని తన్ను బోత్సాహించిన దాశితనకంటఁ బడిన నామెను
 నఱకివేయవలయు నని యామె నిశ్చయించుకొనెను. “ఆహా
 హా! కరుణాస్వరూపుఁడు! ప్రాణయమూర్తి! తన్నుఁ జంపు
 టకుఁ గత్తులఁ దెచ్చి తనశయనమందిరమునఁ జొచ్చిన నన్నరి
 దీయింపక, యిలువెడలఁగొట్టక, గౌరవపూర్వకముగ నింతవఱ
 వారముతో నన్ను మఱల నాతండి యింటి కంపుచున్నయా

ప్రభాతము.

శ్రీకృష్ణ దేవమహారాయని—చీ ! చీ ! తుచ్చులు ప్రకటించిన
ప్రవాదముల నమ్మి—తూటరు లగు సరిచాకల సభాధము
లకుఁ బెవి యొగ్గి—ఉదారహృదయుఁడు, ఆధిక్తిర్నాటరాజ్య
సంస్థాపకుఁడు—ఆపతారిపురుషుఁడు, ననఁదిగుభర్తన—దేవ
గమునిఁ జంపుటకుఁ బ్రయత్నించిన నాకేశిక్షయైన విధింపవల
సినదే ? మఱల నే నేమొగము పెట్టుకొని కన్నయింటికిఁ
బోవలయాను ! మందభాగ్యురాలను.” అని బాలిక వాపోవు
చుండెను. “ఇట్టికారుణ్యమూర్తి పట్టుదలకై—నన్నుఁ దెచ్చె
నని చెప్పిన దాసి నాలుక వేయిచీలికలఁ జేయవలదా ? తన
యంతఃపురమునకుఁ దెచ్చుకొనిన—మాతఁడ్రీ యగ్నిసా
క్షిగ వివాహ మొనరించిన నన్ను తనదాసి నగునన్న—
తనయిష్టమువచ్చినట్లు శిక్షించుకొని బుద్ధిచెప్పకొని తనవాం
ఛితమును నెఱవేర్చుకొనఁగిన నన్న—కటకటా ! రాయలు
నాదురదృష్టవశమున విడిచివై చెను. ఆతనికిమోహపరితృప్తియే
ప్రధానమైన నన్నాతఁ డాసమయమున నేమిచేయలేడు!
నాకిష్టము లేదని—నేనాతనిప్రేమించుట లేదని—యాతఁడు
గ్రహించినతక్షణము నన్నాతఁడు విడిచి వెడలిపోయెను. కరుణా
స్వరూపా ! నాపాపములు ఫలించినవి. నాపై నించుక జాలిపడ
లేకపోతివా ? నేను లోక మెఱుంగని బాలిక నని క్షమింప
లేకపోతివా ? ఈకత్తు లేలధరించితివని నన్న నిలువబెట్టి యడు
గలేకపోయితివా ?” అని బాలిక దుఃఖించుచుండెను.

ఆమె కృష్టియనా గాయని ప్రచండమూర్తిపై నొకవిధ
మైన యవిర్వచనీయమగు ప్రకాశము గలుగుచున్నట్లు—ఆప్ర
కాశము బాంభాతునివలె గ్రహభివృద్ధి గాంచుచున్నట్లు—
తుదకు లోకమంతయు వ్యాపించుచున్నట్లు - చీకటు తెల్లెడల
బారిపోవుచున్నట్లు - శ్యామలసస్యసంపూరితము లగు పూల
ములపై — రత్నసంశోభితము లగు చంగడులు గల పట్టణము
లపై - గోల్లకొలది ప్రజలు ధరించిన తెల్లని యక్రములు గల
బల్లెములపై - బ్రకాశించుచున్నట్లు - రాజాధిరాజు లందఱు
నాతని పాదములపై - బడుచున్నట్లు - మార్గము మండి మిదియు
తయుఁ జూచుచున్నత న్నాతఁడు చూచి నవ్వి తన ప్రక్కను
గూరుచుండుటకు సైగ చేసి పిలిచినట్లు - రుచిదేని యొక స్వ
ప్నముఁగ నెను. ఒక యాలోచనమును జేసెను. సగ మాత్రో
చనము - సగము స్వప్నము నగునొక వింతచర్య కామె
లోఁబడి యునికిపడి వెంట నచ్చుచున్న పరిచారికలఁ బిలిచి
సవారి నాఁపు మనెను.

అప్పటికిఁ దెల తెలవాదుడగు. అరణ్యము విడిచి
వాయొక పల్లెను సమీపించుచుండ్రి. అది పర్వతవనసమున్విత
మగునొక మనోహరప్రదేశము. “మన మెచ్చటకు వచ్చితిమి?”
అని రుచిదేని యడిగెను.

పరిచారిక లామెకడ కయిదాముగూర పగుగెక్కుకొని
వచ్చిరి. “చినగొల్లపల్లె” యనునొక పల్లెకడకు వచ్చితిమి. అని

యిచ్చటకుఁ గొంచెము దూరమునఁ గలదు. అని రాయలపరిచారికులు చెప్పిరి.

“నన్నెచ్చటకుఁ దీసికొనిపోవుదు ?” అని రుచియడిగెను.

“రాయలయాజ్ఞ....” అని పరిచారికుఁ డనుచుండ

“అవునది యెప్పుడేదే ?” అని రుచి యడిగెను.

“గజపతినగరము !” అని వారనిరి.

“ఈప్పుడేదే మెన్వరిరాజ్యములోనిది ? ” అని రుచి యడిగెను.

“శ్రీకృష్ణరాయలు నూతనముగ జయించినది.” అని సేవకు లనిరి.

“మంచిది ! మేమిఁకఁ బైకిఁబోము. మీరు వెనుకకుఁ బొండు.” అని రుచి యనెను,

రాయలభృగ్వు ల్గొనర్చుటకు రాజాజ్ఞ లేదని చెప్పిరి. కాని యామోకడ నిఁక మాటలాడలేక వెడలిపోవలసినచ్చెను.

౧౬

గా లి నా న .

శ్రీకృష్ణరాయలు బాలికను బంపివేసిన విషయము నిమ్మగుఱ : సయ్యవారిని బంపివేసి క్రోధపరపముఁజేసి చింతామణిమందిరము లోనికి వెడలిపోయెను. భృగ్వు లందఱు భయముతో దూర

దూరమున వేచియుండిరి. దీపమైన లేకుండుటచే జితానుజి
మందిర మాతయు నాధికార సంధురమై యుండెను. రాయ
లదియేమియు గ్రహింపలేదు. ఆతని మనమున నెట్టియూహ
లుప్పటిల్లుచున్నవో తెలిసికొనుట యెట్లు? ఆతఁడొకసోపానై
జతికిలఁబడి ఫాలతలము పాణితలమునఁ జేర్చి, సోపానేతిపై
మోచేతి నూని చితానిమగ్నుడై యుండెను. “దీపము!”
అని యాతఁడు బిగ్గరగా ననెను. ఆస్వరమునఁ గ్రోధదుఃఖ
ములు దోషితకమగుచుండెను. దుఃఖమునకంటెఁ గ్రోధమాస్వ
రమునఁ బ్రస్ఫుట మగుచుండెను. మారినయాస్వరమునకు
భృత్యుఁ డటునిటు చూచెను. తునకాసేనకుఁ డాప్రక్కను
దెచ్చియుంచినదివ్వెతో గుమ్మమొకడకు వచ్చి నిలువఁబడెను.
“లోనికిఁ దెమ్ము!” అని రాయ లనెను. భృత్యుఁ డాదీపమును
యథాస్థానమున నుంచి ద్వారముకడకుఁ వెడలిపోయెను.

రాయలు చిత్రపటమువై పునకుఁ దిరిగెను. వస్తు
మాచ్ఛాదింపఁబడి యుండెను. ఆతఁడు లేచి యాపటమును
జేగుటకుఁ దగినబల మాతనిశరీరమున లేదని గ్రహించెను. కల
గనినరాత్రిమొదలు నేటివఱకైన చర్యయంతయు నాతనికి
జ్ఞప్తికినచ్చెను. క్రమక్రమముగానాతనిచిత్తవైకల్య మంతయు
నొకదీర్ఘనాటకమువలె నాతనిమనోరంగములఁ దిరుగుచుండెను.
కత్తిఁగట్టినబాలిక నాతఁడు ప్రేమతోఁ జేయివట్టి దగ్గరకుఁ
జేర్చువఱకు నాతఁడు మోజించుకొనఁగలిగెను. ఆతని కాగ్ర

హముప్రకాశించెను. అప్పు డాకార్యము జరిగినట్లు, ప్రక్క
నాబాలిక నిలువబడి వణకుచున్నట్లు నాతడు చూచెను.
చటానున లేచి చిత్రపటమును జేరి యాచ్ఛాదితవస్త్రమును
దొలగించెను. బాలిక యననతవదనయై భయముతో నాచిత్ర
పటమున దాగినట్లాతఁ డనుకొనెను. “ఇట్టిపుష్పమునఁ గంటక
ములా?” యనియాతఁడు గొణుగుకొని నిట్టూర్పు విడిచెను.
తుద కాతఁ డచ్చటనున్న మషీరసమునఁ గుంచె ముంచి బాలిక
రూపమును వికృతమొనర్చెను. కృష్ణరాయలు లేచి పటమును
జూచెను. ఇతఁ జూడలేక పోయెను. ప్రకృతి యంతయు
నాశనమైన ట్లాతనికిఁ దోచెను. ఆతఁడు గవాక్ష
మును జేరెను. ఆచీకటి నాతఁ డట్లే చూచుచుండెను.
ఆతనిమన స్సృతయుఁ దీవ్రముగఁ దిరుగుచుండెను. సర్వప్రకృ
తియుఁ దిరుగుచున్నట్లాతనికిఁ దోచెను. వృక్షములు, నిర్మల,
సక్షత్రములు, మేఘములు, నాకసము, నివి యన్నియు నాత
మోరాశియందు లీనమై ప్రకృతియంతయు దుఃఖపూరిత
మైన ట్లుండెను. ఇతఁ దెల్లవారదని యాతఁ డనుకొనెను.
ముగ్ధయు నతాకికసౌందర్యమూర్తియు నగు బాలిక మాత్ర
మాయంధకారమునఁ దానిడవిచుచున్నట్లుండెను. చింతామణి
మందిరము లేదు. విజయనగరపట్టణము లేదు. ప్రపంచములేదు.
తానున్నదికూడ సందేహము—సర్వము నాయంధకారమునఁ
గరఁగి యదృశ్యమైన ట్లాతనికిఁ దోచెను. ఆతనికణతలు వేడి

మిచేఁ గొట్టుకొనుచున్న ట్లాతఁ డనుకొనెను. కన్నులు మంట
 లెత్తి శిరమంతయు నొచ్చుచున్న ట్లుండెను. తాను వికృతము
 చేసినను బాలిక—మహాలయసమయమునఁ గన్నులుమూసి
 కొని తాండవించునటరాజప్రభువువలె—దాండవించుటయా
 తని కసహ్యకరముగ నుండెను. కొంచెము భీత్యుఁ గలుగు
 చుండెను. ఆతనియొడ లెల్లయు జల్లుమని చెమ్మటలు గ్రమ్మెను.
 మహాప్రళయ మగుట నాసమయమున దృశ్యప్రపంచమును
 నశింపఁజేయుటకు భగవంతుఁ డంపిననాశనాగ్ని వేడిమి యని
 యాతనికి భయ మొదవెను. బాలిక సృత్యముఁ జేయుచు
 నాయంధకారమున దూరముగ వెడలిపోవుచుండె నని యాతఁ
 డనుకొనెను. ఆతని కించుకజ్ఞప్తి కలిగెను. వెనకకుఁ దిరిగెను.
 పటమువంకఁ జూచెను. అప్పుడాతనిమన స్సంతయుఁ జెడినదని
 యాతఁ డనుకొనెను. అది ప్రళయకాలము కాలము కాదని య
 చ్చట నున్నవస్త్రము నొకదానిని నీట ముంచి బాలికపటముపై
 నప్పుడు వ్రాసినమషీరసమును మెల్లగఁ దుడిచెను. పటమించుక
 కళంకమున్నను బరిశుభ్ర మయ్యెను. బాలిక రక్తవర్ణవస్త్ర
 మాతడిగుడ్డతోఁ గాషాయవర్ణముగ మాటిపోయెను. నీలవర్ణ
 ము గల భాగములు కొంచెము నల్లఁబడెను. తుద కాత
 డొక్కనిట్టూర్పును బుచ్చి యింక నచ్చట నుండలేకపోయెను.
 శయనించినఁ గొంచెము సుఖము నుండునని యాతఁడు తల
 చెను, అశ్రువులు క్రిమ్మిననేత్రము లాతఁడు తుడుచుకొనెను.

ప్రభాతము.

“ బాలిక నిర్దోషి! ఇది యంతయుఁ గజపతిమాయ ! ఆతని శిక్షింపవలయును. ” అని యాతఁ డనకొనెను. ఆతనిదృష్టి మేకులకుఁ దగిలించినకరవాలములపైకి బోయెను. ఆకత్తిని దూసి యప్పుడే యుద్ధరంగమున కులుకవలె నని యాతఁడనుకొనెను. ఆతనిదృష్టి మఱలఁ బటముకైకిఁ బోయెను. ఆచిత్రపటమునందలి బాలిక మొలనుండి కత్తి క్రిందికిఁ బడిపోయినట్లాతనికి సవ్వడి కలిగిన ట్లనుమానించెను. “ ఏమైననేమి? దోషమొనర్చినవారికి శిక్ష జరుగవలెను. ” అని యాతఁ డామందిరమును విడిచి వెడలిపోయెను.

ఇది ప్రథమ భాగము.

శ్రీ గాన చంద్ర శ్రీ మహా గ్రంథాలయము,
త్రోలు.

ప్రభాతము

గెరిడనభాగము. ✓

౧

నవమంజరీ. ✓

నిబిడతగు శాస్త్రాశ్వాసుల వర్ణ శోభితంబును, వియదంగగా
సదృశేయునీయుగ గగనచుంబితవర్షాగాజవిగాణితంబును, సవకో
మలపలన ఫలపుష్ప సౌరభ మితరాముసంహార సరమునంబును,
ఘోర వనమృగ సంకులధ్వానప్రతిస్వనితపర్వతగర్వాట సంశోభితం
బును, భయంకర భావసంజనక వికృత శ్యామలవర్ణ సంకలితంబును,
వివిధవర్ణవిహంగమధురకలకగాజిత సంపూరితంబును, నిరనప్రదే
శంబు నగునాకొండలొయ కిందుకదూరమున సుధావవశకుక్ష్య
విగాణితంబును, మధురపుష్పఫలసమేత నినోదాగానుపరివృతం
బును, శాంతిప్రియంబు నగునామగిరము నూతనముగ ననంగ
నేజేనిమిదిచత్వరములకుఁ బూర్వమేకట్టబడినది. అందుఁబురుషు
లెవ్వరును పసియింపదు. కామాయాంబరధారిణు లగుకొండలు

ప్రభాతము.

తగుణీమణు లందు వసియించుచుండిరి. పరిచారిక లాచుట్టుపట్ల
గొల్లపల్లెలకుఁ బోయి వలసినపదార్థములను గొనితెచ్చుచుం
దును. ఆమందిరమునం దొకపుణ్యాత్మురాలు వసియించుచుం
డును. ఆమెచేయుచుండిన ధర్మములకు మితి లేదు. లక్షలకొ
లది ప్రజలకు నిరతాన్న ప్రదానము చేయుచుండుటచే నామె
ప్రత్యక్షాన్నపూర్ణాదేవియని యాచుట్టుప్రక్కలప్రజలు వాణా
నుచుందురు. ఆమెచేసిన గోదానములు, సువర్ణదానములు సప
రిమితము లని ప్రజలు చెప్పుకొనుచుందురు. వేలకొలదిప్రజ
లామె త్రవ్వించువాపీకూపతటాకాదులయందుఁ బనులఁ జేసి
జీవించుచుందురు. ఆచుట్టుప్రక్కలపల్లెలఁ గలబీదజను లనేకు
లామందిరమున కించుకదూరమునఁ గలయెత్తయినసమప్రదే
శమును జూచుకొని నూతనముగ నొకపల్లెను నిర్మించి యందు
నినసించుచుండిరి. వారి కనేకవిధముల నాగృహిణి సాహాయ్య
మొసర్చి యుండుటచే వారు నూతన గృహానిగ్మాణములను,
క్షేత్రసంపాదనమును, జేసికొని క్రమముగ భాగ్యవంతులగు
చుండిరి. ఆపల్లె క్రమముగ సభివృద్ధియై యొకపట్టణమువలె
సగుసని తోచుచుండెను.

ఆగృహిణి బయటి కెన్నఁడును రాదు. వేలకొలది
విప్రులు నిరంతరము వచ్చి దానభోజనపరిశ్రమలై పోవుచు
నామె యొకయోగినియనియు, స్వర్ణయోగరహస్యభేదినియగు
భైరవియనియు, వనలక్ష్మి యవతారమనియు, పురుషులకంటఁ

బడదేల యనియు, దీనివలన నామె కేమిబ్రయోజన మనియు,
నేచక్రిపర్తినియో విరాగమున నిట్లువచ్చియుండవచ్చుననియు,
బలువిధములఁ జెప్పుకొనుచుఁ జూపుచుందురు. ఇంతపఱకామెను
జూచినవా రెవ్వరును లేరు. కాని యామె యార్తులపాలిఁటి
మహాలక్ష్మి యనియు, జల్లసిస్సాదయము గలకరుణామూర్తి
యనియు నామె నందఱుఁ గీర్తించుచుండిరి. ఒకరు నిర్ణయించి
పేరుపెట్టకపోయినను, గ్రామముగా నెల్ల యామెపేరు ఎరద
రాజమ్మవా రని వాడుకలోనికి వచ్చెను. ఎరదరాజమ్మవారినిఁ
జూచినవా రింతెపఱ కెవ్వరును లేరు.

మందిరప్రాంగణమునఁ గలవిశాల మగునుద్యాసపన
మంతయు హరిపూజార్హము లగుపుష్పపత్రిముల నిచ్చులతా
వృక్షములతో నిండియున్నది. మామిడిగున్నలు గాలికేఁ గది
లుచు మేత మేయుటకు వచ్చినగజములమాడ్కినచ్చటచ్చటఁ
గాన్పించును. అందుఁ బెక్కుచోట్లఁ గలపుష్పలతలపొదరింట్లు,
తరుచ్ఛాయలును శాంతిప్రదములై, పురాణకాలమునాఁటి
ఋషివాటికల జ్వష్టికేఁ దెచ్చుచుండెను.

వివిధకార్యముల నిర్వర్తించుటకు నియమింపఁబడినపరి
శారికలందఱుఁ గాషాయాంబరముల ధరించి చల్లబాటువేళల
నాయాతగుచ్ఛాయల నెమరవేయుచుఁ బరుండియున్న మృగ
శాబకములకును, వృక్షాగ్రభాగములకెక్కి షడ్స్వరమునఁ,
గేకలిడుచుఁ గింద నడయాడుచుఁ బురివిప్పి సువర్ణరత్నఘటిత

చామరముల విసరునట్లు విడల్పిచుచుఁ బ్రకృతితో నైక్యమై
ప్రశాంతానందము నొందుచున్న నెమల్లకును, వింతయాకృతుల
వివిధవివిధములఋతము లొనర్చి పక్షిజాలమునకునిష్ఠములగు
వేలువేలుమధురాహారములఁ దెచ్చివేసినవానితోఁ గలసి
యాసందించుచుందురు. అవి యన్నియుఁ బౌపుడుమృగములు,
పక్షులు సని యవి యాపరిచారికలకడఁ జూపుచునున్నను గను
వారికఁ దోచును. నిరంతర కార్యాలోలురును, పరమానందము
యప్రకృతిసంపూర్ణాకృతనిగనుఁగొనఁజాలనినాగరికులునాయా
టపికులమహానందమును గ్రహించిచూచినచో నిక నట్టివారు
తమనాగరికత నాసహస్రముఖయగు ప్రకృతియెదుటనుంచుకొ
నఁజాలక భయమున నానాగరికతనావలకుఁ బంపివేసి, తాము,
గూడ నాయాటపికులతోఁ గలియవలయు సని కోరుకొను
చుందురు.

ఆరామమునందుఁ బర్ణకుటీరము లెన్నియో కలవు.
అచ్చటచ్చటఁ గలకంఠు లెందఱో భక్తితోఁ బాటలఁబాడు
చుందురు. కొందఱు పూలమాలికలఁ గ్రుచ్చుచుందురు. మఱి
కొందఱు పుష్పములఁ గోయుచుందురు. కొందఱానందపార
పశ్యమునఁ జొక్కి యోగనిద్రలఁ బోవుచుండిరా యని
తోచుచుందురు. పరిచారిక లందఱు యుక్తసమయములఁ
జేదమవలసినసర్వకార్యములను యధావిధి నిర్వహించి, తీరిక వే
ళల నాయుద్యానసనము కాదు - ఋషివాటిక కించుక మధ్య

ముసనున్న మందిరమునకుఁ బోయి, యందుఁ గలమురళీధరకృష్ణభగవానుని గీర్తించుచుటలు పాడుచునో, పూలమాలికల సమర్పించుచునో, నైవేద్యముల సర్పించుచునో, భజనచేయుచునో, భక్తిచే నొడలుమఱచి నృత్యము చేయుచునో, కాలము గడపుచుందురు. ఆయాభాగములకుఁ బురుషులెవ్వరును రాకుండునట్లు జాగరూకత తీసికొనువాడుక యుండెడిది. పరదరాజమ్మవారిమహాత్మ్యముననో, ఆమెయెడఁ బ్రజలకుఁ గల భక్తివలననో, భయముననో, యెన్నఁడు నావనముచేరువకైనఁ బురుషులెవ్వరునురారు. మందిరప్రాంగణమునఁ గల పెద్దపాకలయందు సంతర్పణములు జరుగుచుండును. దానములు పంచి పెట్టఁ బడును. ఆభాగమున కుదయభాగమునఁ బురుషులు రావచ్చును. అచ్చటకుఁ బ్రధానమందిర మించుక దూరము. సంతర్పణశాలలు మొదలు ప్రధానమందిరధవళప్రాకారమువఱకుఁ జక్కనిబాటకలదు. దారికిఁబ్రక్కలఁ జక్కనిపోక చెట్లు బారులుతీర్చి ప్రాతీయుండిరి. ఆదారిని పరిచారికలే వచ్చుచుఁ బోవుచుండును. ఆమందిరప్రవేశ మొనరించి యందుండుపితౌషముల నరసినవా రింతఁబ కెవ్వరును లేరు.

ప్రదరాజమ్మవారి మందిరమున కరణోసెను దూరమునఁ గల చిన్న పర్వతము నెక్కి యొకబాలిక వచ్చుచుండెను.

శ్రీ భాతీ ము :

ఆమె యొడ లంతయుఁ జిరుచెమటలు గ్రీష్మ క్రిమముగ
ధారలుగట్టి యామెధరించిన చీరయు రవికయు సంఘర్షణముగఁ
దడపి వైచెను. ఆమె యొకనదియందు వస్త్రసహితముగ
మునిగి వచ్చుచున్నట్లు చూపగులకుఁ దోచును. ఉస్సురసి
యాయాసపడుచు నాబాలిక పైటకొంగున పదసముఁ దుడు
చుకొనుచు పిసరుకొనుచు మెల్లఁగ నడిచి వచ్చుచుండెను.
ఆమె పర్వతాగ్రమున కెక్కుసరి కీమందిర మామెకంట,
బడెను. బాలిక యుత్సాహముతో నామందిరమువైపునకు దిగి
గమనవేగము సభిష్పద్ధిఁ జేసి యామెకంటఁబడిన కాలిదారిని
వచ్చుచుండెను.

“ఇక మావార లగపడరు. అబ్బబ్బ! ఈనాలుగుకోశ
శములు నడచుసరికి నాపని యైనది. కోడికూతవేళ బయలు
దేరితిని. ఇప్పటి కాగూటవికుని సాయమున నీమందిరమునుఁ
గనుఁగొంటిని. తెల్లవారి లేచి నన్నుఁ గానక వెదకిపిసిగి తుదకు
వారియాత్రకు వారుపోవుదురు. కాలినడకను గాళికఁ బోవుట
మాటలా?” అని యనుకొనుచు నామె యామందిరమును
సమీపించెను. అచ్చటి కించుకదూరమునుండి వందలకొలది
భోజనపదార్థములను గొనుపోవుబు డ్లామెకంటఁ బడెను.
బాలిక త్వరగ నాబండ్లను జేరి మందిరవిశేషముల నరసికొన
వచ్చు నని తలంచెను. ఆమె చరచర నడచుచుండెను. ఎంత
నడచిన నడుగులో నడుగు పడుటచే నాబాలిక దూరమునఁ

ప్రభాతము.

బోవుచున్న యాబండ్లను గాని, పలువిధములగు శాకములఁ బేపపుటిల నుంచి తీసికొనుపోవుస్త్రీపురుషులను గాని యామె చేరలేకపోయెను.

కొంతవడి కాబాలిక బోదులుకట్టిన మందిరసమీపారా మభూమిలోనికి వచ్చెను. దూరమున నిమ్మపండ్లను గొయు చున్న యొకపరిచారిక యాబాలికను జూచి యెదురేగి వాస నల మెఱిగి కుశలప్రశ్న మొనరించి, గంటకములతో బొబ్బి లెక్కునట్లు నడచినబాలిక యొంటరితనమునకు వెఱుగంది, మందిరములోనికిఁ దీసికొని పోవుచుండెను.

“నీ వెవ్వరవు?” అని బాలిక యడిగెను.

“నేనీమందిరమున నొకపరిచారికను.” అని నిమ్మపండ్లను గోసినవనిత పలికెను.

“ఈమందిర మెవరిది?” అని బాలిక యడిగెను.

“వరదరాజమ్మవారిదని యెఱుగరా?” అని పరిచారిక బదు లు చెప్పెను.

“ఆమె మీయధికారిణియా? అయిన నీమెదేయూరు? ఎందుల కీధర్మములు చేయుచున్నది?” అని బాలిక యడిగెను.

“అమ్మా! ఆప్రశ్నములకుఁ బ్రత్యుత్తరము లిచ్చుటకు మాకనుజ్ఞ లేదు. తెలిసికొనుటవలన మీకును బ్రయోజనము లేదు.” అనిపరిచారిక యనెను.

“మా కవసరము లేననుగతి నీ కెట్లు తెలుయును?

ప్రభాతము.

సాహాయ్యము పొందుదాతపే రెవ్వరో, యునికి యెచ్చటనో పరిగ్రహీతకుఁ దెలియవలదా? ” అని బాలిక యనెను.

“ దానము చేయుటకుముందే ప్రకటనము కొఱకు గోహళిలాశాసనముల నొనరుచు కొందఱినలె మాయమ్మవారిష్టపడదు. పైగనది దాంభికవృత్తి యనియామె నిందించును. నిజమైనపేరు దెలిపినఁ జిరకీర్తి గండు గన—మనకుఁ గీర్తియు నక్కరలేదు. మనము దైవసేవకులము. చేతనయినంతలో మనల నాతఁడు నమ్మి యొప్పగించినసొత్తు నాతనిప్రపంచమున వలసినవారికి వలసినంత పాత్రాపాత్ర వివేకముతో నిచ్చివేసి మనభారము మనము నదల్చుకొనవలయును. మనల నీప్రదేశముల కే కార్యములు నిర్వర్తింపఁ జేయును ద్వేషముతో దైవ మంపెనో యా కార్యములఁ జేయుటయే మనపని యని యామె చెప్పుచుండును. ” అని పరిచారిక యనెను.

“ మంచిది. అమెదర్శనము కానిది—పేరు తెలియనిది—సాయమొండ నిష్టముండనివా రుండు రట్టివారివి యయము?—” అని బాలిక యనుచుండ

“ మీకు సాహాయ్యమే ప్రధానము కాని తక్కినవిషయము లత్యవసరమును కావు. మీకాపట్టుదల యేల? మఱియు నామె— “ మీరు బ్రాహ్మణులా?—” అని పరిచారిక యడిగి బాలికను జూచెను.

“ అవును!” అని బాలిక బదులుచెప్పుచు నావనసొంద

ప్రభాతము.

ర్యమును గాని, ప్రక్కనూతనముగ వచ్చినతన్నుఁ జూచి
బెదరి చించుకటాక్షముల మొలుఁగు లభివృద్ధియగునట్లు
చెంగుచెంగున దుమికిపోవు లేళ్లనుగాని యామె పరిశీలించుట
లేదు. హరు మందిరమును సమీపించిరి.

“మామమ్మవారికి బ్రాహ్మణస్త్రీలు—కాదు—స్త్రీల
నుజూచుట కభ్యంతరము లేను.” అని సరిచారిక యనుచుండ
మఱియొకపరిచారిక సరిగ నట్టివస్త్రములతోడనే బయటికి
వచ్చి “ఏమి యాపెండ్లినడకలు? ఆవలఁ జిత్రాన్నములోనికి—
తేట మజ్జగలోనికి —నిమ్మకాయలు లేవని తొందరపడుచు
న్నారు. రమ్ము! రమ్ము! సరళా!” అని యఱచి యించుక
తోపపడెను.

“అమ్మవారిదర్శనమున కీమె వచ్చినారు.” అనుచు నాము
వ్వురు నామందిరములోనికిఁ బోయిరి. నిర్ణీతకృత్యముల నెఱ
వేర్చుకొని సరళ యీవలకు వచ్చి బ్రాహ్మణబాలికను దీసి
కొని లోనికిఁ బోయెను.

ఆమె పింగళి నూరనార్యునిభార్య యనియు, భర్త
కాశికిఁ బోవుట విని కొందఱాయూరివారు కాశికిఁబోవుచుండ
వారిపెంట బయలుదేరి, భర్త కాశినుండి మఱలి విజయనగర
మునకు వచ్చెనని విని యామె వెనుకకుఁ బోవుటకుఁ దలంపి
నాయూరివా రామెను విడువలే దనియు, తుద కామె వారల
విడిచి విజయనగరము పోవునుద్దేశముతో నీమందిరముకడకు

ప్రభాతము.

సాహాయ్యార్థము వచ్చినట్లుగ నాబాలిక చెప్పినదని పరిచారిక
లనుకొనిరి. వరదరాజమ్మవారు బాలికకు వలసినసాయ మొన
ర్చుట కంగీకరించినదని వేఱ చెప్పనక్కరలేదు. కొన్నిదినము
లాబాలిక నచ్చటనే యుండు మని తమప్రభిక్షోరినట్లుకూడ
వారు చెప్పుకొనిరి.

3

పగ్గాళ్ళపరత్వము.

క్రొడచినవత్సరమున వానలు గురియక పోవుటవలనఁ
బంటలంతగాఁ బండలేదు. వర్షమును కొలదిఁగ గురిసిన నా
చుట్టుప్రక్కలఁ బంటచెరువులు లేకపోవుటవలనఁ బ్రజలు
త్రాగుటకై న నీరములేక బాధల నొందుచుండిరి. వరదరాజ
మ్మవారి కార్తజనులను రక్షింపవలసిన భార మధికమయ్యెను.
ఆమె యాభారమును సంతోషపూర్వకముగ నంగీకరించెను.
ప్రజల కన్నదాన మపరిమిత మగుచుండెను. లక్షలకొలది
ధనస్వయము చేయించి భోజనపదార్థముల నాప్రాంతప్రదేశ
ములనుండి ప్రతిదినముఁ దెప్పించి యామె జనులఁ బోషించు
చుండెను. అచ్చటికివచ్చిన రాతిపనివాంఁకు, బీదలగు నుప్పు
రులు, నితరప్రజలుఁ బ్రతిదినము నన్నపూర్ణాదేవస్థానమున
భుజింపించి యామెయొక్క ననుసరించి యామందిరమున కిండు

పొందెను.

కదూరమునఁ గలయాపెద్దకొండలోయయెద్దఁ బనిజేయుచుం
డిరి. మూడువైపుల నత్యున్నతములయినకొండలు గలవు.
వానిపై నెన్నియోవేలదుక్కుల వర్షము కురుయుచుండును.
ఆనీరంతయుఁ గొండవాగులఁ బడి నిరుపయోగమై పోవుచుం
డెను. అది చూచి వరదరాజమ్మనా రాలోయయందుఁ గురియు
నీరంతయుఁ బ్రయోజనపడుటకు నాల్గవ వైపున నొక పెద్దకట్టఁ
బోయించుచుండెను. ఆకట్ట సంపూర్ణమైనఁ గొన్ని వందలచతు
రపు గోళములమేర నీరు నిలువయుండి పెద్దతటాక మైనచో,
బ్రాంతిపుజనులకుఁ గలవు కఱ వగునని యామెయాశ. వేసవి
యంతయుఁ బనిచేసి వేలకొలదిప్రజలు కష్టపడుచుండిరి.
నాల్గవతట్టు మఱల నొకకొండయంతకట్టఁ బోయించుండిరి. అది
యింకను బూర్తికాలేదు. ఇంతలో నొకటి రెండు కారువర్షము
లకాలమునఁ గురిసి యామె యనుకొనినట్లు తటాకమంతయు
నిండిపోయెను. పనివాండ్లు కష్టిపడి కట్ట పూర్తి చేసిరి. కాని
గట్టు నూతనమైనదగుట నాదబాటుగఁ గురిసినవర్షముదెబ్బ
కాగట్టు పూటులుపడి తెగిపోయెను. నీరంతయుఁ బోవుచుం
డెను. వనమధ్యమున నిక్షేపము దొరికినప్పుడు దొంగలు కొట్టి
నచో నెట్లు నిరుపేద విచార మొందునో యట్లాప్రాంతపుఁబ్రజ
లందఱుఁ దమకు నూతనముగ లభించి, తమపొలముల సుక్షే
త్రములఁ జేయుననుకొనినచెరువుకట్ట తెగుట కెంతయు మరపి
ల్లిరి. ఆగండి కట్టినచో రత్నాభరణము బహుమాన మొసం

గెద నని వరదరాజమ్మవారు ప్రకటించిరి. వేలకొలది జనులు వచ్చి తట్టలతో రాళ్లను మన్నను బోయుచు శక్తివంచన లేకుండఁ గష్టపడుచుండిరి. కాని గండి కప్పలేకపోయిరి.

ఈసందిగ్ధసమయమున నొకనాఁడు వరద రాజమ్మవారు మందిరోపరిభాగమునఁ గూరుచుండి చూపుతడకలోనుండి పని చేయుచున్న వేలకొలదిమనుజులఁ జూచుచు, బ్రక్కనుగూరు చుండిన పింగళిసూరనార్యునిభార్య యగుపార్వతీతో నీవిధము గ సంతాపించుచుండెను.

“తల్లీ ! మీభర్త మీతాతగారిని జూచుటకు వచ్చుచుండిరని తెలిసినప్పు డది సత్యమే యైయుండును. ఆయన సంపూర్ణముగఁ బాండిత్యసంపాదన మొనర్పనియెడలఁ దాతగారికడకు రాఁడు. మీరు మనమంపినపరిచారిక వచ్చుతోడనే విషయ నగరమునకుఁ బోవచ్చును.” అని వరదరాజమ్మవారనెను.

“దేవీ ! మీమాటలవలన ధైర్యము కలుగుచున్నది. అర్జునుల రక్షించుమీదే నాభారము. మీయండ కెట్లోభ గవంతుఁడు చేర్చెను. భర్తను విడిచి పదివత్సరములనుండి దినములఁ బుచ్చుచున్న నాదుస్థితికి మీరు జాలిపడి యాదరించి నట్లు—నన్నిదివఱ కెవ్వరుఁ గరుణతో నాదరింపలేదు.” అని బాలిక కన్నీటితోఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

“ధైర్యముఁ జిక్కబట్టి యింతవఱకు భర్త్రేవ్యషలఁ త్పరవై చేసినపనులఁ జెప్పి మమ్మాశ్చర్యాంబుధిని దేల్చితివి.

అబ్బే ! అట్లు దుఃఖించుట మంచిదికాదు. జేసికొనిన కర్మ మనుభవింప వలయును. మఱియు మిమ్మేమి భర్త మీపై కోపమున బరిత్యజించెనా? చదువుకొనుటకుఁ గాశికిఁబోయి యాతనికొఱకింత వగ వేల? మఱియు నాతఁడు స్వగ్రామ మగుపింగళిపోక భార్యను జూచుట కే విజయనగరమునకుఁ బోయియుండును. దుఃఖింపకుఁ డమ్మా ! సర్వవిధముల శుభ మగును. ” అనిపర దరాజమ్మ వారు చెప్పుచుండిరి.

స్వర్ణలతను బోలుశరీర కాంతులును, శరీరపుష్పసదృశ కోమలత్వమును గలిగి సర్వవిధముల సతిసౌధర్యసతి యగు నా వరదరాజమ్మవారు ప్రజ లనుకొనునట్లు సత్యముగ స్వర్ణమునుండి దిగివచ్చిన యప్పరోంగనయో యని సందియ మొద వించును. పండుతిమలపాకులవంటి పలుచనిచెక్కిళ్లును, బడలు కట్టినకుటిలకుంతలములునుపురుషులెవ్వరులేకుంట నచ్చటచ్చట నదీగర్భమున బయలువడిన సైకత శ్రేణులవలె వస్త్రమధ్యము నుండి తెల్లబారిపోవుచు సగపడుచున్న శరీర సౌందర్యమును జూచియామె సంపూర్ణ సౌందర్యమూర్తి నిచ్చటఁ జిత్రించుటకు గుఱూహలము కలుగుచున్నది. కాస యామె కాషాయాంబరముల ధరించి యున్నది. సర్వాభరణముల నామె తీసివైచిన యానవా శ్లామేశరీరమునం దాయాభాగమున ముద్రితములై యున్నవి. శుద్ధసాత్విక స్వరూపిణియు, శాంతిప్రదప్రభుప్లువదనయు, గరుణాస్వరూపిణియు. వైరాజ్యమూర్తియు నగు నా

ప్రథమః

కాంతామణిని జూచి కన్నలమిఱుమిట్లుఁ గొలుపునా తేజస్వ
రూపమునకు వినములమై యామె సౌకదర్శమును జిత్రించు
పని మానుకొనవలసి వచ్చినది.

ఆ తేజస్వరూపిణి పార్వతి నట్లనున యుంచుచు, జపమాలికను
ద్రీపుకొనుచు, మరల నింకొకనిముసములొఁ గలుగు క
న్నీటిని మాటుపఱచుకొనుచు నెద్దియో తలపోయుచుండ నొక
పరిచారిక వచ్చి “మనగొల్లది—కృష్ణవేణి— శివశక్తియై
యాడుచు వచ్చినది. మందిరప్రాంగణమునఁ గలదు ” అని
చెప్పెను.

మందిరమునకుఁ గిందిభాగమున “అమ్మా! అమ్మా!
వరదరాజమ్మాయి—అమ్మా!” అని యొకగొల్లది శక్తిపూని
నట్లు కేకలు వైచుచుండెను.

“దర్శనము కావలయు ననుచున్నది. బలవంతముగ
లోపలఁ బ్రవేశింపఁ దలఁచుచున్నది. ఎంతమంది పట్టుకొనిన
నాఁగుటలేదు. ద్వారము బంధించిమి.” అని మఱియొకపరి
చారిక వచ్చి చెప్పెను.

ఇంతలోఁ గిందిద్వారము తలుపులుశివశక్తి బ్రద్దలగు
పట్లు తన్నుచుండెను. “ఆమెను రానిండు!” అని వరదరాజమ్మ
యానతియిచ్చి క్రిందకు దిగివచ్చెను.

అంతట వేపరొట్ట చేతఁబూనిన యాశివశక్తి— శరీర
మంతయుఁ బసపుతో నిండినయావ్యక్తి—కన్నల మూసికొని

తల విరయబోసి “అమ్మా! లక్షలు వ్యయపఱచినారు—
 కట్ట నిలువఁ బడలేదు— నాభక్తురాలి కొడుకులు—ఇద్దఱు
 కొడుకులు—రామలక్ష్మణులు— చినకంబఁడొకఁడు— పెద
 కంబఁడొకఁడు—రాత్రీ కల గన్నారు—నేనే చెప్పినాను—
 వారిద్దఱను గండిలోఁ బాటవైచి—పైని మన్న తట్టలఁ
 బోయింపుఁడు—గండి పూడును—వారికి జిరకీర్తి—ప్రజల
 కుపయోగము—కల సత్యము. కలలో నేనే చెప్పినాను—
 బత్తురాలా! నీకోరిక లీడేరును—నీధర్మము వర్ధిల్లును—నీదా
 నము వర్ధిల్లును—బత్తురాలా! నీ వాబిడ్డలపేరు శాశ్వతమగు
 నట్లు—కొంతగాఁ గట్టించినపల్లెకుఁ గంబమని పేరుపెట్టుము.”

అని చెప్పి యాయాసపడుచుండెను.

“తల్లీఁ భగవతీ, నీవి ట్లీబీదల బాధించుటకు బదులా
 గండి నీకరుణామాత్రముననే కట్టింపరాదా? నాకీకూరకృ
 త్యమున కేల యానతిచ్చెదవు. తల్లీ!” అని వరదరాజమ్మ
 యాశివశక్తికి నమస్కరించెను.

“వారునాభక్తులు— వారికిఁ గీర్తి—నాయాజ్ఞకు వ్యతి
 రేకము నలదు—నాభక్తురా లైన యొక్కష్టవేళి తన
 యిరువురు పుత్రుల నీమహాకార్యమునకు బలి యిచ్చు
 చుండ నీ కేమి భయము—” అని శివశక్తి చెప్పి వర
 దరాజమ్మవారు చెప్పప్రశ్నలన్నియును వినకయే పరిచారి
 కల నొత్తిగించుకొని మందిరమున కావలఁ బడి “నడుపుఁడు!

ప్రభాతము.

రండు!” అని అటచుచు మందిరప్రాంగణమున వేచియున్న జనులు వెంటఁ బరుగెత్తుకొని రాఁగాఁ జెరువుగండ్డివైపునకుఁ బరుగెత్తుకొని పోయెను.

డప్పులు వాయించుచుండ నృత్యము చేయుచున్న నచి కంబఁడు, పెదకంబడు “ధన్యులగుఁడు! తల్లిగారి సెలవైనది!” అని యటచుచు వచ్చుచున్న తమ వృద్ధజననిం జూచి మఱింత యాడుచు నుత్సాహాతిరేకమున నొక్కమాటుగ నాగండ్డిలోనికి గుభాలున నుఱికిరి. పనివాంఁగిను, జూడనచ్చిన లక్షల కొలఁది ప్రజలును దలయొకతట్ట మట్టియునాగండ్డిలోఁ బారఁ బోసిరి. తట్టలు దొరకనివారు తమకు దొరికినరాళ్ళను విసగిరి. ఉత్సాహాతిరేకమునవిసరినమంటితో నారాళ్ళెత్తుకొని పాతిక గడియలో నాగండ్డి పూడెను. “హరాహరా! గోవిందా! గంగమ్మా తల్లీ! వరదరాజమ్మోరు.” అను కేకలతో నాప్రజలు గండ్డికట్టినందుల కెంతయు సంతసముతోఁ గేకలు వేయుచుండిరి.

ఇంతలో నారంగమునకు వరదరాజమ్మవా రాయరుపుర నాగండ్డిలోఁ బడనీయవల దని పంపినయాజ్ఞ ననుసరించి యొకపరిచారిక పరువెత్తుకొని వచ్చెను. ఆమె వచ్చుటలోఁ గలిగినయాలస్యమువలన నాయాజ్ఞ నిరుపయోగ మయ్యెను.

ఇరువురు పురుషులు స్వార్థమును వీడి—ప్రజలయందు తాపహూద్రోకము గలిగించి శాశ్వతముగ లక్షలకొలఁది

ప్రభాతము.

జనుల కుపయోగపడు మహాధర్మకార్యమునకుఁ దమప్రాణము లర్పించి, పెండ్లికొడుకులవలె నుత్సాహముతో నందుఁబడి మరణించిరి. ప్రజల నమ్మకమువలన నాకార్యమును గొన సాగెను.

వరదరాజమ్మవా రీసంగతి నంతయు విని, శివభక్తితో, గేకలిడుచుఁ బరువెత్తుచున్న జనసమూహము కేకల విని మిక్కిలిగవిచారించెను. తుద కాస్వార్థత్యాగుల—మూఢభక్తుల— నజరామరకీర్తిమంతులఁ జేయనలఁచి తనమందిరమున కించుక దూరమున నూతనముగ బయలు దేరిన పెద్దిపల్లెకును గొల్ల పల్లెకును * పెదకంబము, చినకంబమునని పేరిడి, లక్షలకొలఁది ప్రజల కన్నమిడెను.

౪

ఆతఁడు నాభర్తయే.

“ఆతఁడు నాభర్తయే!” అని పార్వతి యనెను.

“మీ రెట్లు కనుగొంటిరి?” అని వరదరాజమ్మవారడిగెను.

“విజయనగరము నుండి దాసి వచ్చి, మాతాతగారిని గనుగొంటి ననియు, నాభర్త రాలేదనియుఁ జెప్పినది మొద

* [ఇప్ప కాపల్లెలే కలసిపోయి కంబ మనుపట్టణముగా మారిపోయినట్లు స్థలజ్ఞులు చెప్పుదురు.]

ప్రభాతము.

లిక మీకడనే యుండి, శక్తికొలది సతిధి సేవయొనర్చుచుండ, దలచితిని. నేడు భోజనశాలయందు బ్రాహ్మణులకు వడ్డ నజేయుచుంటిని. మీయనుగ్రహమువలన వారిచ్చటకు దయ చేసిరి.” అని పార్వతీయ నెను.

“అయినచో వారప్పుడు మిమ్ముఁ జూడలేదా?” అని వరదరాజమ్మవారడిగెను.

“నేనుదూరమునుండియే చూచి వెనకకు పచ్చితిని.” అని పార్వతీయ నెను.

“వారినామధేయ మేమి?” అని వరదరాజమ్మవారడిగెను.

పార్వతీ సిగ్గుపడి యొకపత్రము తీసి దానిపై “పింగళి సూరనార్యుఁడు” అని వ్రాసి వరదరాజమ్మవారి కిచ్చెను.

“మీరొకలేఖ వ్రాయుఁడు” అని వరదరాజమ్మవార నెను.

“నే నట్లొనర్పజాలను.” అని పార్వతీ తలవంచుకొని మందహాస మొనర్చెను.

“మంచిది మీరిటనుగడుఁడు! భోజనము లగుటతోడనే పెండ్లికొమరుని బిలిపింపఁము.” అని సవ్యచు వరదరాజమ్మవార నెను.

భోజనశాలయందు “మామిడిపండ్లముగ లిక వలదు. పనసతొనలు తెుదు. పెరుగుకడవ లెక్కడ? ఇప్పుడు నేయి యెందులకు? అన్నపుబల్లెరములు! చవి తీసికొనిండు!” అని బ్రాహ్మణులు కేకలువేయుచుండిరి. శక్తికొలది పెరుగు

సందలు జుట్టుచుండిరి. కొంతవడి కన్నపూర్ణాక్షకమును జదివిరి.
“గోవిందా!” యను కేకలతో భోజనములుముగిసెను. బరిచా
రికలు తాంబూలముల, బల్లెరములనుంచి “కుంకుమపువ్వుబరి
తెల! దెండు!” అని యడుగుచుండిరి.

అప్పుడు వరదరాజమ్మవా రొకదాసిని బిలిచి “నేడు
వచ్చినయజ్ఞులకడకు, భోయి దక్షిణతాంబూలము లొసంగిన
పిమ్మట వారిలో నెవరు తాంబూలము మాత్రమే తీసికొని
దక్షిణతీసికొనరో వారి సెటకు దీసికొనిరమ్ము!” అనిచెప్పెను.
“చిత్తము!” అని పరిచారిక వెడలిపోయెను.

కొంతవడికి మేడమీద, బుస్తకభాండాగారిముకడ నున్న
చావడిలో, దెర కీనల నొకపీఠము వేయబడియుండెను. అచ్చ
టకు సూరనార్యుని దీసికొని దాసి వచ్చి పీఠముపై, గూరు
చుండు, డనెను.

“నాతో, బనియేమున్నది?” అని సమారమి ఇరువది వత్స
రములుదాటిన బక్కపలుచని యాకారముననున్న సూరనా
ర్యు, డడిగెను.

“మాదేవిగారిసెల వై నది.” అనిచెప్పి దాసి వెడలిపో
యెను. ఒక యరగడియకాలము గడచెను.

ఇంతలో, దెరచాటున, గంకణరవము విసబడెను.
సూరన తొర్రవెల్పునకు, నదిగి చూచెను. ఏస్వరు నగనడలేకు.
తెరగుడ్డ గాలికి, గావలయును గదలుచుండెను. కొంతవడికి

“మీకుఁ గాశీనివాసము సౌఖ్యపద్రముగఁ గడచినదా?” అని యెవరో ప్రశ్నించినది సూరనార్యునకు వినఁబడెను.

“చిత్తము ! నన్నా యడుగుచున్నది?” అని సూరనార్యుఁడు భయప్రదర్శక మగుచూపుతో ననెను.

“అవును!” అని లోపలనుండి యనిరి.

“నాకు సౌఖ్యప్రదముగనే యుండెను.” అనుచు సూరనార్యుఁడు తన్నా మందిరమున నెఱిగినవారెవరై యుందురని యాశ్చర్యము నొందుచుండెను.

“విద్యాభాస్యము పూర్తియైనదా?” అని మఱిలఁ బ్రశ్న.

“విద్యకుఁ బూర్తి యెక్కడకు—ఏదియో కొంతవఱకుఁ గృషి చేసితని.” అని సూరనార్యుఁ డనెను.

“ఇంత తొందరగ వచ్చితిరి. బంధుజనులను జూచుట కా? పింగళి పోయి మీతల్లిగారిని జూచివచ్చితిరా?” అని ప్రశ్నలు.

ఈమందిరమునఁ గలవా రెవరు? త న్నిప్రశ్న లొనరించువా రెవరు? తనకథనంతయు నెఱిగినవా రెవరు? అనుసం దేహములు సూరనార్యుని బాధించుచుండెను. తాను ప్రత్యుత్తర మీయవలయునో లేదో తెలియదు.

“ఈప్రశ్నము లొనరించువా రెవరో తెలియఁబలుకుఁ డని నేను గోరవగునా?” అని సూరనార్యుఁ డనెను.

“ఎవ రైననేమి! మీయోగక్షేమముల నడుగువారు

మీ బంధుమిత్రులై యుందురు. మీ కీ సందేహ మేల? మీ రిప్పుడు విజయనగరమే పోవుచుండిరా?" అని ప్రశ్నలు తేర చాటునుండి వచ్చెను. ఏమి బదులు చెప్పిన నేమిప్రమాదమో యనియో కానున్నది కాక మానదనియో,

“చిత్తము! రాఘవసాగడవీయమును రచించుచుంటిని. అది మాత్రాతగారికి వినిపింపవలయును. అందులకు బోవుచుంటిని.” అని సూరనార్యుఁ డనెను.

“మీరు భోజనసమయమునఁ జదివినపద్యములను వింటిమి. మీరు మమ్ముల నానందపఱచుట కీగుహానూసములందనలయును.” అని తేరచాటునుండి పలికిరి.

అప్పు డొకబాలిక రెండుబంగారుస్థలైరములతో నేలుపులు, మొహరీలు, ఫలములు తీసికొనివచ్చి సూరనార్యముందించి తన మెడయందున్న రత్నహారము దీసి యాతనిమెడలో నైచి తలవంచుకొని వెడలిపోయెను.

సూరనార్యుఁ డామె నాననాలుపట్టెను ఆమె యాతని భార్యయే!

౫

వేట

సంజలకొలఁది వేటకాండ్రు, ఉరులు, నలులు, బాణములు, గాలములు, బోములు మున్నగు వేటసాధనములతో

ప్రభాతము.

నడవిలో నలుప్రక్కలఁ బొదలమాటునఁ బడి నేల యీని నల్లు వచ్చుచుండిరి. డప్పలవాండుఁ వింతకేకలిడుచు ధ్వనులఁ జేయుచు నీజనసమూహమును జూచి తోఁకలు ముడుచుకొని పొదల నక్కిన మృగములఁ గడచినరేయి కడుపు నిండ మాంసము మెక్కి గుహలయందు నిద్రించు జంతువులఁ జెదరించుచుఁ బోవుచుండిరి. కొందఱు శూరులు తమయేలిక మెప్పు పడయుటకు భయంకరమృగముల సజీవములు గనే చెవిబట్టి యీడ్చి తెచ్చుచుండిరి. అడవిపందులు, శార్దూలములు, మొదలగు క్రూరజంతువుల నురులఁ బట్టుటకు మాటు లొగ్గుచుండిరి. ఏతత్త్వాంతక్షేత్రములయందలి పంటలఁ గడుపారఁ దినుటతోఁ దృప్తి నొందక పాడుచేసినపాపము ఫలింప నిర్దోషులగుమనుజుల, సాధు లగుమృగముల, సాత్విక స్వరూపములగు గోవుల నేమరిపాటునఁబట్టి వాడఁకోరలఁ జీల్చి భక్షించినదురాగతములు కుంచమునిండ, వందలకొలఁదిభీకర మృగము లావేటకాండ్రబారిని బడి యరణ్యమంతయుఁ భీనుఁ గులపెంటయగుచు భయంకర మైనను, ముగ దీక్రూరమృగమువలన బాధలు బొడసూపవని యందఱు నుత్సాహము చెందుచుండిరి.

అప్పు నొకపారసీకతురంగము నెక్కి కృష్ణరాయులై దారుగుగు సామంత్రులు వెంటరా శరవేగమున నొక పెద్దపులిని దరుముచుఁ బొదలజంగుజంగున నవలీలదాటు నశ్వరా

జముల కుత్సాహమొసగుచు నాననమద్యమున సముకుమ
వచ్చెను. వేటకొండగ్రామము తమతమయాముభముల
చెట్లనుండి యులుకుచు గుప్పలపై దుముకుచు గువెట్లు
కొని వెనువెంట నచ్చుచుండిరి. పాణిపాతమునకు వెంట
చియో, గాజకంఠీరవుండగు గాయలయూర్జకి బెనయో,
బల్లెమునకు భమమందియో శాకాలము నాయువేగమున
బరువెత్తుకొని పోవుచుండెను. గాయలదివలపుపిడివిన గాయ
మూడుబాణములు పులియొంట నాటుకొని యాభాగములు
రక్తసిక్తములై యుండుటచే నా గాజసింహుని బాణానాతి గాచి
యెఱిగిన యావ్యాఘ్రము పాణములపై పీడిచే, బాణములు
శరీరమున వ్రేలుచు బాధించుచున్నను లెక్కనేయక పాతి
పోవుచుండెను. దెబ్బతినినపులి యట్లుపాతిపోవుట విచిత్రముగ
నున్నదని యందఱు నాశ్చర్యము నొందుచుండిరి.

కొంతవడి కాపులి యలసి యొకపొడదాపునకుఁ జేరికూ
రుచూడి వచ్చుచున్న గాయలయశ్వమున జూచి భీకర
ముగ కొప్పి, బాణములు తగిలినచోట గారుచున్న రక్తమును
నాకి బాణములఁ బెరుకుకొనఁ బ్రయత్నించి పొదలొనికొ
జూచెను. అందు గెండుపులిపిల్ల లొకచూడ పులిపక్కను
బరుచూడి పాలు ద్రావుచుండెను పాలుద్రావుచున్నబిడ్డల
నాకుచు, హుముల నెల్లినూకొనచున్నతల్లిపులి. తనపొడ
కించుకదూరమున నావల స్వలిచేసినపులిని జూచి మఱలఁ

ప్రభాతము.

దనబిడ్డలఁ జూచుచుండెను. ఇంతలో రాయలు వైచినరెండు బాణము లామగపులికిఁ దగిలెను. అది మఱలఁ బాధనొందుచు వికారముగ నఱచుచు నిరువదిముప్పది బారల దూరము లోనికి దుముకుచు నప్పుడే వచ్చుచున్న రాయల యశ్వము మీఁది కాపులి యుఱికెను. రాయలు బాణము వైచుటకు దూరము చాల సరిగ గుఱిచూచుకొని బల్లెము నాఢ్యలించుచుఁ దనవైపునకుఱుకుచున్న పులితోటిలోనికి గుచ్చెను. ఆదె బృహదామగపులి యాపులించి, కాలితో బల్లెమునీవలకు, ద్విప్పఁ బోయి కన్నలుమూసికొని పైకెగసెను. బల్లెము మఱింత నోటిలోనికి దిగిపోయెను.

ఈసందడి కింతలోఁ బొదినున్న యాఁడుపులి యీనలకు వచ్చి రాయల యశ్వముపై వెనుకపాటువ నుఱికి కసిదీర్చుకొనఁ దలంచెను. రాయ లాయాఁడుపులిని జూడలేదు. వెంట వచ్చు నాస్వికులు “పులి!పులి!” యని యఱచుచు గొమ్మల నూఁదుచు, బాణముల విడుచుచు గుఱ్ఱముల బరుగెత్తించుకొని వచ్చుచుండిరి. ఈయల్లరి వినులోపల రాయలెక్కినగుఱ్ఱము క్రిందకుఁబడిపోయెను. రాయలు వెనుకకు దిరిగిచూచుసరికిఁ బులి యాతనిపైకి భయంకరాకారమున దుముకుటకుఁ సిద్ధముగనుండెను. ఇంతలోఁ బులిపిల్లలు గూడ నీవలకుఁ దల్లిగడకు, బరువెత్తుకొని వచ్చి చచ్చిపడి యున్నపులిని జూచుచు, తనశత్రువుగ వింతమనుజుని యాకా

ప్రభాతము

రమును, వానిపై కుటుకుచున్న తమతల్లిని జూచుచు నివ్వెర
వేడయుండుట రాయలు చూచెను. మగపులి నోటగుచ్చిన
బల్లెము బలిష్టమగునాపులి మరణభాధ నొందుచు గింజుకొను
టలో నాతనిచేతినుండి విరిగిపోయెను.

రాయ లేమిచేయుటకును దోచక పులిపిల్లలవైపునకుఁ
జూచుసరి కాతనికి నవ్వువచ్చెను ఇదియంతయు నొక్కతృటి
కాలమున జరిగిపోయెను. పులి బరువునకుఁ గుంగి కాలుజారిన
యశ్వము మఱల లేచెను. క్రిందకురికినరాయలు తనచేతియొ
దున్న బల్లెముకట్ట నెడమచేతనడ్డమువెట్టి యాతఁడుగుర్రముపై
కుటికెను. అశ్వము వెనుకకు నాలుగైదుబారలు పోయి తార
జవ్వవలె నాఁడుపులివైపున కుటికెను. రాయ లింతలోఁ దన
యొరనుండి కరవాలమును నీసికొనెను. దానితళతళలకు వెఱచి
పులిప్రక్కపొదచాటునకు దుమికెను. ఇంతలో నాశ్వకు
లాభాగమునకు వచ్చిరి.

అప్పటికి నాలుగు గడియల ప్రొద్దుకంటె నధికముగ
లేదు. అపాయకర మగుసమయమునఁ దన్నాకస్మికముగ నడ్డ
గించిన పులిని వెదకుచు రాయ లాయుడవినిపడి పోవుచుండెను.
ఆశ్వకులు పులిపిల్లలను బట్టించి రాయలు పోయినమార్గము
ననుసరించిరి. వారెంతదూరము వోయినను రాయలజాడలగప
డలేదు. ఇంతలో సాయంకాలమై చీకటు లెల్లెడలవ్యాపించెను.
వేట కాండుప్రసాదకట్టలమంటల వెలిగించిరి. వారందఱు నాసాం

ద్రౌతరకాశరాత్రియం వాయరణ్యముననే నిలిచిపోయిరి. ఎంత
రాత్రియైన రాయ లగపడలేదు.

౬

యోగిని.

అప్పుడే చంద్రోదయమయ్యెను. ఆకాశ మంతయు
నిర్మలముగ నుండుటచే జాబిల్లి సుధాధవళరుచుల నీనుచులో
కమనోహరముగ మీటఁ గ్రాలుచుండెను. అది వసంతకాలమ
గుటచేమామిడిగున్నల వ్రేలాడుపరిపక్వఫలము లావెన్నెలలో
మెరియుచుండెను. వరదరాజమ్మవారుమదిరమునకు వెనుకభా
గమునఁ గలతోటయందుఁ చివరభాగమున నున్న యొక పర్ణ
కుటీరమునఁ గన్నులు మూసికొని భక్తితత్పరమానసయై
యుండెను. ఆమె యొకపక్షమునుండి దీక్షవహించి యుపవాస
ములతో నాపర్ణకుటీరమున వసియించుచుండెను. ఎప్పుడై న
నొకటిరెండు కందమూలముల భుజించి యిన్నినీరములఁ ద్రావు
చుండెను. ఆకుటీరమున కామె కించుక దూరమున నగ్నికుండ
మున మోదుగచితుకులు నుసియై యుండెను. ప్రక్క దూర
దూరమున నున్న పూఁబొదరిండ్లఁ బరిచాఁకలు వసియించి గీత
ములఁ బాడి రాత్రి జామగుటచే నెచ్చటివారచ్చటనే నిద్రిం
చుచుండిరి. చల్లగాలి మెల్లఁగ పీచుచుండుటచే నొక మూలఁ
బట్టిన నల్లనిమబ్బు క్రమముగా వృద్ధియగుచుండెను.

ఇంతలో నాపర్ణకుటీరముకడ కొకయాశ్వీకుడు వచ్చెను. ఆ వెన్నెలయం దాయాశ్వీకునియొడలిపైనున్న విలువగలమస్తులును, రత్నాభరణములును మెఱయుచుండెను. ఆతఁ డాయుధధారుఁడై యుండెను. ఆకుటీరము కంటఁబడఁగనే యాతఁడశ్వమును నిలిపి క్రింద కుటీకెను. అచ్చట మనుజు లెవ్వరును గాన్పింపలేదు. అశ్వమునునిలిపి, కల్లెమునకుఁ గట్టియున్న యెఱ్ఱపట్టుతొల్ల నశ్వముమెడపైనుంచిచేతనున్న “కమిచీ” కట్టతోఁ దెఱచియున్న యాపర్ణకుటీరద్వారమును సమీపించి “ఇచ్చటఁ జేరువపల్లెకు మార్గముఁ జూపఁగలవా రెవ్వరైనఁ గలరా?” యని ప్రశ్నించెను. ప్రశ్నయత్తరము లేదు.

ఆతఁడించుక లోనికరుగుసరి కచ్చట ధ్యాననిశ్చలయై యున్న వరదరాజమ్మవారాతనికంటఁబడెను. ఆవిరాగమూర్తి పురుషుఁడో యాతనికిఁ దెలియలేదు. కొంచెము దూరముననున్న యగ్నికుండమునందలియగ్ని వెలుతురున మూర్తి జపముచేసికొనుచుఁ గన్నులుమూసికొనియు గ్రహించి, పిలిచిననామూర్తి తపోవిఘ్న మగునని యతికిఁ జూచెను.

మంతయు మబ్బు గ్రమ్ముకొని పోవుచుండెను. నారాతవేగమున నాకుటీరమునందలియగ్నియుఁ బ్రబ్బును. ద్వారము నించుక మూసి, గుఱ్ఱమున కెవ్వరొక్కఁడు పలికి, యాశ్వీకుడు మఱియఁ గుటీరద్వారమును

ప్రభాతము.

సమీపించెను. గుట్ట మాస్వికునిమాటలకుఁ బ్రత్యుత్తరముగఁ గాఁబోలు నుత్సాహముతో సకిలించెను. ఆతఁడు మఱలఁ బ్రవేశించుసరికి “ హా! కృష్ణా! ఆపదుద్ధారకా! నాకెప్పటికీదుఃఖోపసమనము! స్వామీ! పాపాత్ములకు బంధుఁడవు కాదా?” అని పలుకుచు నామూర్తి కన్నుల నశ్రుధారలు కాలునలు గట్టఁ గ్రిందఁ బఱచియున్న కుశశయ్యపై కొరగెను. మఱలఁ గదలి యగ్నిగుండముపైకిఁ ? డిపోయెను.

ఆపురుషుఁడు పోయి యామూర్తి నగ్నిలోఁ బడకుండఁ బట్టుకొనెను. కొంతవడి కామెకుఁ దెలివికలిగెను. పురుషుఁ డామెను విడిచి “ స్వామీ! దారి తప్పినపాంధున కీరాత్రిసమయమున నీ ప్రాంతములఁ బరుండుటకుఁ దా వొసంగువారు కలరా?” అని ప్రశ్నించెను. ఆ మాటలు వినకయే “సరళా!” అని మూర్తియనెను. “నేనొకపాంధుఁడను” అని హాడనెను.

వరదరాజమ్మవా రులికిపడిలేచి “ఎవరువారు ప్రశ్నించెను. అప్పటి కాకసమంతయు మబ్బుక వోయెను. చిటపట చినుకులు రాలుచు వర్షము చుండెను.

“ దారితప్పినయొకపాంధుఁడు.”

“ పురుషు లీవైపునకు రాఁగూడదే?”

“ దారి తప్పితి నని చెప్పట లేదా?”

ధముగ నన్నియుఁ దన పటములుండెను. నలువైపుల నున్న యీపటములమధ్య నొక పెద్దపటము కలదు. అందొక విగ్రహము—కృష్ణరాయని సంపూర్ణ విగ్రహము—కృష్ణరాయనికే సజీవమని తోచునట్లు చేయుచున్న చిత్రపట మొకటి వ్రేలాడుచుండెను. ఆపటమునందుఁ గృష్ణరాయఁ డొక కేతకీదళముపైవ్రాసినలేఖను నిలువఁబడి చదువుచున్నట్లు చిత్రింపఁబడియుండెను. ఆ కేతకీదళమున నీక్రిందిగీతములు విస్పష్టముగ లిఖింపఁబడెను. ఆతఁ డాప్రక్కకుఁ బోయి పటము నాశ్చర్యముతోఁ జూచెను. ఆచిత్రపటమునందలి గీతముల నాతఁడు చదువుకొనెను. అందిట్లున్నది—

చర స్వనాంతే నవమంజరీషు

న పట్నదో గంధఫలీ మజిఘ్రితు

సా కి న్నరమ్యా స చ కి న్నరంతా

బలీయసి కేవల మీశ్వరాజ్ఞా.

1

మా కింశుక ప్రకట యాత్మసమేషమాత్రం

మన్మస్త కే విహరతీతి మధుస్రతోయం

కిం మాలతీవిరహ వేదనయా త్వదీయం

దృష్ట్వా ప్రసూన మచిరా దనలభ్రమేణ.

2

భ్రమర భ్రమతా దిగంతరాళే

క్వచి దాస్వాదిత మీక్షితం శ్రితం వా

వద సత్య మపాస్య పక్షపాతం

యది జాతీకుసుమానుకారిపుష్పం.

3

కుసుమాని లిఖింతునామ చిత్రే

కతిచి త్కారువిశేషరూఢశిక్షాః

సురభిత్వ మమూని కిం లభంతే

కిము చైశేష రసం పిబంతి భృంగాః.

4

కిం మాలతీం స్థూయసి మాం విహాయ

చుచుంబ తుంబీకుసుమం పడంఘ్రిః

లోకే చతుర్భి శృరక్షైః పశు స్సస్య

త్సషడ్భి రత్యర్థపశు ర్న కిం స్యాత్.

5

వీని నాతఁడు చదివి కొంతవడి యోజించి మఱలఁ జదివెను. మఱలఁ జదివెను. ఆతని కేమియుఁ దోచుట లేదు. ఈమందిర మెవరిది? ఇందిన్నివిధములఁ దనప్రతిమను రచియించినవా రెవరు? ఇందీగీతములను రచియించిన దెందులకు? ఆతని కేమియు స్ఫురింపలేదు.

ఆతనిదృష్టి ప్రక్కనున్న యొకద్వారము వైపునకుఁ బోయెను. అం దెవ్వరైన నుందురని యాతఁ డాద్వారములో నికిఁ దొంగిచూచెను. అం దెన్నియోవేలు తాళపత్రగ్రంథములు పట్టుగుడ్డలఁ గట్టి మంచెల్పై నుంచిరి. ఆంధ్రసంస్కృత గ్రంథము లెన్నియోవే లచ్చటఁ గలవని యాతఁడు గ్రహించెను. తనసొంతపుస్తకభాండాగారముకంటె నెన్నియోరె ట్లధికముగ నందు గ్రంథములు కలవని యాతఁడు కనుఁగొనెను.

ఈవిచిత్రము లన్నియుఁ జూచుటతో నాతనికిఁ బిచ్చి యెత్తిపోయెను. అతఁ డెన్నివిధముల యోజించినను మందిర మెవ్వరిదో యాతనికిఁ దెలియలేదు. పరిచారిక నొకర్తుకఁ బిలిచి యడిగెను. మఱియొకతె నడిగెను. ఎవ్వరును జెప్పరు. చెప్పుట కాజ్ఞ లేదందురు. కొందఱు నన్ని వెడలిపోవుదురు. కొంతవడికిఁ గృష్ణరాయలు లేచి “వర్షము వెలిసిన ట్లున్నది. మేము పోవుదుము. అశ్వ మెచ్చట?” నని యడిగెను. కొంత వడి కొకపరిచారిక వచ్చి “ప్రభాతమునఁ బోవచ్చుననిమాగృ హిణి వేడుకొనుచున్నది. అరణ్యప్రదేశము.” అనిచెప్పెను.

“ఆమె యెవ్వరో—ఎందులకు మమ్మిట్లాదరించుచు న్నదో తెలియకుండ నిట్లాగుట మావంటివారికి యుక్తము కాదు. ఆమెపేరెవరు?” అని రాయ లడిగెను.

“చెప్పుటకు మా కాజ్ఞ లేదు.” అని పరిచారిక నవ్వుచుఁ బోవుచుఁ దలుపు బిగించుచుండెను.

“మాకుఁ జెటసాలయా” అని రాయ లడిగెను.

“ప్రభువర్యా! ఈమందిరమున నిది శాసనము! భవ నములన్నియుఁ బరిచారికలు మూసియుంపవలెను.” అని తలుపు తెఱచెను.

“మాయశ్వ మెక్కడ” అని రాయ లడిగెను.

“ఉదయమునఁగాని మాయశ్వము మీకీయఁబడదు.” అని పరిచారిక యనెను.

“ఎందువలన?” అని రాయ లడిగెను.

“మాగ్యహిణియాజ్ఞ లేదు.” అని పరిచారిక బదులు చెప్పెను.

“మీగ్యహిణి ఎవరు?” అని రాయ లడిగెను.

పరిచారిక నవ్వెను. రాయలు కొంచె మాగ్రహమున బొమలు చిట్టింప—“మీకీవనమునఁ బ్రభమమునఁ గనఁబడిన యాప! ఇంతకంటె నేఁజెప్పజాలను. ప్రభుసర్వ! మేము మీభృత్యకోటిలోనివారము. కారణాంతరమున నిట్లు మెలఁ గుచుంటిమి. మాకును మీకంటె వేయిరె ట్లధికకష్టముగ నున్నది.” అనుచుఁ బరిచారిక వెడలిపోయెను.

రాయలు దీర్ఘాలోచనమును జేయుచుఁ దల్పముపై వ్రాలి వ్రేళ్లుఁజేనవేసికొని ఫాలతలనున నుంచెను. అతఁడు నిద్రించెనా?

2

. సుదేహము.

మరుచటిదినమున ప్రభాతమగుచుండఁగనే కృష్ణరాయలు లేచి తనయశ్యము నెక్కి తన్ను వెదకుకొనుచువచ్చి నపరివారముతో వరదరాజమ్మవారు నిద్రించినతటాకపరిసర భూములఁ బోవుచుండెను. తటాకము వందలకొలదికొల్లశముల

వఱకు వ్యాపించి యుండెను. అది యొకసముద్రమువలె నుండెను. దానిమధ్య లంకలపై గ్రామములు కలవు. పుట్టి కొలఁదిభూములు తటాకమధ్యమునఁ గర్షకులు దున్నచుఁ గ్రోత్తనీటితోఁ బొలముల సేద్యముసేయుచుండిరి. ఇదివఱకే యెత్తుగనుండినప్రదేశములపై పనిర్మింపఁబడియున్న గ్రామములచుట్టును నీరు నిలిచి మహాతటాక మగుటచే నందలి ప్రజ లొకయూరునుండి మఱియొకయూరు పోవుటకుఁ బెన్ద పేపపుటి కలకుఁ దోలు మాసి దోనెలవలె వాడుచుండిరి. ఆమహాతటాకవినిర్మాణమునుగుఱించియు మఁదిరమునుగుఱించియుఁ దటాకనిర్మాణ మొనరించినతరుణీమణి కీర్తిసిగుఱించియుఁ జూచియు నడిగి తెలిసికొనియు గాయలాశ్చర్యమునొందెను. కాని యాతనికి రాత్రినుండియు సందేహముగ నుండినగృహిణినిగుఱించి యెవ్వరును వివరములు దెలుపలేక పోయిరి. కొందఱ తామెపేరు నరద రాజమ్మవారనియు, దైవస్వరూపిణి యనియుఁ దెలిపిరి. ఆదేశమునకుఁ బ్రభుఁ డగుతనకంటె నధికప్రజాసమ్మతముగాఁ గీర్తిని బొందుచుఁ బ్రజలచేనారాధి, పఁబడుచున్న యానెలఁత యెవ్వరో—ఆమందీరమునఁ దన పటము లుండుటకుఁ గారణము లేమో యాతనికిఁ దెలియలేదు.

దీర్ఘాలోచన మొనరించుచుఁ దాను రాత్రి గడపినదంతయు నొకస్వప్నమూ యని యాతఁడు సందేహించుచు, నమ్ముటకు వీలు లేనిధర్మములఁ జేయుచున్న యాత్ముఁడనుకొనె.

ప్రభాతము.

కంతథన మెచ్చటిదో—తనదేశమున నేమికారణమున నామె నిపసించియున్నదో— ఆతనికి ద్యోతకము కాలేదు. రాత్రి చర్యయంతయు నాతనికి విచిత్రముగఁ దోచుచుండెను. చుట్టు ప్రక్కల నెటుచూచినను గర్షకు లమితానందముతోఁ బోలముల దున్నుకొనుచుండిరి. ప్రకృతియంతయుఁ దేజస్వంతమై సౌఖ్యప్రదమై స్వప్నతుల్యముగ నుండెను. ఆతని కాసందియము విడలేదు.

పరిచారిక వినమృభాసములును— మందిరమునందలిపరిశుభ్రతయు—చిత్రపటములవిచిత్రమును—ఆరామసౌందర్యమును—పుస్తకభాండాగారవైశాల్యమును—తనకుఁ జూపిన యాదరణయు—నాతనికి విచిత్రభాసములఁ గలిగించుచుండెను. వెంటవచ్చు పరిజను లించుక దూరమున వచ్చుచుండ నాతఁడు తనయశ్వముకల్లెము వదలి గుఱ్ఱము నిష్టమునచ్చి నట్లు నడచిపోనిచ్చుచుఁ దటాకముగట్టుపైనుండి వచ్చుచుండెను. ఆతఁ డట్లు కొంతదూరము వచ్చుసరికిఁ దటాకమధ్యమునఁ బొతించుటకుఁ దెచ్చినయొకశిలాస్తంభ మాతనికంటఁ బడెను. అది గట్టుపైఁ బసుపురాచి యొకచోట జేరగిలఁబెట్టి యుంచిరి. అందుపై నెద్దియో చెక్కఁబడియుండెను. అక్షరములపై పసుపురాచియుంచిరి. ఆశాసన మిట్లున్నది—

“స్వస్తి శ్రీ సర్వజిన్నామసంవత్సర వైశాఖ బ ౧౦ సోమవారమునాఁడు మూరురాయరగండఁడును, కరుణాస్వరూ

వుడును, భగవదంశాసంభూతుడును, మూర్తాండతేజోయు
తుడును, క్షత్రీయకంఠీరవుండును, నాగాంబికాపుత్రుండు నగు
శ్రీకృష్ణదేవరాయల యష్టైశ్వర్యాభివృద్ధిగ నొక పాదసేవకు
రాలు వినిర్మింపజేసిన తటాక మాచంద్రతారకముగ వర్ణిల్లు
గాక! శ్రీ శ్రీ శ్రీ”

దానిని పూర్తిగఁ జదివినరాయల కాశ్చర్య మత్యధి
మయ్యెను. ఆతఁడు మఱల మందిరముకడకుఁ బోనెంచెను.
వేటకాండ్రినందఱును బట్టణమునకు రమ్మని యాతఁడు విజయ
నగరమార్గమునకు గుఱ్ఱమును మఱలించెను.

—
ర
సపత్ని.
తల (గంభీరమును,
ప్రొల్లు.

“ప్రచారిక టుండఁ బాదసేవకుఁగూడ నీ వేలపూను
కొందువు?” అని యొడిలోఁ గాళ్లుచుకొని చిటునగవుతో
బాదము లొత్తుచున్న పట్టమహిషి యగుతిరుమలదేవితోఁ
గృష్ణరాయ లనుచుండెను.

“ప్రభువులకుఁ బరిచారిక టుండరసియా? సార్వభౌ
ముని భార్యయైనను బట్టమహిషియైననుభర్తకు భార్య పరి
చారికయే!” అని తిరుమల బదులుచెప్పుచు నేషశాయియై
యున్న విష్ణువునకుఁ బాదము లొత్తుచున్న లక్ష్మిని జూపెను.

ప్రభాతము.

“అం దట్లు చిత్రకారుడు లిఖించినను లక్ష్మికి వాసస్థానము వక్షస్థలముకాదా?” అని రాయలు తిరుమలను జేయిబట్టి దరిచేర్చుకొనబోయెను.

“స్వామీ! దేవరవారు నేనడిగినప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పరయిరి.” అని తిరుమల యనెను.

“ఆగొడవ జ్ఞప్తికిఁ దీసికొనిరావలదు. మేముక సారి పరిత్యజించిననస్తువును—మఱల—” అని రాయలనుచుండ

“మీరట్లు సెలవీయఁదగదు. శ్రీమహావిష్ణువునకు భూదేవి వచ్చినప్పుడుకదా—లక్ష్మి—సవతికంటె నధికగౌరవమును బొందుటకు నున్నతమగువక్షస్థలమును నధిష్ఠించుటకుఁ గోరుట! నాసవతి—రుచిదేవి లేనియెడ నేను మీపాదసేవఁ జేయుచు, మీపాదములకడ వసియుచుటతోడనే తృప్తి నొందెదను.” అనిచేయివదలించుకొనితిరుమలపాదములొత్తుచుండెను.

“ప్రపంచమున నెక్కడఁజూడలేదు—అబలాస్వభావమునకువిరుద్ధముగ సవతినిదెమ్మనిగోగుదు విది యేటిపెట్టి!” అని రాయల నెను.

“మీరు స్వయముగ విన్నరైరి. పెద్దనార్యుని మనుమరాలగు పార్వతి నాఁడు వచ్చి రుచిదేవికి మీయెడఁగలభక్తిని వర్ణించినప్పుడు నామేను పులకరించినది. పార్వతికైన నామె రుచిదేవియని బాగుగఁ దెలియదట! ఆమెచర్యలను జూచి గ్రహించినది. అచ్చటి చిలుకలు సహితము మీనామగుణ

కీర్తనముల గీతముచేయుచుండునట! దేశమంతయు వరదరాజ
మ్మవారని కీర్తిచంద్రికలు పెంపొందుచుండ నామె చేసిననేర
మునకు మించిన పశ్చాత్తాప మొందుచుండ—మీకీపట్టుదల
యేల? ఏలినవారు మావంటియంగనలకడ నుండుతప్పల సైరిం
పవలయును. నన్నెట్లు క్షమియించిరి? ప్రమాదముననో—తెలి
మకయో—మిమ్ములఁ గత్తితో నటకబ్రయత్నించినంత
మాత్రమున—విశుద్ధచారిత్రయగుతరుణీమణిని విపినములపా
లోనర్చుట మనకు శ్రేయోదాయకము కాదు.” అని తిరుమల
చెప్పుచుండెను. మహిళాజనసాధారణ మగుకన్నీ రామమాట
లకంటె నధికముగ నాతనిమనస్సును గరఁగించుచుండెను.
కోమలాంగుల కోమలస్వరమునకుఁ గన్నీరు సహాయ మొనర్ప
నేగాతిగుండెయైనను గరగకుండునా? అట్టియెడఁ గరుణాస
ముద్రఁ డగురాయ లేమయ్యెనో చెప్పవలయునా?

“పార్వతి యెన్నిదినములైనది వచ్చి?” అని రాయ
లడిగెను.

“మీరు వేటకు వెడలియుండిరి. లేకుండినచో నామె
మాటలు మీరే వినియుందురు. ఇప్పుడై ననేమి? మీ రామెను
బిలిపించి పినవచ్చును. ఆఁడుదానికష్టములు—ఆఁడుదాని
మనోగతభావము లాఁడువాండ్రకే తెలియును. ఆమెవర్ణించి
రుచిదేవి నిర్మలవర్తనమును బెప్పరప్పుడు నాకెంతదుఃఖము కలి
గెనో—” అని తిరుమల చెప్పుచుండ

“అగును. ఆదూఃఖము మఱియొకదూఃఖముగ మాటిపోయినయెడల మాకష్టములు——” అని రాయల పలికి తిరుమలప్రసంగవశమునఁ జెప్పిన వేటమీఁది కాతనిధ్యానము పోవనాతఁ డాలోచించు కొనుచుండెను. వరదరాజమ్మవారి మఁదిరమునఁగల భ్రమరాపదేశగీతములు, చెరువుకిట్టపైనున్న శిలాశాసనము——ఈవిధముగ నాతని యాలోచనములు గిట్టునదిరుగుచుండెను. కొంతవడి కాతఁడాక్క నిష్టూర్పును బుచ్చి “చింతామణీమందిరము——చిత్రపటము——స్వప్నము——”నని గొణుగుకొని చేతితో రెండుకణతలఁ బట్టుకొని లేచి కూర్చుండెను. తిరుమల శయ్యదిగి, వస్త్రము సవరించుకొని నిలువఁబడెను. ఆమె యేదియో చెప్పఁ దలఁచుకొని యుండెను. రాయలమె వదనమునుజూచి “అగును. నిన్నటుల మంత్రిమాటల విని——రాజ్యము కొఱకు——వివాహమాడితిని. ఇప్పుడుమఱి నామెను దెచ్చినచో——” అని రాయలాగెను.

“స్వామీ! నామనస్సు కనుఁగొనకున్నారు. ఆమె మీప్రథమభార్య! ఆమెను దెచ్చి పట్టమహిషిని జేయుట మన ధర్మము. నేను దేవరవారికి నామెకుఁ బాదసేవఁజేయుచు దినములఁ బుచ్చెదను. ఆమె పూతచరిత్రమును వినినప్పడినుండియు, నేనామెను జూడవలయుననియు——రాణీని జేసితీరవలయుననియు గోరికలు మీరుచున్నవి. నే నిదినఱ కనేక పర్యాయము లీవిషయమును జెప్పుచుంటిని. మీరు నా

మున్దు చెల్లింపవలయును.” అని తిరుమల గాయలపాదములపై వ్రాలెను. ఆమె కన్నులనుండి బాష్పజలము కాలువలు కట్టుచుండెను. ఆమె పైకిఁ జూచి

“ ఏతప్పు చేసిననన్ను మీరు క్షమింపఁ గలిగిరో—ఆతప్పుచేసిన రుచిదేవిని మీరు పరిత్యజించుట యన్యాయము, నాయం దనుగ్రహ ముంచి మీ రామెను దీసికొనిరండు ! కాకుండిన నా కాజయొసఁగుడు— మీ పరిజనులతోఁ బోయి యామెను బ్రతిమాలి నేనే తీసికొనినట్లును. నే నామె నెప్పుడు చూతును—ఎప్పుడాలింగన మొనర్తు ననితహతహః జేదంచు న్నాను. శోభనసమయమున నాతో “ నిట్లే నటకవచ్చినగడప తులకన్యను బరిత్యజించితన”ని దేవరవారు సెలవిచ్చినప్పటి నుండియు నాకీతొందర కలదు. కాని నే నబలను—అస్వతంత్రును— ఏమి చేయఁగలను—అయినను దేవరవారితో నీ సంగతి పలుమారు మనవి చేసికొని యుంటిని.” అని తిరుమల యేడ్చుచుండెను.

“ సపత్నీ ప్రేమముండుటకు— ఆమెనుబట్లమహిషి నేచేయు మనుటకు— తిరుమల దేవి కెంతయమాయకత్వము —కాదు—అవ్యాజప్రేమము—స్వార్థత్యాగము నుండవలయున ”ని గాయలనుకొనుచుండెను. నాటిరాత్రి వరదరాజమ్మవారి మందిరమున జరిగినచర్యలన్నియు జ్ఞప్తికివచ్చుచుండెను. ఆమె యే రుచిదేవియని పార్వతి పొందినయనుమానము సత్యమై

ప్రభాతము.

యుందునని యాతఁ డనుకొనుచుండెను. ఆమె యోగినివేషము
—మందిరము—! ప్రశాంతభావము—పుస్తకభాండాగారము—
పరిచారికల చర్యలు—నివియన్నియుఁ గ్రమముగ జ్ఞప్తికివచ్చి
హృదయగోళమును గంపింపఁ జేయుచుండెను. క్రమముగా
నాయాలోచనము లన్నియు నారంగములన్నియు బవిత్రవంత
ములయి, ప్రకాశవంతములయి, వైవస్వరూపమగు ప్రేమము
తో నిండియున్న తిరుమల యశుజలము లామెవాదమునకు
సాయపడుటచే రాయలహృదయము ద్రవీభూత మగుచుం
డెను. తిరుమల హృదయముననున్న యాయవ్యాజమగు ప్రేమ
మునందున్న యాకర్షణశక్తి రాయల హృదయమును జయించి
“కుచిదేవిని దెస్తును. నీ వ్రాటడిల్లుము.” అనుమాటలు రాయ
లచే ననిపించెను. ఇకఁ దిరుమల కేమికావలయును? ఆమె
యనందమునొందెను. రాయలు తిమ్మరుసయ్యవారిని! బిలిపిం
పుమని సేవకునికి వినబడునట్లు పలికెను.

౯

ఉత్తము.

“ఆమహాశుక్లరాలు నాకిచ్చినది నీ కెట్లువచ్చును! సువ
ర్ణధేనువు నిచ్చునని మనమెఱుంగముకదా! నన్న పిలిచి కాళ్లు
కడిగిన పచారికను నేనెఱుఁగుదును. అందువలన నా కాగోవు

నిచ్చిరి. నీకిందు భాగమురాదు.” అనియొక బ్రాహ్మణుడ నుచు వరదరాజమ్మవారి మందిరముకడ మఱియొక బ్రాహ్మణునితోఁ గలహమాడుచుండెను.

“మనమిద్దఱము గలసివచ్చునప్పుడు దొరకునదెల్లఁ జేరి సగము పంచుకొనవలయునని నిర్ణయించుకొంటిమి. అప్పుడు నీవు భాగము లేదనినఁ బోవునా? నీవు భాగమిచ్చెదదని యూరకుంటిని. కానియెడల నాబంగరుగోవును దీసికొనుటకు నేనే కూర్చుండియుందును.” అని రెండవయాతఁ డనెను.

“మనము సజీవధేనుదానమునకును స్వర్ణదానమునకును వచ్చితిమి. మొదట నీవుమంత్రము చెప్పటకును, నేను దానములను బరిగ్రహించుటకును నిర్ణయించుకొంటిమి. ఆమె నీకు గోవునిప్పించినది నాకు బంగరుగోవు నిప్పించినది. ఎవరయదృష్టము వారిది” అని మొదటిబ్రాహ్మణుడనుచు లేగదూడ యాకారమున మూరుడైత్తుగల బంగరుగోవును జంకక్కింద నిరికించుకొనెను.

“ఈకలహముతోఁ బ్రయోజనమేమి? మనలఁబంసిన సోమశర్మ యెట్లు చెప్పిన నట్లొనర్తుము నడువ్రము.” అని రెండవ బ్రాహ్మణుడనెను.

“దానమునకు సంతృప్తిఁ జెందవలయును! ఇరువురము కలసి పంచుకొనవలదా? అని ప్రశ్నించుట కిదియేమి పత్రమా? వెనుకటిసారి నీకు కాశ్మీరపుసాలువు లిచ్చినప్పుడు

ప్రభాతము.

మాకు సాధారణమగు జామారుకదా యిచ్చినది. నీవాదు
స్నేలువుల నారత్తిగాడికిఁ గాని నాకుఁగాని భాగ మిచ్చితివా?
నీభార్యసోదరునకు బహుమాన మేలచేసితివి?" అని మొదటి
విప్పుఁ డనెను.

“నీవు బ్రహ్మచారి ముండకొడుకవు. నోట మంత్ర
పుముక్కలై నరావు. దానపీఠమునకుదాకొల్పినదినేను. లేశ
మైన నాకీయకుండ నపహరింపఁ దలఁచితివా? మఱల నీవిచ్చ
టకు రాఁగలవా?” అని రెండవయాతఁ డనెను.

“పండితపరీక్షలోఁ జెరిసగమున కొప్పకొనినప్పుడు
నన్నుఘనపాఠి ననిచెప్పి యిప్పుడు కాదని యెట్లనఁగలవు?
అయిన నాయమ్మకుఁ దెలియదా? నీవిప్పుడు కిక్కురుమనిన
నీమోసమంతయు నమ్మవారికెఱుకపఱచి నీకు దేవిడిమన్నా
చెప్పింపనా?” అని కొంచెము తీవ్రముగ మొదటియాతఁడనెను.

అప్పుడు వారికిరువురు బాటసారు లెదురుపడిరి. వారి
వేషములను బట్టిచూడ వారు రాజభృత్యులవలె నుండిరి.
వారిశలపీఠించు బ్రాహ్మణుల వారించిఁ రెండవవారి కదియే
వియవగలబంగరుగోవు నిప్పించెదమని వారుచెప్పిరి.

“మీరెట్టిప్పింతురు?” అని రెండవ బ్రాహ్మణుఁ డనెను.

“అయ్యో! ఆమె మాపెశపురాజు తనూజాత!” అని
బాటసారు లనిరి.

బ్రాహ్మణులు ఖేరిపారచూచి “ఆమె రాజకూతురా?”

అని వారనుకొని యొకరి మొగమొకరు చూచుకొనిరి.

“మని కెందుల కాసందేహము. వారిస్థింతురుకాదా! తేపే చూడవచ్చును. తొందరయేల?” అని బంగరుగోవును స్వీకరించినయాతఁడనెను.

“అవును నీకేమితొందర? నీబంగారు నీకు ముట్టినది కదా!” అని రెండవ యాతఁడనెను.

“ఇది యెందులకిచ్చిరి?” అని బాటసారు లడిగిరి.

“చెరువుకట్టక్రిందఁ బడిన యిరువురు నోదరుల పేరున నిచ్చిరి.” అని యాకథనంతయు విప్రులు వారికిఁ జెప్పిరి.

అప్పుడించుక వృద్ధుఁడైన బాటసారి “నాయనా! మీ రింత తగవు లాడుచున్నారు. ఈగోవెవరుదానము చేసిరో చెప్పఁగలరా?” అని యడిగెను.

“మీరు చెప్పిన రాజపుత్రికయే!” అని బ్రాహ్మణుఁడనెను.

“ఆమె పే రెఱుంగరటయ్యా!” అని వృద్ధుఁడనెను.

“మీరెఱిఁగియు మమ్మడుగకేల?” అని బ్రాహ్మణులనిరి.

“మీరు దాతపే రెంతజాగరూకతిగ జ్ఞప్తియుంచు కొందురో చూతమని—” అని వృద్ధుఁడనెను.

“వరదరాజమ్మవారు!” అని బ్రాహ్మణులనిరి.

“అది యంద రెఱిఁగినపేరే! నేఁగోరున దదికాదు.”

అని వృద్ధుఁడని నవ్వెను.

“ఇక బేరేమి? మే మెఱుంగము.” అని బ్రాహ్మణులనిరి.

“కాదయ్యా! దానసమయమున నెవరిప్రవరము చెప్పిరి? దాతగోత్రనామము లేమి చెప్పిరి?” అని వృద్ధుడనెను.

“అదియా! ఏమిరా! బుచ్చన్నా! నేనంటిని నీకు జ్ఞప్తియున్నదా?” అని రెండవ బ్రాహ్మణుడనెను.

“మిత్రములే జ్ఞాపకముండవని నన్నధక్షేపించితివి కాదా? నేనంతగా వినలేదు. నాగోత్రనామములు చెప్పవలసి నట్లు చెప్పటకుఁ బదిసారులనుకొనుచు సిద్ధముగనుంటిని ఆవ లైవేయుసమయమున నీవనివేసియుందువు. నీవేజ్ఞప్తికిఁ దెచ్చు కొనుము.” అని మొదటియాతఁ డనెను.

“బాబూ! చెప్పెదను—కృష్ణదేవభక్తురాలు సకలపా పపరిహారముగఁ గంబసోదరస్వర్గపాప్తికి సద్విప్రున కీగోదా నము” అని యేమేమొయనిపించెను. పరిచారిక లొకతాళపత్ర మునిచ్చి యందున్నది చదువుమందురు. ఎంతపన్నమైనవల్లె వేయుదునుగాని—చదువుటయభ్యాసములేదు—దాసి చదివి చెప్ప మేమేదియో చెప్పి వేసితిమి ఇవియే మేమెఱిగినసం గతులు. మీఁదమీచిత్తము.” అని రెండవ బ్రాహ్మణుడనెను.

“మంచిది! మీరు తేవుమందిరముకడకు రండు! రెండ వవారికిఁ గూడ సువర్ణధేనువు నిప్పింతుము” అనిచెప్పి బాట సారు లాబ్రాహ్మణులబంపి యొకరిమొకమొకరు చూచుకొని నవ్వుకొనిరి.

పిమ్మట వారిరువురు నదినిశ్చయమే? లేకుండిన నన్నిని దర్శనములా? యనుకొనిరి. వారిసంభాషణమంతయు నుత్సాహదాయకముగనుండినను, సంగతులు గ్రహించుట కిష్టపడు వారికి నలసినంతస్పష్టముగ లేదు.

వారిరువురును గలసి మందిరప్రాంగణమునకు వచ్చిరి. అప్పటికిఁ గనుచీకటిపడుచుండెను. వారచ్చట ద్వారముకడ నానాఁడు పెరుఁగుకడవలఁ దెచ్చినగొల్లవాండ్రకు రూకలనిచ్చుచుండిన పరిచారికను జూచి “మీయన్నువారి కొకలేఖను దెచ్చితిమి. తీసికొనిపోయి యాయవలయును.” అని చెప్పిరి.

“అమె సెలవులేకుండ—మీ రెవ్వరో తెలియకుండ లేఖలు లోనికిఁబోరాదు. అయినను మీ నేయూరు? మీ రెవరు.” అని పరిచారిక యడిగెను.

“కళింగదేశమునందలి గజపతీచగరము. రాజధృత్యులము.” అని వారు బదులుచెప్పిరి.

“మంచిది. మీరిటనుండుఁడు.” అనిచెప్పి గొల్లవారల నంపివేసి “వీరిని నేనెన్నఁడుఁ జూడలేదే?” అనియనుకొనుచు నామె లోనికిఁ బోయెను. వారిరువురు నచ్చటనే యుండిరి. మఱియొకపాతకగడియలోనామెతిరిగినచ్చి “ఆలేఖనంపినవారెవరు! పనియేమి?” అనియడిగెను.

“గజపతిరాజుగార్భార్య! పని నూకెల్ల తెలియును.” అని వారు బదులుచెప్పిరి.

ప్రభాతము.

“ అట్లయిన నాలేఖ నిటుకెండు.” అని యామె వారికడ నాలేఖనుదీసికొని వారినాదరించుటకొకపరిచారికను నియమించి లోనికి వెడలెను.

వారినరువుర నుచితమర్యాదల భోజనశాలకడనున్నయొక మందిరములోని కాదాసి కొనిపోయెను.

సరళ యుత్తరమునుదీసికొనిపైకిఁబోవుసరికి. వరదరాజమ్మ వారు చిలుకలకుఁ బద్యములఁ జెప్పుచుండెను. అవ్యక్తమధుర స్వరముల నాచిలుక లామెచెప్పినమాటల వల్లవేయుచుండెను. సరళయుత్తరము నామె కిచ్చెను.

వరదరాజమ్మవా, రుత్తరమును దీసికొని ముద్రికవిప్పి చదువుకొనసాగెను.

“ మాగారాబుపట్టియగు తుఖారమణీమణిని జననియాశీర్వాదించివ్రాియులేఖ— ” అని యామెచదువుకొని కన్నుల నీరు దుడుచుకొనవలసివచ్చెను. “తుఖారమణీ ” యని వినుసరికి పంజరమునందలి చిలుకలానందముతో టెక్కలువిదల్చుచు “ తుఖారమణి! తుఖారమణి! కూర! తోటకూర! కృష్ణరాయలు శ్రీకృష్ణరాయలు! ” అని పలుకఁ దొడఁగెను.

పిమ్మట రుచిదేవి యుత్తరమునిట్లు లోపలఁ జదువుకొనెను. తల్లీ! నీవు పెంచినశుకములే పంజరముల మేతమానితపించి యన్నియు మరణించినవి. నీపేరు వినినతోడనే రెండు ఫలములఁదిను వావందిలకొలఁది చిలుక లిప్పుడులేవు. అనంగ

తుఘ్గారములగు చీలుకలఁజేంచిన నీకాచిలుక పేరు పెట్టుకొని
ముద్దుగఁబిలుచుకొని—నీపుత్రికలవంటి చిలుక లతిమనోహర
ముగఁ బిలుచు—తుఘ్గారమణీమణియను పేరు వినుటకుఁ
గూడ మాకుఁగఱవై నది. సార్వభౌమపత్నివై సకలసుఖముల
ననుభవించువని జ్యోతిషికులు చెప్పినఫలములకు వ్యతిరేక
ముగ, వనముల యోగినివై దినములఁబుచ్చుచుంటివని విని
నప్పుడు మాకడు పెట్లు కోసికొని పోవుచుండునో గ్రహిం
పుము. నిన్నిలువెడలఁగొట్టినను—మితండ్రి కారాయలపై.
నాగ్రహమురాదు. నిన్నింటికైనఁ జెచ్చుటకుఁ బ్రయత్నింపరు
ఆయనకు రాజ్యముకంటెఁ దనూజాత యధికమా? ఆడువు
ట్టువు పుట్టిననాకు—నిన్ను విడిచి జీవించుట దుర్భరముగ
నున్నది. నిన్నాకులహీనుఁ డగురాయలు పెట్టినబాధల నేనెట్లు
వినిసహింపను? నీకాతనితోఁ గాపురము లేకపోయినది నాకు
సంతసమే! నీవాతని నెట్లయిన సంహరించుటకుఁ బ్రయత్నిం
పుము. లేనియెడల నీకాతని రాజ్యమున నేమిపని? మనగృ
హమునకు రమ్మ! కడుపునఁ బెట్టుకొందుము. కంట నీకు
తుడుచుకొందుము. తల్లీ! అంతఃపురగవాక్షములనాఁ సముమా
త్రము చూడఁగలిగిన నేనీక్షణమున తెక్కలుగట్టుకొని
నీయొద్ద వ్రాలవలె నని యున్నది. నాముద్దు చెల్లింపుము.
ప్రత్యుత్తరము వ్రాయుము. గ్రహింపుము.

నీజనని,

అప్పలనరసమా .

ప్రభాతము.

ఈయుత్తరమును జదివి కుంచితభూయ్యుగ్మముతో వరద
రాజమ్మవారు—కాదు గుచిదేవీకదా యాపె—యాయుత్త
రమును జించి పారవై చెను.

“ సరి యే! ఉదయముననే వారి నంపివేయుడు—
ప్రత్యుత్తరము—ఉత్తరము—ఆమె యోజించెను—మం
చిది ! అని యామె తలపంకించెను. వ్రాసింపుచేదను. ఉదయ
ముననే వారి నంపివేయుడు. ” అని చెప్పి గుచిదేవి మందిర
ములోనికి వెడలిపోయెను. అందఱు నామె వింతచర్యలఁ జూచి
యొకరమొగము లొకరు చూచుకొనుచు భోజనశాలకు
వెడలిపోయిరి.

౧౦

ప్రత్యుత్తరము.

ఉదయము కాక పూర్వమే గజపతినగరమునుండి
పచ్చిన భృత్యుల కిరువురకు ననేకరత్నాభరణముల నిచ్చి,
వారు తెచ్చినయుత్తరమునకుఁ బ్రత్యుత్తర మొసఁగి నంపివే
సిరి. ఆభృత్యులు బహుమానముల నెల్ల నందున్న పరిచారికల
కిచ్చి యుత్తరమునుదీసికొని తెల్లవారుచుండఁగ వెడలిపోయిరి.
ఆభృత్యు లిరువురును మందిరమున కొక యరకొసుదూరము
పోయి యచ్చటనలువంకలఁ జూచి యొకపొదరింట దూరిరి.

పరిచారిక.

మంచుబీడువు లింకను గురియుచుండెను. బాలభానుడు క్రమముగ బయటికి వచ్చుచుండెను. తమోరాళి క్రమముగ నదృశ్యముకాగా, బ్రకృతియందలికొండలు చెట్లక్రమముగఁ జూపట్టుచుండెను. వారిరువురు నచ్చటఁగూరుచుండి రుచిదేవి బ్రత్యుత్తరముఁ బైకిఁ దీసిరి. అంతట నావృద్ధుఁ డాయుత్తరమును భృత్యాచారమునకు న్యతిరేకముగ, నిర్భయముగ విప్పి యిట్లు చదువఁదొడంగెను.

“పూజ్యరా లై నతల్లిగారి పాపపద్మములకు రుచిదేవి యనియు తుఖారమణీమణి యనియు నరదరాజమ్మ యనియు, అన్నపూర్ణయనియుఁ బిలువఁబడుచు నిష్కడు పేరులేక జీవించి యున్న మీతనూజాత వందనసహస్రము లొనరించి వ్రాయు విజ్ఞప్తి.

మీరంపినలేఖ యుదినది. తుఖారమణీమణియే లేనప్పుడు చిలుకలు మరణించుట యాశ్చర్యముకాదు. నావెంట నన్నిటిఁ దీసికొనిపోసేయ రైరి. అయినను దైవానుగ్రహ మట్లున్నది. అవియైన దైనసన్నిధానమున నొదుస్థితి నాపరమ దయాకరునకు వినిపించి నాకుఁ దోడ్పడఁ గలవు. మఱియు నా నామము వినుచుండినచో మీకు విచారము కలుగుచుండును. మీకట్టిబాధ కలుగుచుండుట నేవినఁజాలను.

జ్యోతిష్కులు చెప్పినట్లు నేను సత్యముగ కాజాగినా జగు సార్వభౌముని భార్యనయితిని. కాని మీయందలి ప్రభా

ధములకు లోబడి నేనాతని శయనాగారమును జేరునప్పుడు కత్తిధరించుటచే—పాపకార్యము చేయుటకుఁ జెప్పిన యాలోచనములకుఁ జెవియొగ్గుటచే—బుద్ధియందు దుష్టకార్యాలోచనమునకుఁ జోటిచ్చుటచే—నేనా పాపఫలము ననుభవించుచున్నాను. అది నాకర్మము!

మాతండ్రి కారాయలపై నాగ్రహ మెట్లు వచ్చును? రాయలు కరుణ వర్షించుచుండఁ దండ్రిగారి క్రోధాగ్ని మెట్లు రగులును? ఆతఁడు దయారసముఁ జిమ్ముచుండఁ దండ్రిగారి హృదయతాప మెట్లు వృద్ధి యగును? మేఘము వర్షించుచుండ భూమిపై వేడి యుండునా? శీతమయాఖుఁడు చల్లఁగఁ బ్రకాశించుచుండఁ జంద్రకాంతశిలల నిష్పృచ్ఛనా? తల్లీ! నాయన గారు నన్నింటికిఁ దేనక్కఱలేదు ఆయన కాస్వాతంత్ర్యము లేదు. నాకాయాజ్ఞ లేదు. తనూజాత నాయనయొకరి చేతఁ బెట్టెను. ఆపుష్పము కంటకసమన్వితమని రాయలు త్రొక్కివైచెను అది యామహాత్మునిగృహముననే పడియున్నది. ఇందు తండ్రిగా రేమిచేయుదురు? తల్లీ! ఆడుపిల్లయెప్పటికైనఁ బరుల కీయఁబడవలసినదే! నీవు నన్ను మరణించితి నని మఱచిపోము! నాకొఱకు నీవుదుఃఖించుచుంటివని వినుటనాకుమాత్రము దుర్భరము కాదా? తల్లీ! నీవు వెట్టిజననివి.

రాయలు కులహీనుఁ డగుటివి! ఇంతకంటె నీయుత్తరమున నాకు బాధకలిగించినమాట లేదు. ఇంతకంటె నాజీవితా

మృతమును పనికిమాలిన క్షుద్రానీరముగ నొనర్చినమాట మఱి
యొకటి లేదు. ఇంతకంటె నాకొంపతీసి నట్టటం గట్టినమాట
మఱియొకటిలేదు. ఈమాట నాకంతమును కాలకూటవిషమై
పట్టుకొనినది. ఇదియైన సత్యమైన నాకంత బాడలేదు. శ్రీరా
యలవారు సుతత్రయకన్యయగు నాగాంబాపుత్రులు! వారు
నాగివారికి దగ్గరబంధుగులు! మన మెఱిగిన—మనతోవియ్య
మందిన వారిబంధువులు. తల్లీ! మీరెన్నఁడు నిక నిట్టి
తూలుమాటల వ్రామవలదు. మనము వినినదంతయుఁ బ్రవా
దము. ఇది నిశ్చయముగ నమ్ముఁడు.

నన్ను రాయలు బాధలు పెట్టెనా? ఆమహామహుఁడు
నే నాతని కొనర్పఁదలంచిన యపకృతి నెఱిగినప్పుడు తన
చంద్రహాసమున నొక్క వ్రేటునఁ జంపఁజాలఁడు! కరుణా
సముద్రుఁడగు లతఁడు నన్ను బ్రతికియుండ నిచ్చెను. అది
యే నాకు దుర్భరముగ నున్నది. నన్నాతఁడు బ్రతికియుండ
నిచ్చట యాతని దయాత్వహృదయమును దెలుపుచున్నది.
కాని నాకీజీవితము దుర్భరమయినది. ఏమయినను నాస్వామి
యిష్టము ననుసరించి నే నీదుఃఖమును భరించెదను. నాకర్హ
మైనశిక్ష నాకు జరుగుట ధర్మమే! అమ్మా రాయలు దైవ
స్వరూపము. నీవెన్నఁడు చూడలేదు. ఆదివ్యమంగళమూర్తి
కేవలము శ్రీకృష్ణావతారము. ఆతనినిందించుట భగవదపకృతి
యొనర్చుటగా నమ్ముము. కష్టములు బాధాకరములే! కాని

సౌఖ్యాభావము బాధ కానేరదు! అది యట్లుండనీండు! నేనెప్పటికైన నాతని—ఆసార్యభాముని భార్యనే—నేనెప్పటికైన నాతని పరివారికనే—కావుననే యాతనిదేశమునుండి—యాతనియూశరీరముతోఁ జేతనై సధర్మకార్యములొనర్చుచుంటిని. ఆతనికి నాపైఁ జేమలేకుండిన నేమి?—ఐహికగాజ్యభోగములు నాకుండవు. నేనాతని మనసారఁ బ్రేమింపఁగలను. కన్నులార స్వప్నజాగ్రదవస్థలయందును జూడఁగలను. నేను నిపసించుభూమి యాతనిది. నేనుపీల్చుగాలి యతనిది. నేను స్మరియించుపే రాతనిది. నేనుధ్యానించుమూర్తి యాతనిది. నేనా మహాత్ముని, నామనస్సున నిల్చివైచితిని. నే నాతనిపేరు దలఁచుచు శయ్యనుండి లేచి యాతనిపేరు స్మరించుచు నిద్రను జెందెదను. ఆతఁడనావాఁడు! నేనాతనిదానను కానని యాతఁడు షామ్మనినంతమాత్రమున నా కేమి నష్టము? నన్నాతఁడు విడిచిపోజాలఁడు! నేనాతని భావించి సౌఖ్యముగ దినములఁ గడపుచుంటిని! తల్లీ! నీవాతని నెన్నడును నిందింపకుమా!

నేనాతని సంహించుటయా? వాయుపునంతను బీల్చి వేయఁగలమా? నీరమునంతనుదాగ్రివేయఁగలమా? అగ్నినంతను నార్చివేయఁగలమా? చేయఁగలము! అట్లు చేయుదుమా? చేయనగునా? చేసిననాఁడు—పంచభూతములకు ద్రోహము చేసిననాఁడు మనగతియేమి? తల్లీ! ఈపిచ్చిప్రయత్నమేకాదా నన్నీవనవాసము చేయించినది? ఈయజ్ఞానమేకాదా యాపహామహుని దెలిసికొనలేకపోయినది.

నేను గజపతినగరము రానా? తల్లీ! సార్వభౌమునిభార్య సార్వభౌమునిరాజ్యమును విడిచి రాదు. కాకుండిన నిలువెడలఁ గొట్టినప్పుడే వచ్చియుండును. నన్నాపరమపవిత్రమూర్తి విడిచియుండఁజాలఁడు. ఉండుట శాస్త్రసమ్మతము కాదు. నేను శ్రీ రాయలవారిరాజ్యమును వీడుట దోషము.

తల్లీ! ఏమియో వ్రాసితిని. నీవని ప్రత్యుత్తరమైన వ్రాసితిని. ఇంక నెన్నఁడు నిట్టియుత్తరముల నాకంపకుము. నీవు సుఖముగ నుండుము. తండ్రిగా రీపరిణయ మొనర్చుటలోఁ దప్పొనర్చిరని కినిసి వారిమనమునఁ జింత కలుగుమాట లనకుము. సర్వసౌఖ్యముల ననుభవించుచుంటిని. నన్ను మఱచి పొమ్ము! తల్లీ! సెలవిమ్ము.

అప్పుడు ముమ్మారు

చిత్తగింపుము,
మీ విధేయురాలు,
రుచిదేవి.

ఈ యుత్తరము నంతను శ్రద్ధగ వినుచున్న యువకుఁడు విస్ఫూరిత నేత్రములతో “నప్పాజీ! ఏమిటి?” అని యడిగెను. ఆతఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు—ఆతని కీభృత్యువేష మేమి?

“అప్పాజీ! మందిరమునఁ జిత్రపటమునఁ గలభృంగాప దేశగీతములయర్థము చూచితావా?” అని యడిగెను.

“కర్తవ్య మేమి?” అని తిమ్మరు సనెను.

ప్రభాతము.

జీరాపుడువ్రేలు నంచి నొసటవారిసికొనుచు, ఖడ్గమున
వ్రేలుత్రొక్కు మెలివేయుచు రాయలు పొదరింటి కీవలకు
వచ్చెను. తిమ్మరుసు వెంట వచ్చుచుండెను.

౧౧

ప్రయాణము.

“వృహత్తా! నాపాపము పరిహరింపఁబడ వలసినది
కాదు. నన్నాసార్వభౌముఁడు క్షమియింపఁదగినది కాదు.
నాయం. దవ్యాజానురాగముకలిగినట్లు—నాతప్పు క్షమియిం
చినట్లు—నేజీవించియుండి యామహత్తునిదివ్యనామస్మరణముఁ
జేయుచునే దినములఁ బుచ్చుచున్నట్లు నామనోనాయకుఁడు
చూచినట్లు—చెప్పితి రంతియ చాలును. ఎక్కడకు?” అని
రుచిదేవి యెదుట నాసనముపైఁ గూరుచుండియున్న తిమ్మరు
సుతో ననుచుండెను.

“దేవిగా రట్లు సెలవీయఁ దగదు. మీరు తప్పక విజ
యనగరము రావలయును. మీకు సపత్నీ—” అని తిమ్మరు
సుచుండ—

“మంత్రిశ్రేణిరా! మీకు వందనసహస్రములు. నాసో
దరియు—పట్టమహిషియు నగుదిరుమల నాకొఱ కెంతకష్ట

—౧౫౬—

మొందినదియు, నన్నెట్లు ప్రేమించుచున్నదియు నేనెఱుఁగుదును. ఆమెవ్రాసియుంపినలేఖ లవిగో! నేను మఱల విజయనగరమా? ఏల? కావలసిన రాయలవారి దర్శనము కలిగినది. చూడవలసిన మిమ్ములఁ జూచితిని. చెప్పవలసిన మాటలఁ జెప్పితిని. నా హృదయగోళమును గంపింపఁ జేసినవిషయము లిప్పుడు మాయమైపోయినవి. ఇక నాకీభూమిపయి జీవించియుండవలసిన పని లేదు. నే నెచ్చటనున్న నొకటియే! నాపై ననుగ్రహ ముంచుడు.” అని దుచిదేవి యనెను.

“అమ్మా! మీకు సర్వము దెలియును. పొరపాటు పడుట మనుష్యస్వభావము. జరిగిన దెన్నియో జరిగినది. ఇంత చిన్నతనమున మీరిట్లు విరాగమూర్తులై యుండుట మచింది కాదు. రాయలవారి హృదయేశ్వరిజై — కర్ణాటరాజ్యద్గురేశ్వరిజై — మమ్ముల నందఱ నిచ్చమెయిఁ బాలింపవలసిన నీవిట్లు సెలవీయఁదగదు.” అని తిమ్మయ సనెను. దుచిదేవి కన్నుల వెంబడి నీరు కాలువలు గట్టుచుండ,

“తండ్రీ! పాపాత్మురాలను! నా కాయోగ్యతలేదు. ఆదినమాలు పోయినవి. ఐహికరాజ్యభోగములు నాకేల? మఱల నన్నేల వెనుకటిస్థితికి దింపఁ బ్రయత్నించెదరు? నా ప్రాణేశ్వరుని సర్వదా ధ్యానించుచు నన్నీకుటీరమున బ్రయత నిండు అలవాటు తప్పిన నగరవాసమునకు నన్నేల పురికొల్పెదరు? నన్ను క్షమింపుడు.” అనెను.

“తల్లీ! వెట్టిదానవు. నిన్నిచ్చట విడిచిపోవుట యనిన రాయ లేమగును? నిన్ను విడిచి యాతఁ డొక్కనిముస ముండునా? నీవిట్లు పశ్చాత్తాపపడినట్లు కాని—నీ కాతనిపైనవ్యాజానురాగ ముండినట్లుగాని—యాతఁ డెఱిగినచో నిన్నాతఁ డిన్నిదినములు విడిచియుండునా? కలను గన్ననిన్ను—కళ్యాణస్వరూపవైన నిన్ను—రాయలు హృదయపూర్వకముగఁ బ్రేమించి—విశ్వప్రియత్నముపైఁ బెండ్లియాడిన నిన్నాతఁడు విడిచివైచునా?” అని తిమ్మరుస నెను.

“తండ్రి! నే నామహాత్మునికిఁ గట్టము లొనర్చినదాన నగుదును. నేనెదుట మెలఁగుటయే దుర్లభము. నామనస్సు విరుచుకొనుటకు నాకే శక్తి లేదు. ఐన నట్లొనర్చినను బ్రతిదినము నాపూర్వదురదృష్టదిన మాతనిజన్మియందు మెలఁగి యాతని కశౌఖ్యముఁ గలిగించును.” అని రుచియ నెను.

“తల్లీ! మే మెంతచెప్పి—రాజ్యసంబంధ మగునెన్ని గారణములఁ జెప్పి మే మాతనికి వివాహ మొనర్చితిమి. ఎంత కౌతన్యముమీఁద నాతఁ డావివాహమాడెను. అప్పుడయిన నిన్ను మఱచినదేదీ? నిన్నాతఁ డిప్పుడువిడిచియుండునా?” అని తిమ్మరు స నెను.

“నే నెట్లు రాఁగలను?” అని రుచి యనెను.

“అమ్మా! మీరట్లు సెల వీయఁదగదు. ఆందోళికాదులు సిద్ధముగ నున్నవి. ఉత్సాహమునఁ బట్టణ మలంకరింపఁ

జేయఁబంపి యున్న రాయల మనస్సు విచారమొందును.”
అని తిమ్మరుసు చెప్పెను.

“తండ్రి! మీరు నాకుఁ బితృసమానులు. నాకిక జెప్ప
కుఁడు. నేను విజయనగరమునకు మఱల రాలేను. నా కామ
హాత్ముని దర్శన మొక్కసారి కలుగఁజేయుఁడు. ఇంతియ నా
కోరిక! నే నామహామహునిపై నాగ్రహ మొందియుందునని
సందియమునఁ గదా ప్రాణేశ్వరుఁడు దర్శన మీయకుండెను.”
అని యామె కన్నుల నీరునించెను. ఆమె తలవంచి దుఃఖించు
చుండెను.

తిమ్మరుసు రెండవవైపునకు జూచెను. తిమ్మరు సాగది
విడిచి బయటికిఁ బోయెను.

రుచిదేవి కన్నులనొత్తుకొనుచుఁ బయికిఁ జూడకయే
దుఃఖించు చుండెను. శ్రీకృష్ణరాయ లామెపక్క నిలువఁబడి
యుండెను.

“మహాత్మా ! నా కాదివ్యమంగళవిగ్రహము నొక్క
సారి చూపింపుఁడు ! ఆమహాభాగుని పాదములపై నన్నొక
సారి పడనిండు! నాప్రాణేశ్వరుని పాదకమలముల లాయశ్రు
ధారలఁ గడుగనిండు ! నా కదియ పదివేలు ! ఇక నీజన్మ
మున నే నేమియుఁ నొరను!” అని రుచి దుఃఖాతిరేకమునఁ
దిమ్మరుసు పాదములపైఁ బడుచుంటి ననకొని పైకిఁ జూడకయే
క్రిందకు వ్రాలెను.

“దేవీ ! నీ కింతపామరత్వమా? నీ నీవీంతదుఃఖింప వలయునా?” అనుచు రాయ లామెను లేవనెత్తెను.

రుచి యొక్కయుదుటన లేచి రాయలవదనమును జూచెను. అశ్రుజలపూరితము లగునామెకన్ను లాతనిఁ జూడ లేకపోయెను. ఆమె కాతఁడు రాయలని తెలిసెను. ఆతనిపాదములపైఁబడి హస్తద్వయము నాతనికాశ్చక్కుఁ బెనవేసి దుఃఖించుచుండెను. ఆమెశరీరము వివశమైపోయెను. ఆమె కనిర్వచనీయ మగులోకాంతర ప్రయాణ మొనర్చినట్లయ్యెను. ఆమె యాలోచన మాఁగిపోయెను. ఆమెకు బుద్ధియు—మనసు? ను—శరీరమునుగూడ లేనట్లుండెను. వర్ణనాతీత మగునానందాతిరేకమున నామె కన్నీరు కాలువలుగట్టున ట్టేడ్చుచుండెను. ఆమె యెఱుఁగదు. ఆమె బాలికవలె బారుమని యేడ్చెను. శూరాగ్రేసరుఁడగు రాయలహృదయము ద్రవీభూతమయ్యెను. ఆతనిశరీరము జల్లుమని పోయెను. నోటమాట రాక యాతఁడును గ్రందకుఁ బడెను. రుచి నాతనియొడిలోనికి దైవమే చేర్చెను. ఆతనికి మాటలాడుటకైన నిష్ప్రము లేకపోయెను. ఆమె నోదాయుట కాతనికి మాటలు లేకపోయెను. భావములు విప్పి చెప్పుటకు మాటలు దొరకలేదు. ఆతఁడు మూగవలెశబ్దోచ్ఛారణమును—చెవిటివలెధ్వనిగ్రహణమును—జడమువలె జేష్టును లేక యామెనెట్లోకాఁగిలించుకొని పడిపోయెను. అన్యోన్యాలింగనాయత్తములై పడియుండు

నాగుభాములవలె వారిరువురు సచ్చట నెంతకాలమోషడియుండిరి. ఆకాలము—వార లేస్థితియుందుండినో—వారే యెఱుగని యాకాలము దుఃఖకరమో—సంతోషకరమో—యెవ్వరు చెప్పగలరు?

కొంతవడికి లేచి వా రొండొరులను జూచుకొనిరి. ఇరువురకును భావోద్రేకమున సంతోషమఃఖాతి రేకమున నశ్రుధారలు గురియుచుండెను. ఇరువురును జూపులవలెననే యన్యోన్య భావములను గ్రహించి దుఃఖించుచుండిరి.

“దేవాదిదేవా! ప్రాణేశ్వరా! నన్ననుగ్రహించితిరా?

నాకు దర్శన మొసగితిరా? నాపాపములక్షమించితిరా?” అని పలుకుచు రుచిదేవి రాయలయొడిలోఁ దలనొత్తెను.

“దేవీ! మనోహరిణీ! నీహృదయావేదనమున కిది—” ఆతఁడు చెప్పలేకపోయెను.

“అప్పాజీ!” అని రాయలుపిలిచెను.

రుచిదేవి లేచి లజ్జతో నించుక దూరమున నిలువఁబడెను.

“ఆందోళికలు సిద్ధముగ నున్నవా?” అనిరాయలడిగెను.

“చిత్తమ”ని బయటినుండియేప్రత్యుత్తరము వచ్చెను రాయలు లేచి రుచిదేవిని గాఁగిలిచుకొని “ప్రయా

ణమునకు ముహూర్తము సమీపించినది.” అనిరాయలనెను.

రుచిదేవి యేదియోచెప్పఁదలంచెను. ఆమె మాటలాడ లేకపోయెను.

ప్రయాణసన్నాహగీతములు పరిచారికలు పాడుచుండిరి. సర్వమును శాంతిప్రదమై యుండెను. వరిదరాజమ్మవారిమందిరము—ఆరామము—చెన్నుతరిగి యుండెను. ప్రకృతి యంతయుఁ గరుణరసప్రపూర్ణమై యించుక దిగులు పుట్టించుచుండెను. గంభీర మగునాసమయ మెంతపవిత్రమైనది?—ఎన్ని తలంపులకు వీలయినది! ఎన్నిభావముల కాకరమైనది!

శ్రీ మహాన గ్రంథాలయము
శ్రీ లక్ష్మీ లు ౧౨
మనుచరిత్రము.

“నీవీసత్రమున నేల వంట చేసికొనుచున్నావు?” అని యొక బ్రాహ్మణుఁడు విజయనగరమునందలిరాజమందిరమున కించుకదూరమునఁ గలధర్మసత్రమున వంటచేసికొనుచున్న మఠీయొక బ్రాహ్మణు నడిగెను.

“అవును. ఇచ్చటనే చేసికొనుచుంటిని. కొన్నిదినముల వఱ కిచ్చటనే యుందును.” అని యావంటచేసికొనునాతఁ డనెను.

“పెద్దన్నగారికిఁ దెలియదా? మీతాతగా రూరనుండ నీవిట్లుచేయుట యుచితమా?” అని మొదటి యాతఁడనెను.

“ఇదిగో! ఈకార్య మైనపిమ్మటఁగాని తాతగారిదర్శనము లేదు.” అని రెండవయాతఁ డనెను.

“ ఎందువలన? ” అని మొదటి యాతఁ డడిగెను.

“ పండితుఁడ వైనఁగాని నీమొగముఁ జూచుట లేదు. అనిన తాతగారికి నాపండిత్యలేశమును జూపింపవలయును. అది యాతఁడు మెచ్చిననే నేనిట నుంచుట.” అని మొదటి యాతఁ డనెను.

“ సూరనార్య ! నీ కింతపట్టుదల యేల? కాశీయా త్రానుండి వచ్చిన దెప్పుడు?” అని రెండవ యాతఁ డనెను.

“ రామేశ్వరముకూడఁ బోయివచ్చితిని. మఱచితిని. మధురలో మీయయ్యలరాజు వేంకటకవిగారు కనఁబడినారు. కాని రామభద్రా! వేంకటకవిగారు మీకుఁ దాతాసహూద రులా?” అని పింగళి సూరనార్యుఁ డడిగెను.

“ అవును. మొన్న నాయన—మాసముదినము లైనది. రాయల దర్శనము చేసియే యాత్రకుఁ బోయినారు.” అని యయ్యలరాజు రామభద్రుఁ డనెను.

“ ఏదియో చిన్నవాండ్రము కదా! పెద్దలని వేంకటక విగానికి నాగ్రంథము చూపితిని. ఆయన పండిత్యమున నస మానులే!” అని సూరనార్యుఁ డనెను.

“ అవును. కావ్యరచన యాయనకుఁ గిట్టదు. చెప్పినఁ గవిత్రయుమువంటికవిత చెప్పవలయు నందురు.” అని గామ భద్రుఁడనెను.

“ మిత్రుడా! ఏడెనిమిదేండ్లయినది కాశికిబోయి—

ప్రభాతము.

రాజ్యములో విశేషములు చెప్పవుకదా! ” అని సూరనార్యుఁడ నెను.

“ ఏమియులేవు. రాయలవారి మొదటివివాహ మెఱుఁగుదువా? ” అని రామభద్రుఁడ డిగెను.

“ లేదు! లేదు! ” అని సూరనార్యుఁడ నెను.

“ భోజనమునకువేళ మైనది. పోయి మఱి వచ్చెదను. మధ్యాహ్నము తీరికగ మాటలాడుకొనవచ్చును ” అనిరామభద్రుఁడ నెను.

“ కాని మిత్రుఁడా! నీ కేమైన నాస్థానమునఁ బ్రవేశము గలిగినదా? ” అని సూరనార్యుఁడ నెను.

“ ఇదిగో! తాతగారే యొప్పగించినారు, రెండేండ్లయినది. ప్రస్తుత మీగ్రంథము వ్రాయుచున్నాను. రాయ లొనర్చిన సకలకథాసారసంగ్రహమున కాంధీకరణము, ” అని రామభద్రుఁడ నెను.

ఇంతలో రాజమందిరప్రాంగణమున భేరినినాదము వినఁబడెను. వారిరువురు నావైపునకుఁ జూచిరి. అచ్చట నెందఱో జనులు మూఁగి యుండిరి. భజంత్రీలు మేళము సాగించిరి. ముత్యాలజాలరులతోఁ గూడిన బల్లకి యొక్కటి తెచ్చియుంచిరి. స్త్రీపురుషులు బాలురు బాలికలు నెందఱో వచ్చి మూఁగుచుండిరి.

కొంతవడికి “ జయీభవ! విజయీభవ! ” అని కేకలు వైచుచు వదిమాగధులు బల్లెములఁ జేత నుంచుకొని పల్లకి

కడకు వచ్చిరి. బ్రాహ్మణుల నేకులు పనసలఁ జెప్పుచు నచ్చట నిలువఁబడియుండిరి. ఇంతలోఁ దూర్యారణ్యము లాపిరి.

“ఇది యంతయునేల?” అని సూరనార్యుఁడు రామ భద్రుని నడిగెను.

“తెలియదు. నేను నిన్ననే నగరమునకు వచ్చితిని. మీతాతగారికడకుఁ బోవ నచ్చట లేకు. తలుపులు వైచియుండుటచేఁ బిలువలేదు ఇంటికిఁ బోవుచుండ నీ వగపడితివి” అని చెప్పి “అదిగో! పెరుగు వచ్చినది.” అనెను. ప్రక్కవారల నడుగనాతూర్యారణ్యములేలాకో యెవ్వరును జెప్పలేకపోయిరి.

సూరనార్యుఁడు వెనుకకుఁ దిరిగిగదిలోనికిఁబోయి “అయ్యో! అన్నము చిమిడిపోయినది.” అని యొకగిన్నెచెచ్చి “అమ్మీ! మంచిపెరుగు పోయుము.” అని సూరన పలికెను. “బాబూ! మంచిపెరుగు కాకుండినచోఁ గోటగుమ్మముకడ నుండి రాని త్తురా? మేము వెనుకకుఁ బోవలసినదే! మునుపటివలెఁ గాగు బాబూ! పరిశుభ్రమయినపాలుపెరుగు నమ్మకుండిన రాజభటులు దండనాధికారికడకుఁ గొనిపోవుదురు.” అని చెప్పుచు నాతఁడు తోరిన పెరుగు పోసెను.

“వంటలో మామిత్తుఁడు నేర్పరియే!” అని సూరన వండిన కూరలఁ జూచుచు రామభద్రుని డనెను.

“కాశిలోనుండి నేర్చినదేము? ఘటపాండిత్యము! ఘంటాపాండిత్యము. తప్పెల కెస రెక్కించుట చిల కాలోచనమెక్కించుట—కడవలో గుడగుడ, గంటములోఁ బరపర—కడ

ప్రభాతము.

వలోఁ బరిశుభ్రపాకము, కవితలో దాక్షిణ్యపాకము—గంజి వార్పు, రసములనేర్పు—పాకమునశుచి, పద్యముల రుచి— ఇవియే! ఈరెంటియందును గట్టిపాండిత్య ములవడినది.” అని సూరనార్యుఁ డనెను.

“విశ్వామిత్రుఁడు రాముని దెచ్చుటకుఁ దశరథునిక డకుఁ బోయి రామలక్ష్మణులఁ బొందినట్లు—సివు కాశికి సంస్కృతపాండిత్యసంపాదనమునకుఁ బోయి సాహిత్యపాక శాస్త్రములఁ బాండితీనొందివచ్చితివి. అయిన నీభార్య నిన్ను వెదకుచుఁ గాశికిఁ బోయినదని వింటిని. ఆమెయెందైనఁ గన్పడి నదా?” అని రామభద్రుఁ డనెను.

ఆతఁడు ప్రత్యుత్తరము నీయక గాజమందిరము వైపు నకుఁ జూచుచుండెను. అప్పుడు మఱిల భజంత్రీలు మేళము సాగించిరి. పిమ్మట ననేకులు రాజభవనమునుండి బయటికి వచ్చిరి. బంగరుపీఠముపైనొక తాళపత్రగ్రంథము పసుపురాచి నది పెట్టి యొక బ్రాహ్మణుఁడు తీసికొనివచ్చెను. దానివెనుక రాయలువారు సత్కవులతో నీవలకు వచ్చెను. అలసాని పెద్ద నకవితోఁ జేయిచేయి గలుపుకొని రాయలు వచ్చుచుండెను. పెద్దనగారి కాలిపై గండపెండేరము ప్రకాశవంతమైయుండెను. మెడయందు రత్నహారములు మెరియుచుండెను.

పెద్దనగారిని రాయలు పల్లకిలోఁ గూర్చుచుండఁ బెట్టిరి. పుష్పమాలాలంకృతుని జేసిరి. గజములపై బిగుదు పతాకముల తో ముందుభటులు బయలు వెడలిరి. అప్పుడు వందిషాగధులు

“జయీభవ” అని మఱలఁ గేకలువేయుచుండిరి. కాసెకోకలు బిగించుకొనినిలువఁబడియుండిన చాకలివాండ్రు బోటుకట్టలతో నాపల్లకి నందుకొనుటకు సిద్ధముగనుండిరి. అప్పుడు తెనాలి రామకుక్కష్టుఁడుముందునకువచ్చి పల్లకికడనిలువబడెను. అప్పుడు రాయలవారు పల్లకికొమ్ము నొకచేతఁ బట్టి యెత్తుటకు సిద్ధముగ నుండెను. “నేనుఁగూడ రామకుక్కష్టుఁడను రెండవకొమ్ము నేనుబట్టుదునా?” అని తెనాలి రామకుక్కష్టుఁ డనెను. రాయలు మంద హాసముతో నట్లేయ నెను. వారిర్వురు నాతాతగారినిట్టెయెత్తిరి. “ఆంధ్రకవి తాపితామహా! అల్లసాని పెద్దనార్య! జయీభవ ! విజయీభవ !” అని జనసంఘమంతయు నొక పెట్టున నఱచిరి. కోలాహల మయ్యెను. పిమ్మట చాకలివాండ్రకుఁ బల్లకి నిచ్చి రాయలును రామకుక్కష్టుఁడును సంతసపడిరి. “క్రిందకుఁ బడిపోవుదునోయి రామకుక్కష్టు! కొంటెనాఁడవు” అని పెద్దనార్యుఁడు రామకుక్కష్టునిఁబి యనెను.

పిమ్మట రాయలయచుజ్ఞ ననుసరించి పెద్దనార్యు నాజనసంఘ ముఁ రేగించిరి. రాయలవారు వెంటఁ బాదచాకలైవచ్చిరి. పట్టణమంతయు మూఁగిపోయెను. మనుచరిత్రము కృతినొందిరని విని రామభద్రుఁడును సూరనార్యుఁడు నామహావైభవమును జూచుటకుఁ బోయిరి. సూరనార్యుఁడు తాతగారికి జరిగిన మహా వైభవమును జూచుటకు సందేహపలేడు. మడివస్త్రములను విడిచి, భుజింపకయే భోజనపుగది తామువైచి జనసంఘము తోఁ గలసి కొంతనఱ గూడేగిరి. అప్పుడతఁడొక భోజనము

“వచ్చినారు ఇటకు వచ్చెదరు. ముందు మీరాయన పాండితి నంగీకరించినగదా!” అని పార్వతి పెద్దన్నగారితో భోజనసమయమున ననెను.

“అమ్మా! నీకొంటకైన నే నాతఁడు పండితుఁ డని యంగీకరింపనలెను. మాటకొంటకుఁ గదాకాశికిఁ బోయినాడు. మఱల నేమైన ననిన—నీవేడ్చెదవు. నీకీకష్టములకు నేనే కారకుఁడ నైతిని.” అని పెద్దన పలికెను.

“మీకాసందేహము వలదు. మీరనిరని యభిమాన ముననైన విద్య వచ్చినది. విద్యలేనియెడఁ బ్రయోజన మేమి? ఇందుఁ గష్ట మేమున్నది? గురుకులవాస మెందలు చేయుట లేదు?” అని పార్వతి యనెను.

“నిష్కారణముగ నిన్ను దుఃఖపెట్టినాఁడు! నీ వాదేవిగారి యండఁ జేరకుండెనచో నెన్నిసిలుగులపా లైయుందువోయర ణ్యముననామాత్రముయోజింపవైతివి.” అని పెద్దననుడివెను.

“ఇప్పుడువచ్చిన ప్రమాద మేమియునులేదు, నేనెట్లోపోయి సమాధానము చెప్పినచ్చితిని. మీయొద్దకుఁ దీసికొని వత్తును. రాఘవపాండవీయ మను ద్వ్యర్థికావ్యము వ్రాయుచున్నారు. తీసికొని గమ్మని సెల్లవైనచోఁ దత్తును.” అని పార్వతి యనెను.

“ఆతఁడు ముందు నామొగము చూచునా? సత్రమున

వంటఁజేసికొనినయాతఁడు నాయుంటి కెట్లు వచ్చును? మఱియు వేములవాడ యాతఁడు వ్రాసె నందుకు. ద్వ్యర్థి వ్రాసినాఁడుగా! ” అని పెద్దన పలికి యుత్తరావేశమునుబట్టి లేచెను.

“దాని కాయన చెప్పినారు. ఈగదిలోని కాయనవచ్చి కూర్చుందురు. పిమ్మట మీరు చమవుమనినఁ జదివెదరు. ” అని పార్వతి యనెను.

“మంచి దట్ల చేయును ” ని పెద్దన నుడివి చావడిలోనికివచ్చి తాంబూల మొక బాలిక తెచ్చినది తీసికొనినమలుచుండెను.

కొంతసేపటికిఁ గదిలోనికి సూరనార్యుఁడు వచ్చినటుల పార్వతి చెప్పెను.

“ఏది! చమవు మమము ” అని పెద్దన నుడివెను.

అంతట గదినుండి “శ్రీతోఁ బుట్టి సుధామధుద్రావము తో—” నని తీర్చిన కంఠస్వరమున నొకపద్యమునిననచ్చెను.

“అది యటు లుండనిమ్ము! కృత్యాది యక్కరలేదు. గ్రంథమంతయుఁబూర్తి యైనదా?” అని పెద్దన యడిగెను.

“మొదటిప్రార్థనపద్యములును—కథలో స్వల్పభాగము లైనవి. కృతి యేదికి నీయలేదు. ” అని యొక స్వరముబదులు చెప్పెను. అది సూరనార్యునిదని చావడిలోఁ గూరుచుండిన. భట్టుమూర్తి తలంచుచు నాతని జూడ నాత్రాపమచుండెను.

“సరయే? సూరనా! నీ వెన్నిదినములైనది వెడలి?” అని పెద్దన యడిగెను.

“ప్రమాది విక్రమ—సర్వజిత్తు! యెనిమిదివత్సరములు దాటినది.” అని భట్టుమూర్తి యనెను.

“ఏది చదువుము— కథాప్రారంభమునుండి ప్రారంభింపుము.” అని పెద్దన పలికెను.

“వెలయు నఖిలభువన ” అని ప్రారంభించి “మారు లేకయ విహరించె మనుజవిభుడు” అని యెనిమిదిపద్యములను సూరనార్యుడు చదివెను.

“తరువాత, ” అని సాగుడుగఁ బెద్దన యడిగెను.

“మ॥ తలపం జొప్పడి యొప్పె నప్పడూహుహుహుహూహూహూ—” అని సూరన చదువుచుండెను.

“అప్పుడే మూడు విరువులా?” అని పెద్దన నవ్వెను.

గ్రంథమునందలిపద్యమును విడిచి

“తదు ♦ ద్యజైత్రయాత్రానము

త్కలికారింఖదసంఖ్యసంఖ్యజయవ ♦త్కంభాణరింభావిశ్కం
ఖలసంఘాతధరాపరాగపటలా ♦ కాంతంబుమిన్నే ఆన
ర్గళభేరీరవనిర్దళద్దగన రే ♦ భాలేపపంకాకృతిః.

అని యాశువునఁజెప్పి గ్రంథములోనిపద్యమును మార్చెను.

“నాయనః ఇప్పుడు నీవు నామనుమరాలిమగడఁ
వోయి.” అని పెద్దన లేచి గదిలో నున్నసూరనార్యునికడకుఁ
బోయి కాఁగిలించుకొనెను.

“నేను మీమనుమరాలిమగడ నగుట కిట్టికవిత్వమును
జెప్పి చూపవలసివచ్చినది. కాని—” అని సూరనార్యుడు
నవ్వుచుఁ బెద్దనార్యుడు తీసికొనిరాఁ జావడిలోనికి వచ్చెను.

“కాని యేమి?” అని పెద్దన యాతనిగూరుచుండఁబెట్టి హెచ్చరించెను.

భట్టుమూర్తి లేచినిలువఁబడి సూరనార్యునికి నమస్కరించెను.

“మీ బాలిక మగఁడ నగుట కీకవిత్వము గాని—కవిత్వబాలిక పోలికయైన నీకావ్యమున నుండఁజాలదు.” అని సూరనార్యుఁ డనెను.

“తరువాత మీయిష్టానుసారము కావ్యములు వ్రాయవచ్చు నిది పూర్తిచేయుఁడ”ని భట్టుమూర్తి యుత్సాహముతో ననెను.

అప్పుడు రాజభవనమునుండి భృత్యుఁడొకఁడు వచ్చి నమస్కరించి రాయలవారియనుజ్ఞయైనదని చెప్పెను. “ఏమి తొందరగ వచ్చితివి.” అని పెద్దనార్యుఁడడిగెను.

“చిత్తము! మీమనుమరాలిగారిభర్త సూరన్నగారితోఁ బార్వతమ్మగారినిగూడ దీసికొనిరమ్మని యంతఃపురము నుండి వార్త వచ్చినది. బండ్లు వచ్చినవి. తమ రవశ్యముగ గావలయును.” అని భృత్యుఁ డనెను.

“రాయలవా ర్కెడ నున్నారు?” అని పెద్దన దుస్తుల ధరించుచు నడిగెను.

“చింతామణీమందిరమున—” అని భృత్యుఁ డనెను.

“ఎవ రెవరు వచ్చిరి?” అని పెద్దనార్యుఁ డడిగెను.

“చిత్తము రామకృష్ణకవిగారు—ఘోర్జటిగారు—తిమ్మకవిగారు—మాదయ్యగారి మల్లనగారు—తిమ్మరుసయ్య

త్ర భా శ మ .

వారు—అమరుసయ్యవారు—రామభద్రకవిగారు—” నని భృత్యుఁడు చెప్పెను.

“ఏదియో విశేషముండును.” అని పెద్దన పలికెను.

“పెద్దనభ క్షేర్పాటులుచేయుచున్నారు.” అనిభృత్యుఁడనెను

“ రాఘవపాండవీయమును దీసికొనిగమ్మ”నిపెద్దనార్యుఁడు సూరనతో ననెను.

“అది యింకను బూర్తిగాలేదు; ప్రథమదర్శనమున నిదియేల? వలదు.” అని సూరనార్యుఁ డనెను

పిమ్మట భట్టమూర్తితోఁ గలసి వారిరువురును రాయల దర్శనమునకుఁ బోయిరి.

నాఁడు రాయలు సూరనార్యునకును భట్టమూర్తికి నాష్టాస కవిస్థానమునొసఁగి యాదరించిరి. నాటిమహాసభయందు రాయలు పూర్వదిగ్విజయయాత్రయందుఁ దలపెట్టిన “ ఆముక్త మాల్యదా కావ్యము” రచియించుటకుఁబూనుకొందుమనిసెల విచ్చిరి. సభలో రామకృష్ణుఁడు “ఎనమందు” కవులైరి. అష్టది క్పాలురవలెనష్టదిగ్గజములు నేర్పడిరి. రాయలకీర్తి కాంతాపిహార మిఁక నిరంకుశము!” అని హెచ్చరించెను. అప్పుడు రాయల వా రష్టదిగ్గజములకును “ దిప్పలూరు” గ్రామమునర్వాగ్రహారముగనిచ్చి వేసిరి. *

* సర్వజిత్తునందరిం శ్రావణబ 30 సోమవారము శాసన మున్నది.

(Vide 73 P. P. కవిజీవితములు Vol. VI. పెండవకూర్పు గురుశావ

శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు.)

శివసంహారము.

ప్రభాతసమయమునఁ బుట్టిననదిమలవంతైన పుష్పము
కింత కాలము ప్రకాశించి నశించుచున్నది. మఱికొంత కాల
మునకు మన మా పుష్ప కాంతులఁ జూడ లేము. కాని
స్మృతియం దాపుష్పమును చూచి చూడవలయునని కోరుకొ
నుచుండుము. కాని యది మఱియ మనకంటి కగపడదు. ఆకునకు
మముచు వికిసించిజేసిన నూరిభాతముమాత్రము మఱి
మనకంటి కగపడుచున్నదా? అరుణరాగ ప్రశాంతము లగు
ప్రభాతములను, ప్రభాతసమయమున సంతములగుకుసుమములను,
మనము చిరకాలమునుండి చూచుచున్నాము. కాని యొక
దానితో మఱియొకదానికిఁ బోలిక లేదు. ప్రకృతియం దెవ్వని
కిని నామ్యము లేదు. కాని కొన్ని నామాన్యధర్మములు గల
యుపమానము లగునప్రధాన వస్తువులఁబట్టి యుపమేయము
లగు ప్రధానవస్తువులను స్మృతికిఁ దెచ్చుకొనుచుండుము.

శ్రీకృష్ణరాయనిభావకుసుమము స్వస్వగత రుచిదేని చూ
ప్రభాతకాలి సందర్శనమున వికసించినది. పరిమరించినది.
కాలాంతరమున నాప్రభాతకాంతలు మోక్షపోయినది. కుసు
మము జాతపోయినది. మోక్షపోయినకాంతలలో. జాతపోయి
నపుష్పము ఫలించి, రాలి, మొలకలెత్తి, పొదలి మఱలఁ బ్ర
భాతమున మొగ్గదొడిగి వికసించినది. పోలిక యున్నంత మా
త్రమున నాప్రభాతమునకు నేనభావమునకుగ ని, యాకుసుమ

మునకు నీకుసుమమునకుఁ గాని సామ్యము లేదు.

రుచిదేవీకృష్ణరాయ లిష్ట డనంత ప్రేమసాగరతరంగము లపై మనోజ్ఞనాకావిహారము సేయచున్నారు. ఆనందస్వరూపిణియగు తిరుమల వారికిఁ గర్ణధాని యై యున్నది. వేగేల! ఇష్ట డామువ్వురు నేకశరీరులై ప్రేమానందసుఖస్వరూపులై విలసిల్లుచున్నారు. ఆప్రేమతరంగము లిష్టటికిని కంబముకడ మహానరోవరమున నృత్యము సేయచున్నవి. ఆయన రాగ కుసుమము లిష్టటికి నానరోవరమున నెకసించి పరిచయించు న్నవి. ఆప్రేమగీతముల నిష్టటికి సందలి భ్రమరరాజములు గానము సేయచున్నవి.*

రుచిదేవి సట్టపుడేవి యేల కాలేదని పాఠకులకు సందిగు మొదవుచున్నదా? ఆమె మేమహాపురుషుని హృదయేశ్వరునిగ భావించు చున్నదో — ఎవ్వనితోడిదే లోకముగ సందరించు చున్నదో — ఎవ్వని సందర్శనమును గోర జేపించు చున్నదో — ఎవ్వనియెడలఁ దానుచేసిన యపరాధములంగూర్చి పశ్చాత్తాప పడుచున్నదో — అట్టి శ్రీకృష్ణదేవమహాగాయలు — ఆమె హృదయమునకు హృదయమై — వైతన్యమునకుఁ జైతన్యమై — ప్రాణమునకుఁ బ్రాణము సుభావించుచుండ నట్టి మహానందము కంటె — భర్తలెన్న క్షమియించె నని విను మహానందముకంటె — భర్త మఱియె దన్నుఁ బ్రేమించుచుండెనని వినుటకంటె — భర్త మందిరమున భర్త గౌరవమునఁ జూచుచుండ నాలనిచెంత నివసించు చుండుటకంటె — భర్తతో దివారాత్ర

* ప్రణయసాగర మగునాపిశాలతటాకీరమునఁ బరివ్రత తలకిమగు రుచిదేవి శిలాప్రతిమ కలదని స్థలజ్ఞులు చెప్పచున్నారు. (4)

ములు భగవద్ధ్యానము చేసికొనుచు బుద్ధకపతన మొనరించు
కొనుచు, గావ్యరచనమునకు గడంగుచు, జ్ఞానదాయకము
పనుముల జచ్చించుకొనుచు, విద్వత్త్వముల బోషించు
దరించుచు, గావ్యముల నగుచుకొనుచు, జీన
తగ గడపుటకంటె నామెకు రాయలపట్టిమహి
మెక్కువ యానందకిరమా? నిర్మలహృదయము
శ్రమతో గడపిన యెక్క నిముసమే మహానం
యండ నంతకాల మామె జీవితేశ్వరుని మనము
లెనయొడ్డ బంధించి కూచుండఁజేసి గలిగినంత
ప్రణయతిరంగమున నుయ్యెల బాగుటకంటె, నామె
కావలయును?

అవులారా! పవిత్రాధిరాజ్య ప్రతిష్ఠాపకుండున,
విదానికృతసంఖ్య బోలుధ్వనియు, దేవలసోదల నమరించు
రుచియుగల యాంధ్రభాషకు బునరుద్ధారకుండున, మనైశ్వ
ర్యవంతుండు నగు శ్రీకృష్ణదేవమహారాయని యీషవిత్త జీవిత
కాలమే ముకుట

ప్రభాతము!

పాతకోస్తములాగా!

శ్రీకృష్ణరాయల సైన్యములు, గజములు, అశ్వములు, స
మస్తేశ్వర్యములు మీరు కని విని యున్నారు. ఆరిండు జయి
చిన దేవనైశాల్యమును గని యచ్చెరువొంది యున్నారు. ఆ
రిండు దోడియైన శత్రురాజుల లెక్కింపలేకపోయినారు. ఇదియే
యాతని

పరాక్రమ ప్రభాతము!!

ప్రభాతము.

ఆంధ్రసోదరులారా!

కీర్తిమంతుఁ డగుశ్రీకృష్ణరాయలు — ఆతని మైశ్వర్యము — ఆతనిరాజ్యము — ఆతఁడునివసించిన విజయనగరము ఇవియన్నియు క్షణికములు! కాని యాతఁడు కవులయఁ విద్యాపోషకుఁ డగుటయు గవిగాజనేవఁ బండితభృత్యుఁ డగుటయు, నాత్మజ్ఞాననిధియగుట రాజ్యలోకమున — భాషాలోకమున — సూచించు రోదయ మిదియే.

ఇదియే ప్రభాతము!

భాషాభిమానులారా!

భక్తుఁడైనరాయలు — రాజ్యము క్షణభంగురమైఁగిన రాయలు — కవిత నాదరించుటతోఁ గవులఁ చుటతోఁ దనివెఁదనిరాయలు — ఆముక్త మాల్యదాకావ్యమును రచియించెను. రాయల స్వభావపరిశీలనాశక్తి — భావపటిమ — రసోజ్ఞాంభణము — సహజోక్తియునందనుభవైకవేద్యములు! ఇదియే యాతని మహాకార్యములలో నొకటి! ఇదియే యాతని మహాకావ్యములలో నొకటి! ఇదియే సంస్కృతభాషకు భోజునివలె — ఆంధ్రభాషయందు రాజకవిరాజు రచియించిన ప్రథమకావ్యము.

ఈకావ్యోదయమే సుప్రభాతము!

ఇదియే యాతని యత్యోగమగు వజ్రము!

ఇదియే యాంధ్ర భాష యుండు నంతకాలము వాఙ్మయమున నిలిచి యుండు సుప్రభాతము!

సమాప్తము.

మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA113B200
పుస్తకం పేరు	పల్నాటిపేర చరిత్ర
తారీఖు	26/10/24
ముందు చిట్ట	YES
వెనుక చిట్ట	NO
మొత్తం పేజీలు	173
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
భాగ పేజీలు	NO
లేని పేజీలు	NO
తయారు చేసినది	RUKSANG
పేజీలు విడదీసినది	RUKSANG
హ్యాం చేసినది	Heena
పరిష్కరణ చేసినది	THASIN
పేజీలు పరిశీలించినది	
ఫైలింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
పరిష్కరణ	Heena